FEHMI AJVAZI

24 MARTIE
CRONICA INFERNULUI KOSOVAR

Povestire, jurnal, meditație

CORINT BOOKS

FEHMI AJVAZI

24 MARTIE

CRONICA INFERNULUI KOSOVAR

Povestire, jurnal, meditație

FEHMI AJVAZI

24 MARTIE
CRONICA INFERNULUI KOSOVAR

Povestire, jurnal, meditație

Traducerea din limba albaneză de
Marius Dobrescu

CORINT
BOOKS
2019

Redactare: Alina Bâltâc
Tehnoredactare: Cristina Gvinda
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrații copertă:
1. Refugiați albanezi părăsind Kosovo © European Pressphoto Agency b.v
2. Sute de persoane părăsesc punctul vamal Bllatë, în timpul conflictului din Kosovo, din 1999 © UNHCR/R. LeMoyne

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978-606-793-678-0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
AJVAZI, FEHMI
24 martie. Cronica infernului kosovar: povestire, jurnal, meditație / Fehmi Ajvazi ; trad. din lb. albaneză de Marius Dobrescu. - București : Corint Books, 2019

ISBN 978-606-793-678-0

I. Dobrescu, Marius (trad.)

821.18

Semne în timp

Fac însemnări. Însemnări răzlețe despre diferite întâmplări care se petrec în jurul nostru, căci nu se știe niciodată... Sunt mai mult niște fragmente de fraze despre fapte și date concrete. Începuturi de paragrafe și fraze, impresii împănate cu evenimente greu de crezut. Încerc să fac însemnări, să adun ziare, să memorez știri și întâmplări diverse legate de destinul nostru, de viața și băjenia noastră colectivă. Lucrurile care nu sunt consemnate se uită. Într-adevăr, încerc să notez fapte importante sau care pot fi importante într-o bună zi. Așa, în linii mari. Să ții un jurnal într-o asemenea vreme îmi pare uneori ceva anormal, ca să nu spun absurd, în comparație cu ceea ce se petrece în realitate. Când întreagă Kosova e în flăcări, când arde și pământul sub noi, ce nevoie aș avea de mâzgăliturile astea pe foaia albă de hârtie? Uneori, am impresia că e ceva lipsit de interes, o pierdere de timp, o chestiune minoră, neînsemnată, într-un moment când nici oamenii și nici chiar păsările cerului nu-și mai găsesc locul pe pământ. Pe de altă parte, știu bine și sunt convins chiar

că în însemnările mele, oricât de sumare şi de haotice ar fi, într-o bună zi va putea fi găsit ceva interesant, ceva valoros despre aceste vremuri, chiar dacă noi toţi vom fi deja personaje, parte din evenimente, din istorie.

În realitate, nu simt niciun impuls, de niciun fel, de a ţine un jurnal. Un jurnal adevărat, scris cu seriozitate şi rigoare. Nu am nici energia suficientă, chiar dacă pentru un jurnalist (aceasta fiind profesia mea actuală), pentru un creator sau un eseist, chiar şi pentru un romancier, nu există o ocazie mai nimerită de a ţine un jurnal decât aceasta.

Aşa că, din când în când, aştern pe „pagina albă" cuvinte şchioape, rânduri neterminate, paragrafe rupte, însemnări incomplete, cu un scris lipsit de viaţă şi de dinamică, fără figuri de stil, fără ritm. Dar ştiu că acestea, mai mult sau mai puţin, sunt expresia adevăratei drame care se petrece în jurul nostru, a unei drame care zgâlţâie din temelii străvechea noastră civilizaţie şi chiar mai mult decât atât. Poate din însemnările mele voi face într-o bună zi o carte. Fireşte, dacă voi scăpa cu viaţă. O carte-mărturie, o carte-document, o carte despre anii nebuni pe care i-am trăit. Nu contează când, important este ca generaţiile de acum sau cele viitoare să citească aceste rânduri.

Sunt conştient că textul trebuie scris şi rescris de câteva ori, căci, deocamdată, el este doar „scheletul" unei cărţi. Totuşi, acum, lucrul acesta nu are importanţă... Este momentul în care încerc să adun şi să concentrez „seminţele" unei viitoare cărţi! Cândva va trebui scrisă întreaga istorie a acestor

vremuri, întreaga dramă a acestei ţări şi a acestui popor. Pe de altă parte, trebuie să accept: cu toată dragostea, cu tot respectul pe care-l am faţă de meditaţie şi de scris, va trebui să mă mulţumesc cu propoziţii ciopârţite, cu fraze dezlânate. Căci, acum, este mult mai importantă înşiruirea faptelor, a cifrelor, a semnelor, a evenimentelor, a imaginilor, a personajelor decât dezvoltarea lor artistică. „Faptele nu încetează să existe doar pentru că noi le ignorăm", spunea Aldous Huxley, cunoscutul scriitor englez.

Rândurile acestea, aşa cum sunt ele, în forma în care sunt, nu-s altceva decât mărturia principală, sursa de bază. N-aş putea spune că nu mă întristează când le scriu, mai cu seamă pentru efectul lor, pentru veridicitatea pe care o conţin, pentru substanţa lor reală, bazată pe tot ceea ce se întâmplă în Kosova şi în jurul ei. Și mă vor întrista, fireşte, şi în viitor, ori de câte ori le voi scrie şi rescrie, până le voi publica. Și mă vor întrista, desigur, ori de câte ori le voi avea în faţă, ori de câte ori le voi citi şi reciti, şi asta dacă voi rămâne în viaţă. Dumnezeu să ne ajute!

I. SFÂRȘIT DE SECOL

Poveste fără sfârșit

Anul 1999. Anul în care ia sfârşit secolul XX. Acest an, chiar de la începutul lui, a adus în Kosova multă violenţă şi teroare, multă încrâncenare şi multe crime. Cumva a semănat cu cel anterior, deşi, pas cu pas, zi de zi, situaţia a devenit din ce în ce mai gravă. Luptele dintre forţele Armatei de Eliberare din Kosova* şi cele sârbe nu s-au întrerupt, în ciuda tentativelor internaţionale de a se ajunge la un armistiţiu, de fapt, în ciuda încercărilor de a pune capăt focului. Ba chiar, ici-acolo, s-au intensificat, au devenit mai crâncene. La 15 ianuarie a avut loc masacrul de la Reçak. Această întâmplare cutremurătoare, care a îngrozit lumea, a fost socotită de şeful Misiunii de observatori a ONU, domnul William Walker, drept crimă împotriva umanităţii. Amploarea măcelului i-a şocat pe toţi, din ţară şi din afara

* Armata de Eliberare din Kosovo (varianta albaneză *Kosova*) sau UÇK (albaneză *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*) a fost o organizaţie de gherilă separatistă formată din albanezi kosovari, având ca scop obţinerea independenţei Kosovo faţă de Iugoslavia la sfârşitul anilor 1990 (n. red.).

ei. În urma acestei catastrofe, lucrurile au luat o nouă întorsătură. S-a văzut clar că evenimentele din Kosova se îndreptau spre catastrofă.

După Reçak, presiunea politică internaţională asupra Belgradului a crescut incredibil de mult, fiind adesea însoţită de ameninţarea unei intervenţii armate a pactului NATO. Ca rezultat al situaţiei create, între 6 şi 23 februarie, s-a organizat Conferinţa de la Rambouillet privind Kosova. Obligat de constrângerile de la nivel mondial, dictatorul sârb [Slobodan] Milošević, un politician cu idei naţionalist-comuniste totalitare, a acceptat începerea tratativelor dintre Belgrad şi Priština, dar încercând mereu, conform stilului său, să ascundă realitatea şi să ignore cealaltă tabără, pe albanezi şi pe responsabilii internaţionali. El a trimis la Rambouillet o delegaţie mixtă din punct de vedere etnic (conform formulei de reprezentare) şi, evident, de nivelul al doilea, ca să nu spun de al treilea. Ba chiar, dacă ar fi să ne luăm după nivelul politic şi intelectual, de nivelul al cincilea sau chiar al şaselea. Rezultatul tratativelor a devenit repede cunoscut: delegaţia sârbă nu numai că a sabotat dialogul, dar a şi persiflat, încă de la început, necesitatea acestuia. Nesocotind importanţa şi scopul discuţiilor, formatul şi programul lor.

După cum au înţeles repede toţi, deşi a participat la tratative, delegaţia sârbă nu avea să semneze niciun fel de înţelegeri care nu conveneau Belgradului. Astfel, era clar că Serbia nu va face niciun fel de compromis pe teren, sub nicio formă, şi că avea să ignore şi să saboteze negocierile.

Delegaţia trimisă la Rambouillet chiar aşa a procedat, iar la Belgrad s-a întors cu mâinile goale. Delegaţia noastră a semnat tratatul de la Rambouillet. Cu această uvertură balcanică de la Paris s-a blocat şi varianta tratativelor. S-au epuizat, aşadar, toate căile posibile de a fi găsită o rezolvare politică pentru Kosova la masa negocierilor. Eşecul Conferinţei de la Rambouillet a adus în prim-plan varianta utilizării forţei militare în conflictul din Kosova. Nu putea exista o rezolvare politică a problemei kosovare chiar dacă s-ar fi iniţiat alte tentative de dialog, deoarece Belgradul decisese să nu accepte nicio opţiune paşnică. Întrucât tratativele de la Rambouillet eşuaseră, comunitatea internaţională a optat urgent pentru pregătirea unei intervenţii armate. NATO a început pregătirile de război. La fel şi Serbia.

Înaintea debutului bombardamentelor aliate, pentru albanezii care nu părăsiseră Kosova aveau să urmeze două-trei săptămâni dramatice. Violenţele au sporit peste tot, iar Belgradul a adus pe teritoriul Kosovei întăriri constând în forţe militare şi poliţieneşti. Un întreg cortegiu de ameninţări, de măsuri represive, de violenţe împotriva populaţiei civile a creat o situaţie insuportabilă, absurdă. Confruntările dintre UÇK şi forţele sârbe s-au intensificat. Teroarea sârbă şi-a făcut simţită prezenţa pe străzi, în pieţe, în localităţi, în cartiere, la sat şi la oraş. Pe de altă parte, chiar şi puţinele relaţii de bună vecinătate care existaseră între albanezi şi sârbi au fost întrerupte. Contactele s-au rărit de tot, la fel raporturile dintre civilii albanezi şi sârbi, cele comerciale, de afaceri etc.

Situaţia s-a deteriorat în mod dramatic. Războiul, sau ameninţarea lui, a început să apară şi în zonele unde înainte fusese linişte, în sate şi orăşele. Mobilizarea civililor sau a diferitelor grupări paramilitare, concentrarea şi staţionarea în Kosova a forţelor militare şi de poliţie i-au făcut pe optimiştii din ţară şi din afara ei să-şi piardă orice iluzie că Serbia va putea să se gândească sau să fie de acord cu vreo rezolvare politică a problemei kosovare la masa tratativelor.

Începutul lui martie a clarificat situaţia: ori confruntări masive între albanezi şi sârbi, ori bombardamente NATO. Nu exista loc de compromis, „punct de referinţă" de la care să se spere că lucrurile vor avea o altă desfăşurare. Kosova a intrat în luna martie 1999 „la braţ" cu toate nenorocirile şi ororile lumii. Martie este o lună simbolică în mitologie. În lumea antică, ea era legată de Ares, zeul războiului! La fel am început şi noi să vedem lucrurile. În atmosfera cruntă, presărată cu lupte, teroare şi haos ce se întindea peste Kosova, oamenii şi-au imaginat toate nenorocirile posibile, convinşi fiind că ceva important şi decisiv avea să li se întâmple chiar în această lună. Eram bântuiţi de o mulţime de nedumeriri: ce se va petrece, concret, în ce zi, cum şi cât va dura, cu ce urmări.

Mai rău de atâta nu se putea! În acest cerc vicios al întrebărilor şi al dilemelor care stăruiau în minţile oamenilor, îşi făcuse loc un sentiment general de panică. Nouă, celor care, într-un fel sau altul, hotărâserăm să nu plecăm, ne era greu să gândim şi să existăm. Nouă, celor care ne aflam în Kosova la acest sfârşit de iarnă cumplit şi însângerat, nu ne

era dat să vedem în jur decât întuneric şi sălbăticie. Este adevărat că întrebările şi îndoielile legate de situaţia în care ne aflam ni le puneam în linişte, în sinea noastră. Da, răspunsul la întrebări şi îndoieli era un monolog cumplit, era dezbaterea noastră cu noi înşine, având ca punct de pornire realitatea cumplită pe care o trăiam. Doar morţii puteau fi departe de această realitate şi de ceea ce avea să se mai întâmple. Înainte de toate, în faţa noastră se desfăşura o dramă de neînţeles. Iar noi vieţuiam pe două planuri, în realitate şi în irealitate. Iar între ele se zbătea o întrebare venită parcă din altă lume: va fi oare bombardat Belgradul?

Răspunsul a apărut imediat după finalizarea (ca să spunem aşa) tratativelor de la Rambouillet. În linişte şi fără nicio reţinere am spus cu toţii: să se bombardeze! Acesta avea să fie un moment într-adevăr istoric: ordinul de a se bombarda Belgradul. Iată vestea mult aşteptată, entuziasmantă, festivă, istorică şi dumnezeiască. Intervenţia sau prezenţa unei forţe militare străine în Kosova fusese cerută de mii de ori la protestele şi demonstraţiile noastre din ultimii ani. Pe la mijlocul lunii martie, odată cu rezolvarea dilemei „se va interveni sau nu?” (căci posibilitatea intervenţiei militare tindea să se confirme sută la sută), în minţile oamenilor se instalase o întrebare capitală, căreia nu-i putea răspunde nimeni: ce se va întâmpla pe teritoriul Kosovei după începerea bombardamentelor? Eh, aceasta era o întrebare alcătuită din milioane de subîntrebări, iar acele subîntrebări erau formate din milioane de microîntrebări:

într-adevăr, oare ce urma să se întâmple? Fiecare dintre noi avea propriile temeri. Deşi era o întrebare normală şi necesară, sensul ei era sumbru. Fără discuţie, alături de dorinţa aprinsă ca bombardamentele să înceapă cât mai curând, frica de ceea ce avea să se întâmple cu oamenii, cu destinele lor, era uriaşă, ca să nu spun paralizantă. Sârbii aveau să fie necruţători, iar asta o ştiam cu toţii.

Tot ce au făcut în aceşti douăzeci de ani în Kosova e în afara oricărui comentariu. Nu aveam niciun dubiu că se vor răzbuna cum numai ei ştiu s-o facă. Și se cunosc „metodele" lor mustind de ură, de încrâncenare şi de cruzime. În plus, erau ani buni de când poporul albanez din Kosova cerea puterilor occidentale bombardarea Serbiei. Să fie bombardată, de ce nu, pentru că aşa nu se mai putea. Iar pe urmă, fie ce-o fi! Mă rugam şi eu pentru asta, zi de zi. Paharul dăduse pe dinafară: condamnări, crime, jafuri, atentate, otrăviri, discriminări, umilinţe, dispreţ… Interzicerea mitingurilor paşnice, conduse de dr. Ibrahim Rugova. Era prea mult. Chiar eu, elev în anul al patrulea de liceu în anul 1981, fusesem martorul cunoscutei revolte din Kosova, provocate de discriminările sociale şi politice. Atunci se ceruse, pe bună dreptare, schimbarea statutului politic al Kosovei.

Din acel 11 martie, cu ani în urmă, teroarea sârbă nu s-a oprit nicio clipă. Ba chiar a sporit atât de mult, încât a devenit insuportabilă. Maşinăria statală şi nestatală sârbă şi-a pus în mişcare întregul arsenal de care dispunea, întreaga „măiestrie" în ştiinţa răului, toate mijloacele şi metodele

violenţei şi ale terorii împotriva albanezilor. Mii de oameni au fost maltrataţi, anchetaţi, întemniţaţi, obligaţi să emigreze; mii de oameni au fost ucişi, masacraţi. Chiar şi eu, ca mulţi alţii, m-am rugat fierbinte Domnului, zi de zi, ca NATO să îngenuncheze Serbia. S-o lovească oricât de tare va putea. Și apoi fie ce-o fi! M-am rugat în genunchi. În gura mare sau în tăcere.

Am dorit mereu să trăiesc clipa aceasta, momentul în care blestemul nostru se va năpusti din cer, asemenea trăsnetului, asupra lor. Dar amintita măsură, intervenţia, nu era ceva facil nici din punct de vedere politic, nici militar. Occidentul avea de înfruntat sfidări interne şi externe. În câteva rânduri încercase să rezolve problema Kosovei cu mijloace politice, ceea ce s-a dovedit imposibil. Cel mai înverşunat adversar al intervenţiei NATO fusese Rusia. Câteva ţări europene, precum Spania, Grecia, România, nu erau nici ele pentru intervenţie. Nici China nu aproba aşa ceva şi nici câteva state asiatice, arabe, africane etc, care, chiar dacă nu erau consultate, nu era de acord cu bombardarea Serbiei.

Cu aceeaşi dilemă se confruntaseră şi participaţii la conferinţa de la Rambouillet. Partea sârbă a rămas blocată pe poziţia ei, fără a face niciun pas înapoi. Belgradul nu a semnat tratatul. Și la conferinţă, taberele au rămas pe aceleaşi poziţii condiţionate istoric, fără a accepta niciun compromis: blocul occidental, cu Statele Unite în frunte, care ameninţa cu intervenţia armată dacă Serbia va refuza să semneze, şi cel răsăritean, condus de Rusia, care respingea

intervenţia armată, chiar dacă sârbii ar fi refuzat semnarea tratatului. Albanezii, cu unele controverse interne (datorate opţiunilor lor politice), erau gata să accepte orice. Contradicţiile geopolitice şi geostrategice, problemele istorice şi relaţiile internaţionale încordate, sistemul bipolar care nu se detensionase încă, ideologiile contrare explicau pe deplin poziţia unora dintre state în această chestiune. Numai că opresiunea Belgradului nu putea fi suportată la nesfârşit şi nici Serbia nu o putea ţine mereu departe de ochii lumii. De fapt, sârbii nici nu încercaseră vreodată să ascundă cruzimea cu care îi tratau pe albanezi.

Iată că acum aceasta era scoasă la vedere. Statul sârb scăpase situaţia de sub control. Pe faţă sau pe ascuns, întreaga lună mă rugasem Domnului ca intervenţia să se producă. Doream, din adâncul sufletului, ca lucrul acesta să se întâmple, ba chiar cu cât mai repede, cu atât mai bine. Căci pe cine-l mai interesau urmările? Noi, kosovarii, o doream din toată inima. Mai mult decât orice pe lume, voiam să fiu martorul uraganului de fier care avea să izbească Serbia. Pentru Kosova nu mai era cale de întoarcere: ostilitatea reciprocă ajunsese la paroxism. În această situaţie din ce în ce mai încordată exista o mare diferenţă: noi, albanezii, aveam în suflet speranţa libertăţii, ei, sârbii, doreau să ţină Kosova ocupată.

În acest context, în luna martie, „Criza Kosovei" a cunoscut o escaladare nemaivăzută. Cu cinci-şase zile înaintea bombardamentelor, străzile satelor şi oraşelor kosovare, mai

ales din zonele în care nu erau poziţionate unităţi ale UÇK, fuseseră invadate de unităţi ale armatei, trupe paramilitare, poliţie şi tehnică de luptă. De militari şi civili înarmaţi. Toate apelurile, cererile internaţionale, întâlnirile, notele diplomatice, ameninţările, blocajul militar al NATO nu clinteau din loc Belgradul. Serbia hotărâse să nu dea înapoi. Rezistând în faţa acestor mari presiuni internaţionale, puterea de la Belgrad urmărea să-şi îndeplinească ultima etapă a planului urmărit de decenii întregi: depopularea şi sârbizarea Kosovei. Între timp, înaintea zilei de 24 martie şi a declanşării bombardamentelor NATO, în Serbia (în presă şi instituţiile ştiinţifice şi guvernamentale, în pieţe, în oraşe şi sate, pe şantiere, pe stadioane, în şcoli şi universităţi, în unităţile spitaliceşti şi biserici, în poliţie şi armată) urla cu forţă uraganul propagandei antialbaneze şi antioccidentale, de fapt anti-NATO. În felul acesta, fiecare sârb se pregătea fizic şi spiritual pentru o confruntare cu Occidentul şi cu NATO.

Fiecare sârb era pregătit să ucidă un albanez şi, dacă era cazul, un cetăţean occidental. În această atmosferă dementă, Televiziunea de Stat Sârbă (instituţie de propagandă a naţionalismului sârbesc) colinda zi şi noapte prin satele şi oraşele Serbiei pentru a proiecta pe ecran cele mai extremiste opinii antialbaneze şi antioccidentale. Însuşi dictatorul Milošević s-a exprimat cu trei zile înainte de debutul bombardamentelor: „Nu vom ceda Kosova cu niciun preţ". Iar şeful forţelor paramilitare sârbeşti, Vojislav Šešelj, în pragul bombardamentelor din 24 martie, la o adunare din

Sava Centar din Belgrad, a spus direct şi simplu: „Dacă ne bombardează din cer, n-au decât, dar în Kosova nu va mai exista nici picior de albanez".

Serbia îşi începuse, aşadar, marşul distrugător. Era pregătită, deci, să pornească genocidul în Kosova. Analistul american Janusz Bugajski, bun cunoscător al realităţii albaneze şi balcanice, a atras atunci atenţia cu aceste cuvinte:

ceea ce se poate petrece în Kosova va fi mult mai periculos şi mai barbar decât ce s-a petrecut în Croaţia şi în Bosnia". Era clar acum că, dacă Serbia va fi lovită de NATO, albanezii vor fi loviţi de sârbi de patru-cinci ori mai puternic. Deci, „lovitura sârbă" va fi cumplită, la limita genocidului. Referindu-se la acest aspect cutremurător, marele nostru scriitor Ismail Kadare constata: „Curajul criminalilor este însoţit mereu de un dispreţ la adresa civilizaţiei. Este dispreţul cunoscut al bandiţilor care au cuţitul în mână. Acest dispreţ este hrană spirituală pentru ei, extaz, le dă curajul de a merge mai departe. Ceea ce se vede în declaraţiile lor ucigaşe; ceea ce s-a văzut clar în cursul tratativelor de la Paris, când în spatele comportamentului lor enervant se observa bine ce au de gând să facă. Serbia are toate tarele totalitarismului, plus ceea ce dictaturile clasice, cea a lui Hitler sau a lui Stalin, nu aveau: anarhia în crimă". Referitor la ceea ce se întâmpla sau urma să se întâmple în Kosova, preşedintele Statelor Unite ale Americii, Bill Clinton, spunea: „Avem de-a face cu forţele integrării şi dezintegrării, cu forţele globalizării şi tribalizării".

Ultima călătorie

Cu şapte-opt zile înainte de 24 martie, i-am spus soţiei să se pregătească „fără mult tămbălău" să mergem la ţară, la Jegër, undeva la circa 60 de kilometri de Priština, să ne vizităm familia, câţiva dintre apropiaţi, şi să ne bucurăm de peisajul Karadak-ului. Căci cine ştie ce va mai urma.

— Trebuie să mergem! i-am spus Shpresei, cât timp aceasta făcea pregătirile de călătorie şi punea de-o parte câte ceva pentru Niku.

— Vezi să nu atragi răul! mi-a răspuns ea.

În sinea mea aveam o presimţire neagră, şi anume că aceasta avea să fie ultima noastră călătorie la rude înainte de intervenţia NATO. Şi n-aş fi vrut să atrag răul, deşi eram sigur că acesta, răul cel mare sârb, se apropia şi că numai intervenţia internaţională l-ar fi putut împiedica. Deci, bombardamentele erau necesare, era deja clar că erau singura soluţie pentru a opri dezastrul. Cât avea să ne coste această intervenţie era o enigmă. Călătoria noastră la ţară nu pornea neapărat de la nevoia de a-mi întâlni mama, tatăl, surorile şi celelalte neamuri de acolo. Eram absolut sigur că va fi ultima noastră întâlnire, o întâlnire tăcută de adio. Aşadar, fără a avea intenţia de a-i tulbura cu vizita mea neobişnuită (oamenii erau şi aşa destul de neliniştiţi), mă gândeam că şi ei vor înţelege că, în cele din urmă, ceva neobişnuit, ca niciodată până atunci, era pe cale să înceapă. Semne şi mesaje sumbre veneau de peste tot, iar eu credeam trebuia să le duc un mesaj lor, acolo, la sat.

— Nu vreau să atrag răul, i-am spus soţiei. Oricum este cumplit, mai rău de atât nu se mai poate.

Nu voiam să lungesc discuţia, căci nu aveam intenţia s-o supăr şi mai mult pe Shpresa. Și nici ea nu a mai insistat. Terminând pregătirile, am plecat. Am călătorit liniştiţi, fără probleme, iar Niku a dormit tot drumul.

Am petrecut acolo trei zile. Situaţia se agrava de la o zi la alta, ca să nu zic de la o oră la alta. Fireşte că oamenii erau îngrijoraţi de ceea ce se întâmpla, de viitoarele represalii şi de violenţa forţelor de represiune, de jafurile fără perdea, de punctele de control apărute peste tot ca ciupercile după ploaie şi se întrebau când va începe intervenţia NATO. Aceasta era întrebarea întrebărilor. La tot pasul întâlneai puncte întărite ale poliţiei şi armatei sârbe, care sporiseră sentimentul de frică. Oamenii trăiau în nesiguranţă şi erau deprimaţi. Singura speranţă era intervenţia cât mai rapidă a forţelor occidentale. Toţi aşteptam ca aceasta să aibă loc cât mai curând. Prezenţa forţelor sârbe îi neliniştea pe albanezi, îngroziţi de perspectiva unor viitoare masacre.

Oamenii, fără excepţie, erau înfricoşaţi. În aer plutea un presentiment trist. Veneau ceasuri grele, pline de necunoscut, turbate. Eram numai ochi şi urechi. Nesiguranţa pusese stăpânire pe tot. Vecinii noştri sârbi din Jegër erau mobilizaţi. Stăteau pregătiţi să execute ordinele venite de la comandamentul sârb. Momentul era din cale afară de tensionat. Pretutindeni domnea neliniştea.

Nu puteam înţelege defel această escaladare a urii. Mi se părea ceva ireal. La Jegër, mai mult ca oriunde, relaţiile dintre albanezi şi sârbi fuseseră tot timpul stabile, de bună vecinătate, fără dispute politice. Ani la rând, indiferent de situaţia politică, oamenii convieţuiseră în bună înţelegere. Deşi mai existaseră dispute, localnicii nu se contraseră pe motive politice, nu se purtaseră în mod necontrolat ca acum. Totuşi, chiar şi sârbii din Jegër făceau parte din puterea ocupatoare. Fuseseră adoptaţi de instituţiile poliţieneşti, militare, administrative. Uneori pe faţă, alteori în secret, în mod conspirativ. Și consătenii mei sârbi, aşa cum îşi sprijiniseră de-a lungul istoriei puterea politică şi poliţienească, tot astfel făcuseră şi în ultimii ani sub forme şi în moduri diverse: adunând informaţii, supraveghind intrările şi ieşirile din sat, colaborând cu serviciile şi poliţia secretă ş.a.m.d. Uneori, chiar făcând parte din organele puterii, administraţiei, poliţiei şi partidelor. Aproape toţi liderii politici sârbi formaţi la Belgrad aveau simpatizanţi la Jegër. Inclusiv extremiştii radicali ai lui Šešelj. În timpul confruntărilor din Croaţia şi Bosnia, câţiva tineri sârbi din sat luptaseră ca voluntari acolo. Unii se întorseseră răniţi, pansaţi la mâini şi la picioare, alţii şchiopătau, iar despre alţi câţiva se spunea că luptaseră contra UÇK. Chiar dacă nu s-a afirmat public, rolul politic şi naţionalist jucat de Dušan Ristić din Jegër a fost mai mult decât evident. „Politician ziua" şi „misionar" noaptea, se spune că Ristić ar fi fost unul dintre

apostolii naţionalismului sârboman şi că activase pentru „Serbia Mare". Ziarele de la Belgrad scriseseră pe ici, pe colo că Dušan Ristić, unul dintre cunoscuţii activişti comunişti din Kosova, demis din toate funcţiile în anul 1981, a avut un rol central în renaşterea naţionalismului sârb la sfârşitul anilor 1980, în pregătirea şi izbucnirea „Revoluţiei Iaurtului", care l-a adus la putere pe liderul ultranaţionalist-comunist Slobodan Milošević. Tot astfel, între anii 1993 şi 1995, fără a mai aminti şi celelalte forme de represiune din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, la Jegër şi în împrejurimi a avut loc acţiunea coordonată administrativ-poliţienească pentru confiscarea armelor. Sub acest pretext, nu a rămas neperchezitionată nicio casă din cele 830 câte are satul. Cu arme sau fără arme, oamenii fusese chemaţi la secţiile de poliţie din Jegër şi Gjilan, iar unii dintre ei fuseseră arestaţi. Presiunile, violenţa şi torturile erau la ordinea zilei. Doi capi de familie, Salih Isufi şi Mehmet Hajrullaku, nereuşind să facă faţă torturilor fizice şi psihice, au murit în arest. Casa lui Salih era la nici două sute de metri de a mea.

Dar lucrurile se înrăutăţiseră şi mai mult. Cum situaţia o luase la vale, vecinii noştri din Jegër, ca şi când ar fi încercat să recupereze tot timpul pierdut în relaţiile cu albanezii, se radicalizaseră rapid. Când autobuzul a intrat în sat, am văzut imediat că purtau uniforme. Și nu numai ei, ci şi alţi sârbi, pe care nu-i cunoşteam, umblau înarmaţi şi în uniformă. Îi vedeam pe fereastra autobuzului

cum patrulau în sus şi-n jos pe străzile şi străduţele satului. Păreau nervoşi. De ce şi împotriva cui? În sat nu trăia altcineva în afară de sârbi şi albanezi şi, în cazul ăsta, pe cine se pregăteau să înfrunte? Apoi, în localitate şi împrejurimi nu existau formaţiuni UÇK active şi nici acţiuni de război. Și dacă tot vorbim despre UÇK, trebuie amintit aici un lucru: comandamentul său general interzisese printr-un ordin strict folosirea oricărei forme de violenţă împotriva civililor din toate comunităţile, inclusiv din cele sârbeşti. Știam că NATO, dacă va ataca, avea s-o facă din aer, iar loviturile vor avea drept ţintă obiective administrative şi militare precise, precum şi unităţi militare regulate şi de poliţie. Aşadar, de ce bântuiau vecinii noştri sârbi înarmaţi prin sat?

Mesajul fusese dat. În zilele ultimului weekend pe care l-am petrecut acolo, oamenii mi-au spus că sârbii erau foarte tensionaţi şi că formaseră echipe care patrulau zi şi noapte prin localitate.

— Spun că se pregătesc să înfrunte NATO, mi-au povestit, printre altele, consătenii mei, cu care mi-am făcut timp să discut, adăugând că, într-adevăr, vecinii lor deveniseră foarte ostili în ultimul timp.

Și am mai înţeles ceva: vecinii noştri sârbi îi chemaseră să apere satul nu pe militarii din forţele regulate sau pe poliţişti, ci pe membrii unităţilor paramilitare ale lui Šešelj şi

Arkan*. În sat ajunseseră şapte-opt autobuze cu paramilitari. Majoritatea fuseseră cazaţi la consătenii noştri sârbi. Vecinii dăduseră deja unele semne de ostilitate. Semne rău prevestitoare. Oare aveau să treacă şi ei la violenţe, la crime şi genocid? Cine ştie… Poate că printre ei se numărau şi dintre aceia care vor evita să-şi mânjească mâinile cu sângele nostru. Timpul avea să ne-o demonstreze.

M-am întors la Priština mai cătrănit decât plecasem. Cu sufletul negru de supărare şi cu convingerea că furtuna necruţătoare se apropia. Cu sentimentul că lăsasem în urmă nişte oameni mai expuşi decât oricând unei primejdii de moarte. Căci toţi, fără excepţie, se aflau deja în cercul vicios al unei ameninţări fatale.

* Željko Ražnatović (1952–2000), cunoscut sub numele de Arkan, a fost comandantul Gărzii Voluntare Sârbe, o forţă paramilitară care a acţionat în timpul războaielor din fosta Iugoslavie. Pentru rolul exercitat în timpul acestor conflicte, Arkan a fost acuzat de ONU de crime împotriva umanităţii (n. red.).

II. PAGINI DE JURNAL

17 martie

Poate că soarta mea se confundă cu cea a consătenilor mei. Este destinul nostru comun în Kosova. Este suficient să fii albanez pentru a simţi ameninţarea morţii. Şi dacă nu a morţii, pe cea a urii şi a batjocurii, a încarcerării şi a torturii. Astăzi ne-am acceptat cu seninătate această soartă şi nu vom da bir cu fugiţii din faţa ei. Eu, personal, aş fi putut de o mie de ori să părăsesc Kosova şi să-mi găsesc altă viaţă, o viaţă fericită şi sigură din punct de vedere fizic şi material. Aş fi putut să-mi asigur statutul de azilant politic încă de la începutul anilor 1990. Am călătorit în Elveţia, în 1986, de unde m-am grăbit să mă întorc în Kosova, conştient că aceasta este ţara mea şi că nu am dreptul moral s-o părăsesc, s-o schimb cu altă ţară. Aş fi putut să fiu în acest an cumplit la Geneva, Londra, Paris, Oslo, Washington, Berlin sau în altă parte, la adăpost din punct de vedere material, poate şi cu o diplomă universitară, cu un doctorat... Dar niciodată nu mi-a surâs o asemenea cale, un drum atât de comod pentru mine şi ai mei. Deplin conştient, am ales să-mi împart destinul personal şi familial cu cel al poporului şi al ţării mele, pentru a trăi şi a

munci aici, împreună cu toţi aceia care au ales aceeaşi cale, cu toţi cei care au ales să rămână. Poate că am avut uneori motive economice pentru a căuta o viaţă mai îndestulată, împins de sărăcie şi de lipsa perspectivei, dar nu am plecat. Poate că aş fi avut şi motive politice şi de siguranţă personală pentru a pleca unde vedeam cu ochii, dar nu am făcut-o.

N-am să mă opresc acum la aceste fapte, am făcut-o doar pentru că a venit vorba. Aici, în aceste pagini de jurnal, nu este nici locul, nici momentul de a-mi face biografia, căci unul din doi albanezi din Kosova a avut parte de experienţe asemănătoare, umilitoare, puse în practică de regimul iugoslavo-sârb prin programul de represalii întocmit la Belgrad. Riscurile au fost mari şi în trecut, dar acum au devenit inimaginabile! Astăzi, Kosova este o ţară ocupată, batjocorită, ignorată, aflată în pericolul de a fi desfiinţată definitiv. Ce înseamnă aceste riscuri zilnice pentru fiecare albanez, indiferent de vârstă şi de sex, în aceste zile din martie, în aceste zile în care existenţa ne este cumplit ameninţată?

Omul face mereu ceea ce ştie, ce vrea şi ce poate pentru el însuşi, dar mai cu seamă pentru ţara lui, pentru libertatea poporului din care s-a născut. Căci nu se spune degeaba: nu trăieşti decât o dată.

20 martie

Momentul posibil al declanşării bombardamentelor NATO se apropie cu repeziciune. Faptul că sârbii îşi întăresc

forţele instalate pe tot teritoriul kosovar demonstrează că înfruntarea principală dintre cele trei tabere angrenate în conflict, albanezii, sârbii şi NATO, se va desfăşura între graniţele Kosovei.

Totuşi, sunt semne că forţele aliate vor bombarda nu numai aici, ci şi pe teritoriul aşa-numitei Republici Federative Iugoslavia, care cuprinde Serbia, Muntenegru şi Voivodina.

E ciudat: forţele sârbe, mai exact sârbii, se pregătesc să sfideze NATO, sau „agresorul occidental". Dincolo de toate pregătirile militare, Belgradul răspândeşte în opinia publică o agresivitate militaristă, un spirit intern violent şi propagandistic, deşi se ştie clar că Serbia nu se poate opune forţelor NATO. Aşadar, pe ce se bazează „rezistenţa" Belgradului? Desigur, pe sentimentul de ură şi pe spiritul istoric revanşard vizând ştergerea de pe faţa pământului şi depopularea Kosovei.

21 martie

Crimele săvârşite în Kosova, anunţate de sârbi şi de Serbia cu mult timp în urmă, amploarea şi monstruozitatea lor trezesc reacţii dure pretutindeni în Europa şi nu numai. De jur-împrejurul Serbiei, statele încep să-şi piardă răbdarea. Îşi pierd răbdarea şi aceia care, într-un fel sau altul, ori au sprijinit politica sârbilor, ori sunt vechi prieteni ai lor.

NATO, în a doua decadă a lui martie, a intrat în linie dreaptă cu pregătirile militare. Establishmentul politic, în aproape toate ţările occidentale, este gata de acţiune. Solicitând

cu gentileţe aprobarea Rusiei, guvernele occidentale sunt pregătite de intervenţie. Şi, dacă nu va fi o retragere tactică a lui Milošević, desigur că nu va fi nici una „în oglindă" a NATO.

După-amiaza lui 21 martie. Ca de obicei, azi am fost la serviciu. Este prima zi a săptămânii. Lucrez ca ziarist. În redacţie e o atmosferă dezolantă. Unii dintre colegi nu au venit deloc. Alţii se aflau acolo numai fizic, cu gândul aiurea. În redacţie au sosit numai ştiri negative, iar în sufletul oamenilor stăruie neliniştea şi tristeţea.

Nu am stat mult în redacţie. De fapt, câteva minute, cât să-mi salut colegii şi să schimb cu ei două-trei cuvinte. Încă de dimineaţă am băut o cafea la Gurra, împreună cu Redja, Bujar şi Bajram. La prânz, încă una cu alţi câţiva colegi, apoi o alta...

Cu toţii, fără excepţie, nu vorbesc decât despre situaţia actuală. Cu toţii, povestind, analizând şi imaginându-şi câte ceva. De ce? Realitatea, într-adevăr, era cumplită. Sârbii se dedau peste tot la violenţe. Intervenţia NATO, pe de altă parte, este inevitabilă. Nu a mai rămas loc pentru calcule politico-diplomatice. Tratativele au secat, aşa cum seacă un izvor într-o zi caniculară de vară. Ceea ce a mai rămas sunt rugăciunile noastre pentru zilele ce vor urma şi aşteptarea bombardamentelor. Nu mai există ezitări: imediat după primirea ordinului lui Solana, NATO se va năpusti asupra Belgradului.*

---

* Francisco Javier Solana de Madariaga (n. 1942), politician socialist spaniol, ministru al culturii, ministru al educaţiei şi ministru al afacerilor externe al Spaniei (în perioada 1992–1995). De asemenea, a deţinut funcţia de Secretar General al NATO între anii 1995 şi 1999 (n. red.).

„Nu vom ceda Kosova cu niciun preţ. Nici chiar dacă vom fi bombardaţi”, a spus clar Milošević. Şi, la ordinul lui, întreg teritoriul Kosovei a fost invadat de forţe militare şi paramilitare. Din declaraţia lui, orice nuanţă politică şi diplomatică a dispărut la fel cum dispar norii de pe cer după o scurtă ploaie de vară.

22 martie

Se stinge încet tot ceea ce ne-a mai rămas: speranţa. Bombardamentele se apropie. Reprezentanţii misiunii OSCE în Kosova îşi fac bagajele. O parte din personal a şi plecat. Delegaţii se îndreaptă spre Skopje, iar aceasta arată clar că posibilitatea intervenţiei NATO nu este doar o supoziţie, ci un fapt real. Împreună cu ei au început să plece şi reprezentanţi ai altor state străine, jurnalişti, diplomaţi, activişti ai diferitelor societăţi umanitare etc.

Misiunea diplomatică a lui Richard Holbrooke a eşuat. Mai mult de şase ore de discuţii faţă în faţă cu Milošević la Belgrad nu au dat niciun rezultat. Reprezentant special al Washingtonului, Holbrooke trebuie să părăsescă Belgradul. Tot astfel, din Belgrad şi întregul teritoriu al aşa-numitei*

* Richard Charles Albert Holbrooke (1941–2010), diplomat american care a negociat încheierea războiului din Bosnia din 1995 şi a fost emisarul ţării sale în Afganistan şi Pakistan (n. red.).

RFI pleacă ambasadorii acreditaţi, diplomaţii, consulii, jurnaliştii şi ceilalţi cetăţeni străini.*

Priština, Podgorica şi Belgradul se golesc pe dată de străini. Aceasta înlătură orice dilemă: intervenţia NATO va începe urgent.

23 martie

Azi e marţi, 23 martie. O zi purtând nu numai ultimele semne ale iernii, ci şi pe cele ale războiului. Vălul nesiguranţei şi al morţii acoperă întreaga Kosovă. Între timp, conform calendarului nostru gregorian, începe anotimpul primăverii.

Au mai rămas, dacă nu intervine retragerea Belgradului, douăzeci şi patru de ore până la scadenţa ultimatumului, poate chiar mai puţin. Dar nu e niciun semn că sârbii s-ar retrage. Să se retragă, adică să capituleze. Nu. Dimpotrivă. Astăzi s-a întrunit Parlamentul Serbiei şi a respins presiunile internaţionale, dialogul, retragerea poliţiei şi a armatei de pe teritoriul Kosovei. A respins, mai ales, stabilirea trupelor NATO în Kosova. Milošević însuşi a refuzat planul de pace.

Se pare că singura alternativă sunt bombardamentele. Nimeni nu vrea să dea înapoi. Aproape toţi s-au săturat de „baletul" Belgradului şi al lui Milošević. De războaiele duse de ei din Slovenia şi până în Kosova. Războaie cu urmări grave pentru securitatea şi pacea din regiune şi de pe continent, cu

---

* Republica Federativă Iugoslavia (RFI) (n. red.).

mari pierderi materiale şi de vieţi omeneşti. Şi mai grav este că sârbii nu se opresc. Concentrarea de forţe în Kosova este de neimaginat. De aceea, marile centre ale politicii internaţionale din Europa şi SUA par decise să oprească derapajele Belgradului. Pe fondul rece şi însângerat din Balcani stăruie însă o întrebare tristă, căreia nimeni nu-i poate da un răspuns: ce se va întâmpla cu albanezii din Kosova? Într-adevăr, ce se va întâmpla cu noi? Cu noi, cei care ne aflăm aici?

Da, noi rămânem ceea ce suntem. Şi tot ceea ce putem să facem acum este să aşteptăm bombardamentele. Să le aşteptăm, ameninţaţi şi disperat de singuri. Având credinţa deplină că aceste bombardamente sunt lucrul cel mai bun pentru Kosova. Ajutorul trimis din cer, mâna Domnului. Căci numai pe El îl avem aproape, numai El ne ajută cum ştie şi cum poate în aceste zile şi ceasuri grele care se apropie…

NATO nu va interveni cu infanterie. Aici nu va fi cine să ne apere. Partidele noastre politice şi-au pierdut şi capul, şi picioarele. Armata de Eliberare a Kosovei nu acoperă toate zonele ţării. La Priština, aproape că nu există. Oamenii, cei mai mulţi, sunt dezarmaţi. Majoritatea se culcă şi se scoală cu mâinile în buzunare. De partea cealaltă, există numeroase unităţi sârbe apărute peste tot ca ciupercile după ploaie. Acţionând la ordin sau de capul lor.

Moartea, ca o pasăre neagră, ne stă deasupra capului. Cu mult timp înainte sârbii ne-au transmis mesaje ameninţătoare. Conform doctrinei lor, sunt pregătiţi de război cu NATO. Propaganda sârbă, ascunsă ori pe faţă, lucrează fără

pauze. Jurnalul de știri al televiziunii oficiale sârbe, transmis în fiecare seară la ora 19.30, prezintă zeci de interviuri cu cetățeni, de prin toate colțurile RFI, zeci de declarații patriotice, zeci de mitinguri. Locuitori de vârste și de tipologii diferite, dar și de fel de fel de naționalități dau declarații de un patriotism zgomotos sau aruncă amenințări, mai ales la adresa NATO. Toate acestea au un singur scop: să sprijine regimul lui Milošević și să laude până la paroxism politica Serbiei, care se pregătește să înfrunte întreaga lume. Cei intervievați rostesc mereu: „Suntem puternici", „NATO nu are ce să ne facă", „Ei sunt criminali, fasciști, invadatori", „Kosova este inima Serbiei", „Nu cedăm Kosova" ș.a.

Câteva portavioane, submarine, avioane militare de diferite modele, staff-uri de logistică, trupe, mijloace motorizate, diverse mijloace terestre, agenți și informatori staționează în țări din regiune, inclusiv în Macedonia, Albania și Croația. La fel, în bazele NATO din jur, cu precădere la Aviano, în Italia. Se pare că NATO a înconjurat Octopodul.

Așteptăm bombardamentele. Unii cu arma în munți, alții acasă, la prieteni, la colegi, la vecini, la rude. Se apropie sfârșitul: Belgradul va fi bombardat. Și fie ce-o fi, cea mai mare dorință a mea acum este să trăiesc momentul în care Serbia va primi ceea ce merită, pedeapsa supremă!

Nu visez. Și nici nu-mi pierd curajul sau logica. Pot spune înainte de toate că va fi un început greu, că totul va fi distrus, pus la pământ, trist. Tumultul sângelui și al crimei va pune stăpânire pe noi. Dominația Hadesului va cuprinde Kosova.

Dar nu avem altă cale. Suntem aici. Rămânem aici. Intervenţia NATO se apropie. Se spune că va fi puternică şi complexă. Pedepsirea criminalului şi a crimei nu este lucrul cel mai simplu pe lume. Ascultă-mă, Doamne! Crime şi criminali sunt peste tot în lumea noastră mare. Dar mai mult ca oriunde, ei par să se fi strâns aici, în Kosova.

III. ZIUA 24

Strălucire întunecată

Violența lasă urme însângerate. Ieri au fost masacrate 125 de persoane din satul Izbicë, Skendaraj, una dintre localitățile mari ale provinciei Drenica, în care comunitatea a dat primele semne de nesupunere. Era o blestemată zi de marți, una dintre zilele negre din calendar. Acest masacru, după cel din Prekazi, care a avut loc în martie anul trecut, este unul dintre cele mai sângeroase din câte au avut loc aici. Iar satul acesta, Izbicë, nu e departe de Prekazi. Violențe s-au mai produs și în alte zone ale Kosovei. Cinci oameni au fost împușcați la Suharek și un altul la Obiliq.

Incidente au fost și la Priština, deși aici e o zonă mai ferită: explozii însoțite de jafuri la localurile albaneze, arestări, asasinate. La cunoscuta cafenea Koha, aflată vizavi de blocul Rilindja, în seara de 22 martie a explodat o bombă. A fost ucis tânărul Arian Kelmendi, iar Jasim Jahaj și Agim Balaj au fost grav răniți. La cafeneaua Magjik, din cartierul Kurrizi, s-au tras focuri de armă și a fost rănită mortal Leonora Lutolli. În cartierul Bregu i Diellit a fost

găsit cadavrul lui Kushtrim Gashi. Iată că umbra morţii a ajuns şi la Priština. Liniştea de până mai ieri a luat sfârşit.

Un espresso grăbit

La primele ore ale dimineţii am plecat la serviciu, spre cartierul Qafa. În acest cartier se află redacţia la care lucrez ca ziarist. Acesta este cel mai cunoscut cartier din Priština şi din întreaga Kosovă. De ce? Pentru că aici suntem numai noi. Qafa este locul în care se întâlnesc, cu treabă sau fără treabă, albanezii. În această zonă a oraşului sârbii nu intră. Ei ne-au răpit centrul capitalei. Și l-au sârbizat.

În vreme ce mă apropiam, am băgat de seamă că erau doar câțiva oameni pe stradă, la o oră când de obicei ar fi trebuit să fie mai mulţi. Majoritatea cafenelelor, pline la orice oră, acum erau închise. Nu deschiseseră deloc. Era un semn rău, dar plin de semnificaţii pentru evenimentele care se apropiau. Cei cîțiva oameni de pe străzi se învârteau fără rost, cu priviri pierdute şi înfricoșate, ca şi când ar fi ieşit să vadă oraşul pentru ultima oară. Mergeam prin labirintul de străduţe betonate ca pe nişte poteci necunoscute. Păşeam ca prin vis. Cei care se opreau să bea o cafea o isprăveau repede şi plecau care-ncotro. Iar când se întâlneau, discuţiile dintre prieteni erau scurte şi repezite. Fiecare se grăbea la treaba lui şi părăsea îngrijorat cartierul, având în privire o spaimă abia ascunsă.

Bătea un vânt rece, şfichiuitor. Zeci de mijloace auto pline ochi cu paramilitari colindau aparent haotic oraşul. Militarii îi provocau pe trecători ridicând trei degete în aer, agitându-şi baionetele şi pistoalele-mitralieră şi strigând, fireşte, „Serbia, Serbia" şi „Ubçemo albance" (îi vom strivi pe albanezi)! Iar albanezii, care întorceau capul când îi vedeau sau îi priveau furioşi, nu aveau ce le face. În vreme ce sârbii aplaudau.

O atmosferă tipică de război se instalase la Priština. La cafeneaua Gurra, unde mă duceam de regulă, era pustiu. Cu excepţia unui singur chelner, Zeqa, pe care-l cunoşteam de mult. În anii 1990 lucrase la Centrul Studenţesc al Universităţii din Priština. M-am aşezat acolo unde mă aşezam de obicei. Totuşi, parcă stăteam pe ace. L-am salutat pe Zeqa, am aprins împreună o ţigară şi i-am cerut o cafea espresso.

La fel cum m-am aşezat, tot aşa m-am şi ridicat, după nici zece minute. Discuţia cu Zeqa mi s-a părut fadă, rece, impersonală. Ceva ca să ne aflăm în treabă. Am plătit cafeaua aceea din picioare. Am plătit-o doar aşa, ca să am o ultimă amintire, deşi Zeqa nu voia să-mi ia banii.

Ne-am salutat la fel, ca pentru ultima oară. Nu mai era de glumit. Am plecat greoi şi m-am îndreptat spre casă. Câţiva metri mai încolo de Banca Ljublianei, o construcţie modernă îmbrăcată de sus până jos în sticlă, câţiva funcţionari din personalul OSCE îşi încărcau lucrurile într-o maşină şi se grăbeau să părăsească oraşul. Ziua părea cu ghinion. Mai clar de atât nu se putea. Pe de altă parte, nu

era cel mai potrivit lucru să te afli pe stradă într-o asemenea zi, în care nimic nu mai era normal. Dar ce să fi făcut? Războiul, sau umbra lui, se întindea peste tot şi acoperea orice. Oare există o provocare mai cumplită pentru om decât războiul? Nu cred, în niciun caz.

Deşi n-aş fi putut sta în redacţie să fac ceva, nici nu puteam să rămân toată ziua închis în casă, fără să ies undeva. Cu puţine întreruperi, locuiam în Priština din anul 1988 şi trăisem sau participasem la sute şi sute de evenimente: întâlniri, şedinţe, adunări, demonstraţii. Aş fi putut rămâne în casă într-o zi ca aceasta? Nu! Aş fi vrut să văd cu ochii mei tot ce se întâmplă, să iau pulsul oraşului, să adulmec atmosfera din jur. Voiam să fiu martor ocular şi nu doar să-mi imaginez ce se întâmplă. Viaţa e mai palpitantă şi mai... adevărată atunci când o atingi cu mâinile tale. La urma urmei, „viaţa e ceea ce ne amintim", după cum a spus un înţelept.

Războiul ajungea şi la Priština sau poate chiar ajunsese, iar eu nu văzusem nimic. Poate că nici alţii nu-l văzuseră. Ori poate că aşa ni se părea sau aşa voiam să credem. Mă întorceam acasă şi n-aveam nicio îndoială: atacul NATO nu numai că avea să înceapă, dar avea să se producă chiar în seara aceea. Nu-mi făcusem prea multe provizii, nu mă asigurasem cu cele necesare traiului zilnic. Cumpărasem doar câte ceva, lucruri absolut necesare. Nici măcar ţigări, nici vorbă de vreun pachet în plus. Nici lumânări, nici pâine. Nu strânsesem nici alimente şi nici altceva, iar asta, pur şi

simplu, pentru a nu-i alarma sau speria pe ceilalţi. De fapt, nu voiam s-o sperii pe soţia mea, cu care nu eram de mult timp căsătorit. Locuiam doar cu ea şi cu fiul meu, Niku.

În vreme ce aşteptam răbdător autobuzul, m-a cuprins un fel de disperare şi m-am simţit teribil de deprimat. Împreună cu imensa aşteptare pe care o acumulasem în timp şi care acum urma să explodeze într-o mare bucurie, odată cu prima bombă a NATO căzută pe pământul Kosovei, eram convins în adâncul fiinţei mele că forţele sârbe aveau să profite de situaţie şi să se răzbune îngrozitor. Îngrozitor, aşa cum ştiau s-o facă. Eu, ca să fiu sincer, nu eram de acord cu aceia care spuneau că Milošević şi Belgradul se vor preda imediat. Atât de repede, încât întreaga poveste a bombardamentelor NATO să se încheie după şapte-opt zile, cel mult două săptămâni. Şi îndoiala asta am exprimat-o deschis.

Eram pierdut în lumea gândurilor. Capul începuse să mă doară cumplit. Tremuram. Vedeam ca prin ceaţă clădirile din jurul meu, maşinile, străzile şi străduţele, oamenii care treceau încoace şi încolo. Aşteptând în staţie mi-a apărut în faţă Kujtim Thaçi, un student la Politehnică din satul Sopniq, lângă Rahoveci. Salutându-mă, m-a scos din starea negativă în care mă aflam.

— Unde te duci? l-am întrebat şi i-am întins mâna. Nu ştii că azi nu-i bine să ieşi pe stradă? am adăugat încet.

Se ducea undeva, probabil forţat de împrejurări, în loc să fi rămas acasă. Părea neliniştit, ca să nu spun zbuciumat. Era un băieţandru. Starea lui de spirit era justificată. Poliţia

sârbă îi luase în colimator pe tinerii albanezi, mai ales pe studenţi, tratându-i cu violenţă şi fără pic de milă. Când îi prindea, îi reţinea, îi ancheta, îi tortura şi îi expulza din Kosova. Riscul pentru ei era imens dacă erau prinşi şi legitimaţi de poliţişti, mai ales dacă nu erau din Priština. Urmau toate celelalte. Iar acest risc era de zece ori mai mare pentru Kujtim într-o zi ca aceasta, pentru că băiatul nu numai că nu era din capitală, ci şi provenea dintr-o zonă de război, cum era Rahoveci. Dacă ar fi fost prins şi legitimat ar fi fost vai de capul lui!

— Mă mut la altă adresă, mi-a răspuns speriat. În cartierul Ulpiana. Acolo, aproape, mai stau doi colegi...

Avea un bagaj sumar, numai lucruri personale. Ne-am salutat ca pentru ultima oară, privindu-ne în ochi şi îmbrăţişându-ne. N-am mai spus nimic. Ce ar mai fi fost de spus?! Autobuzul nr. 4 a ajuns agale în staţie, plin de călători. Am urcat, lăsând în urmă imagini ca de plumb, cartierul Qafa, cu străduţele lui întortocheate, cafenelele, tutungeriile şi chipurile pământii ale trecătorilor din decorul balcanic, cenuşiu. Cu mulţi dintre aceştia îmi împărţisem destinul de tânăr şi de student, de ziarist, meserie din care nu se putea trăi în Kosova, împărtăşisem îngrijorarea pentru situaţia în care ne aflam şi multe altele. Cu mulţi dintre aceştia împărtăşeam gândul că ţara noastră, mai ales după Conferinţa de la Dayton, prin faptul că fusese ocupată de Serbia – şi asta nu era o iluzie –, era supusă unui regim insuportabil. Şi mai împărtăşeam, de asemenea, opinia că ideea rezistenţei

paşnice, promovate de dr. Ibrahim Rugova*, este un concept idealist şi umanitar corect, dar total nepotrivit acestor zile şi că ar trebui schimbat. Serbia nu putea fi dislocată din Kosova în mod paşnic, mai ales după ce-şi crease un însemnat avantaj politic pe plan internaţional după semnarea tratatului de la Dayton.

Când am intrat în casă, încărcat cu câteva sticle cu sucuri de fructe şi cu trei-patru litri de lapte, soţia mea, Shpresa, s-a albit brusc la faţă. Mă privea uluită şi fără să-i vină a crede. În final a înţeles de ce făcusem cumpărăturile acelea. Mai luasem câteva pachete de ţigări, precum şi doi litri de vodcă rusească. În ultima vreme se bea multă vodcă la Priština, pentru că nu era scumpă şi nici prea rea. Complet dezorientată, Shpresa mă privea fără un cuvânt. Mi s-a părut că era foarte speriată. Și cum stătea aşa blocată în faţa mea, nu avea puterea nici să mă întrebe ceva. Părea gata-gata să izbucnească în plâns.

Purtarea ei m-a întristat. Am aruncat într-un colţ al bucătăriei cumpărăturile şi m-a trântit obosit pe canapea. Mi-am aprins o ţigară. Mă durea sufletul. Situaţia dificilă în care ne aflam era, fără îndoială, la originea stării noastre sufleteşti. Nu eram căsătoriţi nici de doi ani. Eram singuri. Noi doi cu un copil în braţe. Asaltat de sentimente contradictorii, de-a dreptul bulversat, înţelegeam mai bine

---

* Ibrahim Rugova (1944-2006), scriitor şi politician, primul preşedinte al provinciei Kosovo, în perioada 1992–2006. La începutul anilor 1990 a fondat o mişcare separatistă care cerea independenţa provinciei de Serbia (n. red.).

decât oricând că-mi era absolut imposibil să spun ceva, să fac ceva pentru soţia şi copilul meu. Și mai neputincios mă simţeam în faţa celorlalţi, a familiei, a colegilor şi prietenilor, a tuturor celor din jurul meu. Nu aveam cum să-i ajut, aşa cum nu aveau nici ei cum să mă ajute pe mine. Un gol ciudat, ameţitor, o lume plină de durere, un univers fără început şi sfârşit îmi acaparaseră nu doar trupul, ci şi, mai ales, sufletul.

Shpresa stătea în faţa mea cu o privire îngrijorată. Părea că se afla între două lumi, una reală şi alta ireală. Palidă de frică şi parcă absentă, mă privea de parcă ar fi făcut-o pentru ultima oară. La fel de blocat am rămas şi eu. Păream cuprins de un rău inexplicabil. Și de o nesiguranţă totală. Să-i spun deschis sau nu mai era nevoie, căci totul era cât se poate de clar? Nu, nu mai era nevoie de cuvinte, nu mai era nimic de comentat. Am înţeles amândoi cât de neputincioşi eram, cât de expuşi pericolului, într-o realitate împănată cu atâtea necunoscute, cu atâtea situaţii fără ieşire. Habar n-aveam ce era de făcut, cum să mă port şi pe ce să mă sprijin pentru a sparge linіştea de piatră ce ne învăluia, linіştea aceea funerară. Da, linіştea trebuia spartă. Și, în loc să fac un pas înainte, în loc să pronunţ un cuvânt, o frază, indiferent ce, mi-a trecut prin gând ceva care m-a blocat şi mai tare: violenţa, apoi moartea.

Am privit-o în ochi, încercând să-i ascund ceea ce gândeam, închipuirea aceea tulbure de la un capăt la altul.

Iar ea aştepta nemişcată orice cuvânt al meu. În cele din urmă i-am vorbit ezitant, ca ieşit dintr-o altă lume:

— Ascultă-mă cu atenţie, nevastă: orice vom face de acum încolo să ştii că este pentru neamul şi pentru ţara noastră, iar faptul că astăzi ne aflăm în Kosova este un sacrificiu în sine. Să nu te îndoieşti că acesta este un moment istoric, iar istoria, aşa cum o ştim noi, o fac oamenii, nu animalele. Înţelegi? Aşa că, orice se va întâmpla, orice zi în plus va fi pentru noi o zi fericită, pentru că va fi ziua care ne va schimba destinul. De astăzi şi de mâine. Chiar dacă nu a început, se pare că...

— A sunat Betim, din Germania, băiatul cel mic al unchiului Dani (Ramadan Sinani, ziarist şi scriitor din Tetova, era proprietarul locuinţei în care stăteam noi acum – *n. a.*), m-a întrerupt ea.

— De ce?

Cuvintele mi-au rămas în gât, iar gura mi s-a uscat într-o secundă. Pentru mine devenea din ce în ce mai clar că NATO avea să atace imediat. Şi că, odată cu atacul aliat din aer, avea să înceapă şi genocidul sârb împotriva noastră. Iar întrebarea pe care i-am adresat-o Shpresei era mai mult pentru a o face să nu se alarmeze mai tare, să nu-şi piardă cumpătul, să nu creadă că deja începuse ceea ce oricum trebuia să înceapă.

— Betim, a continuat ea, mi-a spus că unchiul Ramadan l-a sunat în Germania pentru că n-a putut să ia legătura cu

noi din Tetova şi ne-a transmis prin el să plecăm urgent din Priština, să mergem la el, în Macedonia.

Spunând acestea, Shpresa a început să pună farfuriile pe masă. Da, unchiul Dani era primul care ne invita să ne adăpostim la el înainte de a cădea primele bombe. Pentru că nu putuse să ne telefoneze direct, ne invita prin fiul lui din Germania să mergem şi să ne refugiem în casa lui din Tetova. Gestul lui era, aşadar, un mesaj clar şi venea ca urmare a situaţiei alarmante create în Kosova şi în jurul ei. Și, în acelaşi timp, mesajul acela mi-a redat încrederea şi forţa. Invitaţia lui era o veste bună în aceste momente şi un semnal încurajator. Uite că se gândea cineva la noi! Iar noi nu eram atât de singuri după cum crezusem eu. În plus, Betim lăsase şi numărul de telefon de la Tetova.

Am luat receptorul şi am încercat să sun. Am format numărul de câteva ori, dar degeaba: nu puteam nici eu să sun din Priština la Tetova. Se părea că liniile erau blocate. Am mai format o dată, dar rezultatul a fost acelaşi. Îmi părea rău, pentru că aş fi vrut să-i mulţumesc unchiului Dani pentru invitaţie şi să-i spun că apreciam mult gestul lui. Mai voiam să-i transmit că nu aveam de gând să plec din Kosova. Și că voiam să rămân alături de familia mea, indiferenț ce avea să se întâmple. Iar cei care intenţionaseră să plece probabil că acum se aflau dincolo de graniţele Kosovei.

Inima îmi spunea că nu trebuia să plec. Și mai ales nu în aceste zile. Ceea ce era foarte adevărat. Chiar şi în astfel de momente grele, chiar şi cu riscul de a înfrunta teroarea

sistematică a forţelor sârbeşti, Priština a rămas un oraş viu. Aici, la Priština, există de ani şi ani acest spirit eroic de rezistenţă, această dorinţă a păstrării identităţii noastre, a culturii şi a tot ceea ce ne caracterizează. Priština a fost şi a rămas un „Piemont" al nostru. Un simbol pentru toţi cei care n-au acceptat supunerea şi viaţa în genunchi. Tot ce avem noi mai bun, în afara Albaniei, este legat de acest oraş. Căci albanezii din fosta Iugoslavie văd în Priština o adevărată „cetate a naţiunii". Mândria şi ultimul lor refugiu. Chiar şi astăzi, când viaţa noastră se află practic în mâinile diavolului, oamenii se simt nu doar puternici, ci şi optimişti şi vii.

Am format încă o dată numărul de telefon al unchiului Dani. Cu acelaşi rezultat. Shpresa pusese deja masa. M-a chemat să iau câţiva dumicaţi, deşi nu-mi era deloc foame. În vreme ce mă aşezam la masă, i-am mulţumit în gând unchiului Dani, a cărui invitaţie m-a făcut să simt că, indiferent de izolarea în care ne aflam, nu eram complet singuri. Nu eram abandonaţi. Oamenii, oriunde se aflau, se gândeau la noi şi încercau să ne ajute…

Puţin mai târziu, au venit părinţii Shpresei. Ne-au adus ceva provizii. Dar nu au stat prea mult, şi asta pentru că nu voiau să întârzie la ora aceea pe străzi. „S-a sfâşit", le-am spus. „Vor începe bombardamentele." Au plecat lăsându-ne 150 de mărci germane. La plecare ne-am salutat ca pentru ultima oară. Mama Shpresei avea lacrimi în ochi. Le-am spus că trebuie să fim tari, să fim convinşi că totul se va

sfârşi cu bine şi că, de fapt, suntem în mâna Domnului... Au plecat privind în urmă. Ştiam că nu era momentul vorbelor şi nici nu aveam timp pentru aşa ceva.

Ziua 24

Negura cenuşie a anotimpului şi a zilei aluneca precum un dinozaur greoi peste trupul fierbinte şi însângerat al Kosovei. Istoria se ascundea în spatele cumplitei terori seculare. Ziua de azi poate fi cea a genocidului care ne ameninţă şi ne înconjoară de peste tot. Timpul se strecoară ca un şarpe negru. Scenariul morţii îşi aşteaptă ceasul hărăzit în Kosova. Sunt doar trei-patru state care s-au opus dramei absurde a morţii pe care Belgradul o joacă împotriva albanezilor din Kosova. Câteva ţări balcanice şi-au băgat capul în nisip ca struţul, făcându-se că nu văd grozăvia. Alte câteva state se ascund ca broasca-ţestoasă în carapacea lor tulbure naţionalistă. Şi tac. Iar câţiva dintre vecini îi blesteamă în gând pe occidentali pentru că iau partea albanezilor şi le ursesc să dea greş. Comuniştii ortodocşi greci fac apel la populaţia civilă să împiedice trecerea trupelor NATO pe teritoriul grec, chiar dacă Grecia e membră NATO. O poziţie politică anti-NATO legată de intervenţie vine şi din România.* Mai mult în silă şi sub presiune internaţională,

* Trebuie spus aici că preşedintele de atunci, Emil Constantinescu, a pus la dipoziţia aviaţiei aliate spaţiul aerian românesc, atrăgând numeroase critici din partea opiniei publice din ţară (n.tr.).

Macedonia a acceptat staţionarea trupelor NATO pe teritoriul ei. Iar pentru acest „gest binevoitor" se spune că macedonenii vor avea parte de ajutoare materiale, dar şi de concesii politice şi militare în viitor. Media din Macedonia, clerul şi intelectualii s-au poziţionat de partea puterii. Iar despre muntenegreni ce ar fi de spus? Ei s-au încolonat alături de sârbi şi au luat parte la campania lor.

Ziua a trecut cu nelinişte, sporind coşmarul nopţii care se apropia. Firul subţire de lumină care le despărţea s-a topit în penumbră. Primele minute ale serii ne băteau la poartă. Să o închidem sau s-o lăsăm deschisă? Nu, n-o vom închide. Primul meu volum de versuri, publicat acum patru ani, are titlul *O poartă deschisă*. Aşadar vom ţine deschise porţile inimii şi ale sufletului, porţile iubirii, ale libertăţii, ale viitorului nostru. Nu avem unde să mergem şi nici unde să ne ascundem. Ţinem pe umeri toată această povară, ca şi când am ţine povara întregii lumi.

Minutele ne par ore, orele ne par lungi ca zilele. Când va începe? Cum va începe? Până va izbucni marea furtună, aşteptăm primele lovituri. Iar în ele e strânsă toată suferinţa noastră.

Ziua se târăşte spre seară alene, ca un şarpe boa. Afară s-a lăsat ger, deşi calendaristic e primăvară. Primăvara, la fel ca noi, are de dat o luptă: ea trebuie să înfrângă puterea îngheţată a iernii. Mă rog încontinuu ca primăvara să ne ajute şi pe noi: să ne ia robia şi să ne aducă libertatea. Şi totuşi, pe când însăilez aceste fraze pentru o viitoare carte,

îmi dau seama că visul nostru de libertate şi chipul morţii se suprapun în mintea mea.

Kosova este în cel mai critic moment al ei. Generalul american Wesley Clarke a declarat că a primit ordinul politic pentru declanşarea atacului. Dar, înainte de dezlănţuirea furtunii, în ultimele ore şi minute, se aşteaptă o schimbare de poziţie a dictatorului Milošević. Care nu vine. Acum lucrurile sunt clare: ambele tabere au acceptat realitatea. Adică, intervenţia va avea loc. Occidentul a înţeles că numai prin folosirea forţei se vor putea opri violenţa şi teroarea în Kosova, iar aşa-numita RFI (sub a cărei mască se ascunde de fapt Serbia), acceptând să intre în conflict cu Occidentul, va folosi ocazia istorică pentru a realiza ocuparea definitivă a Kosovei. Peste toate acestea, opinia publică a aflat că au fost lăsate la dispoziţia lui Milošević două-trei numere de telefon, în caz că s-ar fi răzgândit.

Ora 16.37. Seara îşi întinde vălul peste oraş. Ca o pelerină desprinsă din iad, acesta acoperă obrazul secolului care apune şi el. Ameninţarea NATO nu clinteşte decizia Belgradului. Primele lovituri vor avea loc dintr-un moment într-altul. Dorim din tot sufletul aceste lovituri, indiferent de preţul pe care-l vom plăti. Și stăm cu sufletul la gură. E ceva ca-n primele zile de la crearea lumii. Zeii luminii şi cei ai întunericului sunt pregătiţi să coboare pe câmpul de luptă. Zeii întunericului vor dispariţia noastră. Și, fără îndoială, ceva-ceva va fi... Dar cei ai luminii sunt de partea noastră şi vor face totul ca să ne apere. Orice va fi, dorim ca

robia să ia sfârşit, chiar şi cu preţul vieţilor noastre. Iar cei care vor scăpa, să trăiască liberi în vecii-vecilor.

Ora 17.13. În cursul zilei de astăzi, preşedintele Statelor Unite ale Americii, Bill Clinton, a declarat la Washington că Iugoslavia mai are puţin timp la dispoziţie pentru a accepta planul de pace de la Rambouillet şi că NATO este gata să atace. Îndată ce se va stabili că misiunea lui Holbrooke a eşuat, au spus oficialii de la Pentagon, se va declanşa intervenţia. De fapt astăzi, când expiră şi ultimatumul, omenirea a aflat că misiunea lui Holbrooke la Belgrad s-a încheiat fără succes. Şi că Holbrooke a ieşit cu mâinile goale din biroul prezidenţial al lui Milošević. Asta înseamnă că singurul lucru care nu se ştie e doar ora intervenţiei. Pe care o cunosc doar bunul Dumnezeu şi generalul Wesley Clarke, sub a cărui comandă directă se află forţele militare ale NATO.

Aşadar se apropie momentul intervenţiei. Tobele războiului bat peste tot. Sârbii ne-au înconjurat din toate părţile. Prezența lor este mai accentuată în zonele în care nu există forţele UÇK, în sate şi oraşe, pe câmp şi pe munte. Înarmaţi până-n dinţi, înrăiţi ca nişte fiare hămesite, ne-au luat la ţintă pentru a ne spulbera de pe faţa pământului. Iar în lipsa forţelor de rezistenţă, joacă dansul morţii în Kosova. Folosesc împotriva noastră tot arsenalul lor distrugător şi umilitor.

Iar acum se pregătesc de zor să-şi încununeze dansul distrugător, un dans sângeros al cărui final l-au pregătit cu

mult timp în urmă. Folosind ca pretext bombardamentele NATO, sunt gata să anihileze Kosova prin toate mijloacele politice şi militare de care dispun.

Ora 17.52. Totul s-a sfârşit: intervenţia e foarte aproape. Norii războiului acoperă cerul. Străzile, acoperişurile, balcoanele oraşului sunt înţesate de poliţişti, militari, lunetişti şi civili înarmaţi. Întreagă Kosova e plină ochi cu unităţi paramilitare, care se agită de colo-colo în jeepuri şi camioane militare, fluturând în aer baionete, pistoale şi arme automate. Cu benzi negre prinse pe frunte, cu batiste negre sau colorate legate pe capetele tunse chilug, cu chipuri vopsite în culori de camuflaj, înarmaţi şi excitaţi la maximum. Escadroanele morţii ameninţă tot ce mişcă în jur. Beţi, drogaţi, dar mai ales frustraţi ca nişte lupi flămânzi, le auzi peste tot strigătele ameninţătoare. Până acum, prezenţa lor în Kosova a dat măsura exactă a politicii brutale sârbeşti: în jur de 700 de sate albaneze rase de pe suprafaţa pământului sau transformate în ruine şi peste 3 000 de civili albanezi torturaţi şi ucişi. Orăşelul Deqan, din vestul ţării, considerat „locul lor sfânt", bombardat cu artileria grea. Arse şi distruse Rahoveci, Malisheva ş.a. Gropi comune, lagăre (cum este acela de la fabrica de muniţii din Skenderaj), deportări masive încă din iunie, anul trecut, din zonele Drenica, Has, Dukagjin, constituie suma crimelor acestor ucigaşi.

În primele zile din martie, forţele militare şi paramilitare sârbe s-au fortificat în multe localităţi sârbeşti şi albaneze.

Grupuri-grupuri, şi-au părăsit taberele şi s-au instalat în zone locuite, în sate, instituţii publice, în fabrici, depozite şi subsoluri de imobile civile. Au procedat aşa, din convingerea că vor fi mai bine protejate de bombele NATO, expunându-i pe civilii albanezi şi păzindu-şi propria piele.

Seară. Străzile sunt pustii. Oamenii s-au baricadat în propriile locuinţe. În momentele acestea e riscant să fii pe afară. Am deschis televizorul şi radioul şi stau încremenit în faţa lor. Știri, ştiri, ştiri, iar tema zilei este Kosova.

Cu inima bubuindu-mi în piept, am încercat să aflu cât mai multe despre ceea ce se întâmplă afară. Împreună cu emoţia şi neliniştea firească ce m-au cuprins şi mi-au îngreunat respiraţia, simţeam cum nerăbdarea punea stăpânire pe mine clipă de clipă. Oare ce se va întâmpla? N-aş fi sincer dacă n-aş mărturisi că o frică imensă îmi paralizase tot trupul la gândul represaliilor ce vor urma ca reacţie la primele bombardamente. Și din străfundurile fiinţei mele m-a fulgerat un gând cu adânci rădăcini istorice: după primele bombe nimic nu va mai fi cum a fost înainte. Da, totul se va schimba pentru totdeauna. Totul, îndată ce va cădea prima bombă.

Doamne, Dumnezeule, fă, aşadar, să cadă prima bombă! Fă să se schimbe totul, că şi aşa trăim ca nişte morţi vii! Știu că în asemenea momente e greu să pui în balanţă şi să cântăreşti corect „binele viitor" şi „răul viitor". Dar sunt convins în adâncul sufletului că schimbarea va veni chiar din ziua aceasta, că va fi cu totul altfel decât

ne-am putea-o imagina. Şi că va aduce pentru noi toţi un alt timp şi o altă viaţă.

Va fi, într-adevăr, o schimbare majoră, istorică. Şi trebuie să mai adaug ceva: indiferent dacă ceea ce scriu e bine sau rău, în Kosova nu a rămas nicio posibilitate de convieţuire şi bună înţelegere între albanezi şi sârbi, între Priština şi Belgrad. Aşa cum sunt lucrurile acum în Kosova, cele două popoare nu mai pot trăi sub acelaşi cer, nu mai pot respina acelaşi aer. Cel puţin nu aşa ca până acum. Drumurile celor două naţiuni se vor despărţi. Iar dacă se spune că şi popoarele au un destin, asemenea indivizilor, sunt convins că viitorul nostru, al albanezilor din Kosova, va cunoaşte o traiectorie pozitivă, va fi un drum fericit. Orice albanez din Kosova, ba chiar şi orice bosniac, turc sau ţigan, care va scăpa viu din teroarea sârbă, nu va mai cunoaşte această golgotă istorică, acest coşmar. Soarta noastră, a fiecăruia dintre noi, va fi cu totul alta.

(Notă suplimentară: Nimeni, chiar nimeni nu poate bănui până la final consecinţele uraganului care vine peste noi. Nimeni. Cu excepţia celor care-l vor trăi. Nimeni, niciodată, nu va putea înţelege infernul în mijlocul căruia ne aflăm, aşa cum nimeni nu va putea cunoaşte mai bine ca noi ceea ce vom trăi în orele următoare. Noi, acum, suntem locuitorii Imperiului Morţii. Sârbii par din ce în ce mai furioşi. Din oră în oră, din minut în minut. Apar de peste tot ca nişte umbre.

Dar noi aşteptăm primele bombe. Apoi fie ce-o fi! Căci, chiar dacă ne aflăm în împărăţia reală a fricii şi a morţii, nimeni nu poate măsura, cu nimic, nerăbdarea şi bucuria ce ne cuprind în ceasurile acestea de aşteptare...)

IV. ÎNCEPUTUL BOMBARDAMENTELOR

Primele lovituri

Înainte de a începe ştirile principale ale zilei, i-am luat pe Shpresa şi pe Niku şi ne-am dus toți trei la vecinul nostru, Shaban Gërbeshi. Stăteam la acelaşi etaj, despărţiţi doar de apartamentul unui sârb care locuia singur. Copilul era liniştit, căci era departe de necazurile şi problemele noastre. Unchiul Shaban era un vecin prietenos, respectabil şi apropiat. Lucra ca şofer şi avea o mare experienţă de muncă la Uzinele de Feronichel din Gllogoc. Fusese eliberat din închisoare cu doar câteva zile în urmă, dosarul penal fiindu-i suspendat din lipsă de probe. Acesta părea a fi unul dintre ultimele procese în sistemul „justiţiei sârbe" din Kosova, care, în ultima sută de ani, făcuse prăpăd printre albanezi.

Am mers la unchiul Shaban ca să urmărim împreună ştirile televiziunii albaneze, pe care le prindea cu o antenă-satelit. De fapt, pentru a afla ce se mai întâmplă în Kosova sau ce urma să se mai întâmple. Nu aveam surse alternative de ştiri, iar evenimentele erau în continuă mişcare. Televiziunea albaneză de la Tirana (RTSH) era de mult, pentru

noi, cei din Kosova, o mică fereastră luminoasă deschisă în bezna de informaţii care ne înconjura. Emisiunile staţiei radio de război *Kosova liberă* ajungeau cu mare greutate la Priština. În timpul zilei, posturile în limba albaneză *Europa liberă, Vocea Americii* şi *Deutsche Welle* transmiseseră în special declaraţiile politice ale unor lideri mondiali referitoare la situaţia tensionată din Kosova şi din jurul ei, dar şi pe cele ale unor oficiali militari ai statelor aliate, care anunţau că nu mai exista drum de întoarcere: imediat după expirarea ultimatumului adresat Belgradului, forţele NATO aveau să treacă la acţiune. Iar comandantul suprem al NATO, generalul Wesley Clarke, primise deja „unda verde".

Evenimentele din Kosova intraseră pe orbita evoluţiilor dramatice, pe o traiectorie necunoscută. Provincia era oricum în centrul atenţiei mondiale. Nu exista nicio sursă de informare scrisă, audio sau video, care să nu aibă în prim-plan situaţia de aici şi din jurul nostru. Toţi urmăreau cu atenţie evoluţia evenimentelor, mai ales ceea ce urma să se întâmple în miercurea aceasta, la 24 martie 1999. Poziţia forţelor militare NATO faţă de RFI, în care Kosova figura ca punct central, părea favorabilă atacului. Vocile din politica externă favorabile Belgradului, care pledau pentru neintervenţie, fuseseră reduse la tăcere. Ziua aceasta, care se apropia de sfârşit, era chiar ziua care putea aduce pe cerul Kosovei avioanele încărcate cu bombe şi rachete ce l-ar fi determinat pe agresorul sârb să dea înapoi.

Unchiul Shaban ne-a urat bun venit. Era ora 19.13. Când ne-am aşezat pe canapea, nepoata gazdei noastre l-a luat pe Niku din braţele Shpresei. Noi, adulţii, eram numai ochi şi urechi în faţa televizorului. Nu mai vedeam nimic în jur. Comentariile noastre erau când optimiste, când pline de îngrijorare, căci peste tot nu auzeai altceva decât de război.

Acele ceasului arătau ora 19.30. Ştirile RTSH se terminaseră şi nu ne mai rămâneau decât cele ale televiziunii sârbe de la Belgrad sau de la Priština, televiziunea oficială în limba albaneză. Ambele posturi erau controlate direct de regimul naţional-comunist al lui Milošević. În momentul acela, nu ştiu cum mi-a trecut prin cap să ascultăm şi ştirile televiziunii din Podgorica, recepţionate cu antena-satelit. Acest post îşi schimbase în ultima vreme politica editorială şi era mai aproape de adevăr, mai puţin cenzurat. Iar informaţiile din Kosova erau reale.

Şi aici ştirile principale erau abia la început. Conform unei scheme de program moştenite de pe vremea fostei Iugoslavii, aproape toate televiziunile din republici, de la Zagreb, Belgrad, Podgorica, Priština, transmiteau ştirile principale ale zilei la aceeaşi oră, la 19.30 fix.

Am impresia că era ora 19.37, când crainica şi-a întrerupt cititul la mijlocul frazei şi a anunţat o ştire exclusivă. Printre altele, a spus: „... de la baza aeriană de la Aviano, din Italia, au decolat avioane de bombardament ale NATO, care au zburat în direcţia Iugoslaviei şi Kosovei". I-am înţeles bine cuvintele. Era clar. Tot sângele ne-a fugit de pe chip.

Chiar şi crainica televiziunii muntenegrene părea stoarsă de puteri. Şi extrem de palidă. O ştire scurtă, dar foarte importantă. Gata…

Toţi cei prezenţi, toţi cei din faţa televizorului am rămas în tăcere. „A început", mi-am zis. „A început" lucrul acela pentru care ne rugaserăm atât de mult, lucrul acela care trebuia să se întâmple. Prima noastră reacţie a fost să ne privim îndelung unii pe alţii, fără un cuvânt. Pe ecran vedeam imagini reale de pe aeroport cu momentul decolării bombardierelor de la baza Aviano în direcţia Balcanilor, dar şi imagini cu portavionul „Theodore Roosevelt", staţionat în Marea Adriatică. Se auzea bubuitul greoi, metalic şi apăsător al avioanelor militare F-16, F/A-18 şi B-52, al rachetelor Tomahowk-BGM-109. Bubuitul acesta era pentru noi sunetul salvator. Structurile politice şi militare ale NATO, compuse din ţări puternice precum SUA, Anglia, Germania, Franţa, Turcia, Italia, Spania, începeau să se mişte pentru a lovi de moarte dinozaurul de la Belgrad.

Liniştea de adineauri s-a transformat într-una de piatră. Acum totul era clar. În tăcerea aceea şi-n mijlocul bucuriei de care eram cuprinşi se năştea o întrebare: oare cât timp le va lua avioanelor aliate să ajungă pe cerul Kosovei? Cât mai rămânea până ce rachetele aveau să fie lansate de pe vasele ancorate în Adriatica?

— În mai puţin de douăzeci de minute vor ajunge, am spus încet.

Nu era cazul să mă bucur zgomotos. Liniştea din încăpere era deplină, o linişte îngheţată. Era nevoie de un şoc, de o izbucnire care s-o topească. O linişte precum cea de aici se lăsase în seara aceasta, mai mult sau mai puţin, peste toată Kosova, peste toată Peninsula Balcanică. O linişte care-i cuprinsese atât pe cei care aşteptaseră acest moment, cât şi pe cei care se temeau de el.

— În jumătate de oră vor fi aici, a spus şi unchiul Shaban, care a alergat la telefon.

Pesemne că voia să ia legătura cu cineva.

În jurul orei opt s-a întrerupt curentul. Gazda noastră s-a dus să aprindă lumânările. Având experienţa anilor trecuţi, fiecare dintre noi avea o provizie de lumânări în casă. Erau mulţi ani de când viaţa în Kosova nu mai avea nimic normal. Criza economică, restricţiile şi inflaţia îşi făcuseră de cap. Lipsa drepturilor civile, pe de altă parte, ne-a determinat să fim atenţi la orice detaliu, să nu ne lăsăm surprinşi de nimic. De data aceasta, ştiind ce ne aşteaptă, ne îngrijiserăm să ne asigurăm rezerve de sare, pâine, lumânări, medicamente, ţigări, lapte şi multe altele.

Pe coridorul apartamentului, unchiul Shaban vorbea tare la telefon, se agita şi bătea cu piciorul în podea. Dădea din mâini şi se scărpina involuntar în cap. Îl felicita pe cel de la capătul firului, cu o voce aproape solemnă, pentru începutul bombardamentelor de parcă ar fi vorbit cu preşedintele Statelor Unite. „Să fie într-un ceas bun!” striga. Terminând de vorbit, s-a întors la noi roşu la faţă şi exaltat.

Ne-a urat şi nouă, mai emoţionat ca niciodată: „Să fie cu noroc". Stors de puteri, s-a aşezat apoi uşurat pe canapea. Bucuria lui s-a amestecat cu bucuria noastră.

În odaie s-a făcut apoi din nou linişte. Şi imediat, ca un glas venit de dincolo de lume, sunetul alarmei aeriene a străbătut oraşul în lung şi-n lat. Cu sunetul acesta, pe care-l mai auzisem de câteva ori în timpul zilei, eram obişnuiţi. Numai că acum nu era vorba de un exerciţiu, ci era o alarmă adevărată.

În jurul orei 20.00 am auzit primele explozii la Priština. Şi în jurul ei. Au răsunat extrem de puternic. Aşa cum nu mai auziserăm vreodată. Nu erau tunete. Forţa lor de lovire, cercul de lumină pe care-l propagau au şocat capitala. Pământul s-a clătinat ca de cutremur, iar cerul s-a albit.

Primele ţinte lovite au fost cele mai importante obiective militare: depozitele de muniţii din Hajvali, unde se mai afla şi poligonul de antrenament al Forţelor Speciale ale Poliţiei, şi Centrul Special pentru Situaţii de Război al televiziunii. Apoi, depozitul de arme şi muniţii de la Gërmi, cazarma principală a armatei sârbe din Priština „Mareşal Tito", care se afla în vestul capitalei, aeroportul ş.a.

Din locul în care ne aflam noi, în partea de răsărit a cunoscutului cartier Ţărmul Soarelui, zona Hajvali se vedea ca-n palmă. Dar, pentru că era întuneric şi luminile erau stinse peste tot, era complicat să înţelegi ce se petrecea acolo. Totuşi, nu-mi era greu să-mi închipui că ţintele care fuseseră lovite erau obiective strategice şi militare. Şi la fel

de limpede era că forţa loviturilor, uriaşă, era un fel de avertisment clar pentru Belgrad.

Atacurile se înteţeau minut cu minut. Împreună cu unchiul Shaban am mers la fereastra camerei cu vedere spre răsărit ca să putem înţelege ce se petrecea dincolo de zidurile clădirii în care ne aflam. Îndată ce am ajuns acolo, am zărit un nor subţire şi negru de fum. Norul acela, care semăna cu răbufnirea unei guri de vulcan, a început să se ridice încet deasupra cartierului Hajvali. Șerpuia în aerul nemişcat al nopţii luminate de un colţ de lună, moment unic, care avea să lase urme dureroase în istoria noastră.

În vreme ce urmăream împreună cu unchiul Shaban vălătucul acela negru de fum, a început să explodeze muniţia din depozite. Bubuiturile arătau că bombardamentul fusese foarte precis. Rachetele păreau că au lovit chiar în mijlocul magaziilor construite cu ani în urmă în acea zonă şi fără a mai fi un secret pentru nimeni. Fulgere prelungi de foc se răspândeau în bezna nopţii, iar fumul se ridica din ce în ce mai gros. Aveai impresia că o mulţime de artificii explodau pe cerul oraşului. Urletul avioanelor, asurzitor, venea într-un crescendo care-ţi lua minţile. Totul se cutremura ca la prăbuşirea unui meteorit.

Cam peste o oră, atacul NATO s-a oprit. Exploziile din depozitul de la Hajvali au continuat, totuşi se auzeau mai rar. În sufletele noastre chinuite s-a lăsat o linişte de moarte. Simplu, o linişte de moarte. Părea că totul se răsturnase, totul era altfel ca mai-nainte. Nu mai trăisem niciodată aşa

ceva. Totuşi, nu peste mult timp, loviturile au reînceput. Le-am auzit înainte de a percepe vuietul avioanelor. Şi din nou pauză. Apoi din nou explozii, atât de puternice, încât ni se părea că ni se zgâlţâia creierul în cap. În intervalele de linişte se auzeau iarăşi, mai potolite acum, exploziile din depozitul de la Hajvali. Iar în clipele acestea unice ne simţeam pieptul apăsat de forţa bubuiturilor şi fremătam de o bucurie imensă, pe care nu reuşea s-o înlăture neliniştea pentru ziua de mâine. Totuşi, momentul pe care-l aşteptasem atâta vreme venise.

După luni în şir în care ameninţase în mod explicit Belgradul, iată că NATO intrase în acţiune. La împlinirea a 50 de ani de existenţă, alianţa îi oferea Kosovei sprijinul ei militar direct. Iar Kosova intra definitiv într-o nouă eră, pe cât de inedită, pe atât de dureroasă.

În jurul orei 22.00 ne-am ridicat să plecăm. În vreme ce ne luam rămas-bun de la unchiul Shaban şi familia lui, ne-am dat seama cu toţii de un mare adevăr: pentru noi, albanezii, începea o nouă epocă, una grea, dar plină de speranţă. Cu Niku în braţe, am deschis uşa apartamentului şi am intrat. Spre uimirea noastră, băiatul dormea buştean.

Totuşi, cine ar fi putut dormi în noaptea aceea?

V. PAGINI ÎNSÂNGERATE DE JURNAL

Mesaj din întuneric

Era ora 4.55 de minute, în dimineaţa zilei de 25 martie 1999. Am luat un creion albastru şi un caiet vechi, încercând să văd dacă voi reuşi să scriu câteva rânduri despre momentele acestea unice. Desigur, la lumina palidă a lumânării, căci curentul electric era oprit. Dar şi de n-ar fi fost, cine ar ar fi îndrăznit să aprindă lumina în noaptea asta?! Mâna s-a mişcat greoi deasupra paginii albe când am încercat să notez cele trăite de mine în ultimele ceasuri. Mă simţeam ca ieşit din comă sau, mai bine zis, sculat din mormânt. Capul îmi bubuia, în urechi auzeam un vâjâit.

Da, în cele din urmă bombardamentele au început. Dacă aţi fi fost acolo? Cumplit! M-am bucurat mult. Dar sunt şi îngrijorat. Da, mi-e greu, nespus de greu să evit gândurile negre ce-mi vin şi nu se mai opresc. Nimeni nu ştie ce va fi de mâine încolo şi nici ce îi rezervă destinul fiecăruia dintre noi. Nu se ştie nici când se vor sfârşi bombardamentele, deşi e clar că totul depinde de poziţia Belgradului.

Explozii şi linişte, linişte de mormânt şi explozii, una după alta. Orele s-au transformat în „ore-ani". Timpul merge în pas de dinozaur. Şi totuşi, a douăzeci şi patra zi a lunii s-a sfârşit, minut cu minut, lăsându-ne în ceaţă: bucuroşi, pe de o parte, că este lovit Belgradul, neliniştiţi, pe de alta, pentru că nu ştim ce ne rezervă viitorul, care va fi reacţia sârbilor începând chiar de acum.

Am închis ferestrele apartamentului, să nu se vadă nimic de afară. Peste tot s-a aşternut o linişte de mormânt. Capitala e cufundată într-o amorţeală ciudată. Atacurile au încetat în urmă cu două ore. Au fost, după cum mi-am dat seama, cumplite, distrugătoare. Totuşi, nu ştim ce s-a petrecut în afara zidurilor noastre. Ce urmări au avut aceste prime atacuri? Fireşte că noaptea e martorul cel mai avizat.

Am impresia că Shpresa doarme. Nu, greşesc, doar pare că doarme. Nu mă-ndoiesc că-i e frică. Nu vreau să vorbesc pentru a nu sfâşia pânza tăcerii care domneşte în dormitorul nostru. Şi nici nu ştiu ce să zic, ce să-i spun. Doarme şi Niku, nu-i aud decât respiraţia. Doarme ca un înger.

Mă opresc din scris. Ce să mai scriu? Mă duc în camera cealaltă şi-mi aprind o ţigară. Doamne, nu ne părăsi! Stai lângă noi! Ajută-ne în clipele acestea când ne aflăm la marginea vieţii! Sau măcar nu ne uita! Atât vrem de la tine.

25 martie

Azi e a patra zi de primăvară. Atacurile NATO sunt cumplite. Nu s-au oprit toată noaptea. S-ar putea ca Priština să fie una dintre țintele principale pentru aviația aliată. Nici eu, nici soția mea n-am pus geană pe geană. Poate că n-au închis ochii nici cei care au așteptat cu sufletul la gură dimineața asta. Parcă se poate dormi lângă foc?

Exploziile bombelor și rachetelor „Cruise" s-au auzit în toată Kosova. Dar încă nu știm ce se întâmplă, care e situația. Au continuat bubuiturile și în depozitul de la Hajvali. Și nici acum nu s-au oprit.

S-a făcut dimineață. Când scriu aceste rânduri, cuprins de o mare slăbiciune fizică și psihică, e 7.15. Ca un șarpe boa, întunericul se retrage. Lumina zorilor inundă orizontul.

Peste Hajvali noaptea se desparte de zi. Este prima dimineață de după debutul bombardamentelor NATO în RFI și Kosova, în Balcani. Ceea ce s-a spus și repetat de atâtea și atâtea ori (când ca stratagemă, când ca formulă de dialog, când ca mesaj de amenințare adresat Belgradului, când

ca modalitate de rezolvare a problemei) a început să devină realitate.

M-am apropiat încet şi cu atenţie de fereastra dinspre răsărit. Pe sub colţul perdelei se zăresc dealurile cocoşate şi desfrunzite de dincolo de Matiqan. Nicio mişcare. Niciun câine, nicio pasăre. Niciun ciripit de mierlă, deşi e primăvară.

Ziua începe să prindă contur. Deasupra acoperişurilor zăresc un nor uriaş întins peste Hajvali, un nor negru cu un diametru considerabil, acoperind câmpuri şi pomi, hambare şi case. E fumul muniţiei care a explodat până acum. Ceva mai încolo, cerul negru-plumb îmi sugerează finalul unei bătălii abia încheiate. Culmile dezgolite care se ridică în mijlocul cartierului Ţărmul Soarelui şi lângă satul Matiqan, la marginea Prištinei, par nişte vechi morminte. În nord-est, munţii stâncoşi ai Gërmiei şi Gollakului par lipsiţi de viaţă. Nicio mişcare, nimic.

Plec de la fereastră. Mă apuc din nou de scris. E 8.10. O dimineaţă tristă ne înconjoară de peste tot. O dimineaţă tristă învăluie Kosova. Rănit, „Imperiul Răului" începe să se zbată cu bale de sânge la gură. Este prima zi a demenţei lui totale. Bucuria mea năvalnică din momentul debutului bombardamentelor începe să se stingă şi să se chircească sub ameninţarea represaliilor anunţate de trupele sârbe. Încă nu se ştie în ce măsură vor reacţiona, ce vor face, dar violenţa răspunsului lor va fi, fără discuţie, cumplită. Sunt convins că trupele sârbe vor dezlănţui nu doar nişte simple acţiuni de răspuns împotriva albanezilor, ci un adevărat genocid rasial.

E ora 8.23. Şi acum ce vom face, vom muri de frică? Nu. Frica este un sentiment normal, care însă nu ne va împiedica să supravieţuim. Să rămânem în picioare, indiferent ce va fi. Nu trebuie să ne lăsăm cuprinşi de deprimare. Să sfidăm ceea ce trebuie sfidat. Simplu: să nu ne predăm. Acesta este începutul. Începutul veacului nostru de libertate. Căci ora schimbării a sosit. Astfel înţeleg eu seara de ieri. Căci nu va mai fi niciodată ca până acum. Cu siguranţă, pentru cei care vor supravieţui nu va mai fi la fel...

Mesaj pentru vii și morţi

Bună dimineaţa tuturor, morţilor şi viilor! Probabil că ştiţi ce s-a întâmplat în Kosova, în noaptea care abia a trecut! N-am ce să vă spun, în clipele acestea mi-au pierit cuvintele. Vă mărturisesc doar că bombardamentele au început aseară. De aceea, cred că ziua de astăzi este pentru Kosova prima zi a libertăţii noastre, pentru care am sângerat atât de mult în istorie şi pentru care mai sângerăm şi acum. Aceasta este şi ultima zi a stăpânirii sârbe în Kosova.

Iertaţi-mă, îmi aprind o ţigară, cine ştie a câta în ultimele ore. Noaptea a început odată cu expirarea ultimatumului NATO pentru Belgrad. Avertisment care s-a sfârşit în acţiune. A început ziua de 25 martie. Exploziile nu se mai aud. Pentru moment s-au terminat. Îmi torn încă un pahar de vodcă rusească. Mai mult pentru a-mi stinge temerile. Pe de altă parte, urăsc teribil locul de unde provine. În anii din urmă, piaţa kosovară a fost umplută cu această băutură produsă în îndepărtatele stepe ruseşti. La fel cum au umplut-o şi sârbii, cu ani în urmă, cu şliboviţa lor. Dar de

acum încolo, vodca rusească, precum şi şlibovița sârbească, împreună cu ceea ce reprezintă, vor dispărea din Kosova. Sunt sigur de asta.

Mi-am stins ţigara, dragilor. Mă simt extenuat, ca şi când aş fi străbătut mii de kilometri. Abia-mi mai simt picioarele. Mă dor cumplit, de parcă aş fi urcat întreaga noapte potecile munţilor din jur. Mă lungesc pe canapea. Shpresa doarme cu faţa acoperită cu plapuma. Și-a băgat vată în urechi ca să nu mai audă bubuitul exploziilor. Niku încă nu s-a trezit şi-i aud respiraţia regulată. Îl las în pace, în împărăţia viselor în care încă se mai află.

Mă întreb cu tristeţe dacă mai suntem cu toţii în viaţă, aşa cum eram ieri-seară înaintea orei opt? Dar voi, ceilalţi, care aţi murit ieri, alaltăieri, în urmă cu o lună, cu un an, ce mai faceţi? Aţi auzit exploziile de acolo de unde sunteţi? Poate că aţi simţit şi voi loviturile. Poate că nici voi nu puteţi sta liniştiţi, în loc cu verdeaţă, cum se spune, acolo unde vă aflaţi, în lumea de dincolo. Off!

Izolarea

Primele mişcări ale oraşului, odată cu începutul zilei, au avut loc într-o linişte de moarte. Puţini dintre vecinii sârbi au plecat la muncă. Cei bătrâni, mai ales. Ceilalţi sunt mobilizaţi pentru război. Între timp, cu câteva zile în urmă, numeroase familii sârbe şi-au evacuat copiii din Kosova în Serbia, împreună cu femeile şi câţiva bătrâni. Ţinând cont

de numărul lor de aici, evacuarea a fost masivă. Ceilalţi se află mobilizaţi sub arme.

Aceasta nu este prima lor măsură. În trecut, ori de câte ori constatau că situaţia politică o lua razna, ba chiar şi atunci când ei înşişi plănuiau mari acţiuni politice şi strategice, îşi trimiteau imediat familiile în Serbia. Cu trei-patru zile înainte de declanşarea bombardamentelor, vecinii noştri sârbi şi-au părăsit locuinţele, luând cu ei tot ce se putea lua şi încărca în maşini.

Suntem izolaţi. Nu îndrăznim să ne mişcăm. O linişte nemaivăzută ne împresoară de peste tot. Este o linişte prevestitoare de rău, căci încă nu avem informaţii despre ceea ce s-a întâmplat în noaptea trecută. Puţinele ştiri ale posturilor internaţionale de radio „reciclează" aceleaşi informaţii din seara precedentă. Despre urmările bombardamentelor nu există ştiri. Mai ales despre victimele umane. În Kosova nu există ziarişti care să poată ajunge la aceste informaţii. Nu există observatori internaţionali, oficiali autorizaţi sau diplomaţi. Există numai autorităţi sârbeşti în alertă.

Puţinele veşti care ajung la noi includ datele oferite de Comandamentul Central NATO de la Mons. Informaţia principală sosită pe canalele centrale este aceasta: „Aseară, puţin înaintea orei 20.00, NATO şi-a concretizat avertismentele anunţate în mod repetat. Câteva poziţii sârbe au fost atacate cu rachete Tomahawk". Conform CNN, trei astfel de rachete au explodat în apropiere de Priština, alte trei în zona Belgrad şi cinci în apropiere de Novi Sad. Televiziunea

de stat sârbă (RTS) a emis informaţii cenzurate din zonele bombardate, împreună cu imagini ale obiectivelor lovite.

Ora 10.37. Sunt cincisprezece ore de la începutul atacurilor. E stare de război. Cerul Kosovei este dominat de aviaţia aliată, în vreme ce la sol sunt forţele sârbe. Între cele două tabere care se înfruntă se află albanezii. Majoritatea neorganizaţi şi neînarmaţi. Sârbii, aproape toţi, sunt sub arme. Se agită pe străzi. Pe acoperişuri şi în balcoane au lunetişti. Localnicii şi-au pus semne de identificare. Numele şi prenumele, patru de „S", cruci, iar la fiecare uşă câte o panglică neagră.

Mă învârt prin cameră fără niciun rost. Îmi trece prin cap să-mi fac o cafea. Curentul electric, oprit aseară cu câteva minute înainte de primele explozii, a revenit pe la ora 9.00. Televiziunea oficială sârbă derulează continuu pe ecran o burtieră informativă, pe care tronează ştirea despre „agresiunea imperialistă" asupra „statului independent şi suveran RFI". Printre altele, citesc: „La Priština au fost lovite aeroportul Sllatina, satul Hajvali, cazarma militară «Mareşal Tito»"

Cerul a început să se însenineze. Soarele îşi trimite razele reci peste oraş. Maşina de război sârbă, împreună cu escadroanele morţii, ţin oraşul în cleşte. Priština este asediată. Se spune că grupuri de soldaţi şi de poliţişti au blocat intrările şi ieşirile din oraş. Ştirea este transmisă de televiziunea sârbă de la Priština. Nimeni n-a reuşit să părăsească oraşul. Mii de localnici din satele din jur, adăpostiţi aici, şi

mai ales mii de studenţi au aceeaşi soartă ca noi. Încă de miercuri de la prânz, locuitorii sârbi din Gračanica, Laplasella, Čaglavica şi Devet Jugovici, din jurul Prištinei, au blocat drumurile şi contolează pe oricine intră sau iese din oraş. Au ridicat baricade pe şosea şi sunt înarmaţi. Dictatorul Milošević, în calitatea sa de comandant suprem, a decretat oficial starea de război în „Iugoslavia" lui.

Ora 12.00. Ziua de primăvară se târăşte sângerând peste oraş. Puţini localnici se încumetă să iasă pentru a face cumpărături sau pentru alte necesităţi. Alţii se mută din loc în loc, căutând un adăpost mai sigur. Fiecare ieşire din casă înseamnă un mare risc.

Unchiul Shaban coboară la uşa blocului. Îl urmează Fatmir, fost ziarist sportiv la Radio Priština. E împreună cu soţia, Zoja, nepoata patriotului Ramiz Hogea-Cernica. Femeia încearcă să meargă la serviciu. Este medic şi lucrează la spitalul TBC. Dar spitalul e departe, în partea de vest a oraşului, în cartierul Dragodan. De la etajele superioare coboară greoi, pas cu pas, o bătrână.

Shpresa şi Niku stau încă pe pat. Nici nu dorm, nici nu-s treji. Eu notez din când în când unele amănunte care mi se par importante. În starea în care mă aflu, nu doar frazele, ci şi cuvintele îmi par grele ca de plumb. Mă agit dintr-o cameră într-alta. Încerc să redau cât mai realist situaţia. Ceea ce mă interesează în mod special acum e fluxul de informaţii. Dar de unde să le iau? Suntem într-un blocaj informaţional total.

Motive din infern

24 martie era a treia zi de primăvară. La noi, primăvara vine încet, cu întârziere, amestecată cu zăpezi, cu ploi, cu ceaţă şi noroi. Da, ţinuturile noastre sunt aspre, mare parte din ele, stâncoase, aprige, de munte. Clima e la fel de indecisă şi de instabilă. Dacă dimineaţa iese soarele, la prânz începe ploaia şi ninge, apoi apare din nou soarele. După care se înnorează din nou. Bate vântul, se răceşte, îngheaţă. Se spune că Priština adună trei anotimpuri într-o singură zi. Iernile, mai ales, sunt de-a dreptul polare. Zăpada încearcă, prin fel şi fel de şiretlicuri, să reziste până târziu. Vântoasele reci sfidează primăvara, cum spun bătrânii, până pe la Sfântul Gheorghe. E logic, aşadar, ca vremea bună să vină târziu. În schimb, primăvara este cel mai frumos anotimp. E anotimpul-rege. Poate aţi observat: îndată ce soarele prinde puteri, zăpada începe să se topească. Vânturile din sud, care acum le domină pe cele din nord, transformă pământul într-un paradis. Deşi se instalează cu greu, căldura dă viaţă tuturor vieţuitoarelor.

Păsările, printre primele, îşi arată bucuria, cântând vesel. Florile-de-zăpadă, cum le spunem noi ghioceilor, se deschid pe coastă, apoi întreaga natură înverzeşte. Apar violetele şi toporaşii, colorând pajiştile înverzite. Apoi, pe rând, ca un grup de mirese gureşe, înfloresc unul după altul piersicii, cireşii, merii. Natura se îmbracă în straie colorate, de paradis. Încetul cu încetul, primăvara capătă curaj. Cu trecerea zilelor, soarele încălzeşte tot mai tare. Ca într-o bătălie

cu nenumărate legiuni, forţele primăverii obligă iarna să se predea necondiţionat. Apoi se întorc păsările călătoare. Prima care vine este cucul. Pe urmă, rânduri-rânduri sosesc rândunelele, pupezele, berzele. La fel ca munţii, care-şi leapădă cojocul greu al negurilor, oamenii lasă şi ei grijile iernii în urmă. Căci stâncile alungă zăpada şi prind culoare, iar oamenii încep să se mişte şi să se învioreze. Ies la arat, muncesc în livezi, fac nunţi (căci albanezii îşi fac nunţile doar primăvara şi toamna) şi toarnă fundaţii pentru noile case. Viaţa e o continuă mişcare...

Zeul războiului

Totul pare răsturnat, strivit, sfărâmat, distrus. Martie, la fel ca-n poveste, vine pe nesimţite în Kosova, enigmatic şi misterios. Nu există în lumea asta o formulă care să poată decoda toate evenimentele istorice ce se petrec aici şi în jurul nostru. Și nici vreun om care să înţeleagă sensul ascuns al întâmplărilor de până acum sau al celor ce urmează pentru această ţară mică. În luna mai a îndepărtatului an 1981, au izbucnit la Priština mari demonstraţii politice care au zguduit nu numai fostul stat iugoslav, ci întregul lagăr socialist. În martie 1981, Kosova şi-a pierdut autonomia. Iar protestele kosovarilor au fost înăbuşite fără milă. După aceea, începând cu luna martie 1990, mişcările de revoltă au luat forme radicale. Au fost întemniţaţi sute şi mii de oameni, răniţi şi ucişi zeci şi sute. Tot în martie, au

fost distribuite în şcolile din Kosova substanţe toxice militare, care au afectat în jur de 8 000 de elevi.

În martie 1998 am deschis ostilităţile contra Serbiei, ostilităţi care continuă şi azi, când scriu aceste rânduri. În primele zile ale lui martie 1998, la Prekazi, a avut loc confruntarea forţelor de securitate sârbe cu luptătorii din familia Jashari, luptă în care a căzut eroic legendarul comandant al UÇK Adem Jashari. Şi, tot în această lună, de fapt ieri, au început şi bombardamentele NATO. Să fie o coincidenţă?

Un telefon de departe

Ziua-coşmar a căpătat viaţă şi culoare prin prezenţa pe străzi a copiilor. Puţin speriaţi şi fără să înţeleagă ce s-a întâmplat şi ce se întâmplă în jurul lor, gălăgioşi ca de fiecare dată, ei umplu cu crâmpeie de viaţă golul dintre blocurile cartierului Ţărmul Soarelui. Vocile lor proaspete pătrund peste tot. Copiii noştri, aici, în capitală, sau departe, în zonele de lupte, sunt primii care sfidează suferinţa şi moartea. Ziua de primăvară, cu câteva raze de soare, aduce în ochii lor o bucurie unică.

Sună telefonul. Este primul apel după ziua de ieri. Iau receptorul cu un început de teamă, dar şi cu multă curiozitate, să văd cine ne telefonează în această zi neobişnuită. Este Sami, fratele meu. Ne sună de la Geneva. De vreo zece ani trăieşte şi munceşte acolo, împreună cu soţia şi cu micuţa lor, Dalina.

— Alo! se aude vocea lui.

Acest cuvânt, rostit de departe, pare venit dintr-o altă lume. Se înţelege de ce.

— Da, da, răspund eu.

— Sunteţi teferi, bre? mă întreabă aproape în şoaptă.

— Da, teferi şi nevătămaţi, îi răspund. Păi ce credeaţi voi acolo, în Europa?

Am râs amândoi, după care el a oftat ca un copil supărat. Înţeleg că nu e în apele lui, căci ştie ce s-a întâmplat. Răspunsul meu, oarecum încrezător şi optimist, e menit să-i alunge tristeţea, iar mie să-mi întărească senzaţia că nu suntem singuri, că există cineva care se gândeşte la noi. Aşa e la război.

— N-ai frică, o să fie bine! îi mai spun apoi calm şi alegându-mi cu grijă cuvintele ca să nu-l alarmez mai tare.

— Încerc să dau de voi încă de dimineaţă. Am înnebunit de-a binelea. Cum a fost, ce s-a întâmplat, cum s-a întâmplat? mă întreabă cu multă îngrijorare în glas.

Încerc apoi să-i explic tot ceea ce pot şi ce ştiu, fără a-i da de înţeles că suntem înfricoşaţi, că am fi în pericol sau că ne-am pierdut speranţa. Ba chiar evit să-i dau prea multe amănunte. Ştiu că e greu să-i transmit o imagine reală a situaţiei din Kosova câtă vreme toată lumea vorbeşte numai despre asta. E greu în acest moment să-l conving că totul e bine şi că lucrurile se vor rezolva în curând. Ne e greu nouă, celor de aici, să înţelegem ce a fost şi ce se va mai întâmpla, darmite lui, care e atât de departe.

— N-am dormit toată noaptea, ne-am făcut griji pentru voi. Deci, cum a fost? continuă el cu întrebările.

Îi explic, încercând să fiu cât se poate de calm, că nici noi n-am dormit din cauza exploziilor puternice şi a grijilor, dar că există şi o parte bună a lucrurilor: bombele acestea au zgâlţâit Serbia din temelii. Și-i mai spun că nu ştiu exact cum a fost în capitală şi la periferii, pentru că nu avem informaţii.

— În momentul acesta nici nu avem cum să aflăm, dar important este că au început bombardamentele. Celelalte numai Dumnezeu le ştie, îl asigur eu.

— Ascultă, frate, îmi răspunde el, trebuie să afle şi sârbii pe pielea lor ce înseamnă războiul, bombele, incendiile, cadavrele şi mormintele.

Îi spun apoi câteva ceva despre obiectivele lovite la Priština şi în împrejurimi. Și tot ce a mai transmis presa. Îl rog să nu se îngrijoreze. Să le spună şi celorlalţi kosovari aflaţi la Geneva sau prin apropiere că important este faptul că au început bombardamentele, iar celelalte vor veni negreşit cu timpul.

— În acest moment nu ne poate ajuta nimeni, înţelegi? Doar Dumnezeu.

— Da, ai dreptate, îmi răspunde el.

— Nu ştim cum vor evolua lucrurile, Sami. Îţi garantez că în acest moment nimeni nu ştie. Poate că regimul se va îmblânzi după asta ori poate că se va îndârji şi mai tare.

Continuăm să ne încurajăm reciproc şi să ne asigurăm de cele mai bune sentimente, ca între fraţi. Ştiu că amândoi avem nevoie să comunicăm, să ne informăm şi să ne susţinem reciproc. Şi asta pentru că noi, cei de aici, din Kosova, suntem într-un pericol permanent. Lucrul acesta îl cunoaştem amândoi, aşa că trebuie să evităm să-l pomenim. Adevărul este că noi toţi, care ne aflăm aici în Kosova, suntem blocaţi de peste tot şi ameninţaţi de răzbunarea sârbă. La final, ne promitem să vorbim cât se poate de des. Este ciudat, totuşi, că liniile telefonice nu au fost întrerupte. Căci telefonul, în acest moment, este singurul mijloc cu care putem să spargem zidul izolării.

Las receptorul jos şi-mi aprind o ţigară. Împreună cu soţia, care este speriată şi nedormită, încerc să fac ceva de mâncare. Dar cui îi este foame? Pregătirea prânzului e mai mult din obişnuinţă. Mă duc la baie să umplu cu apă câteva bidoane de plastic, să avem în caz de nevoie. Torn apă în ibric şi-mi fac un ceai.

Vorbim puţin. Dar chiar şi aceste puţine cuvinte ni le alegem cu grijă. Timpul pare că stă în loc, încremenit. Cu ajutorul Shpresei, târăsc un dulap din bucătărie şi-l pun în dreptul ferestrei care dă în stradă. Asta ca să evităm să fim văzuţi de jos, mai ales pe timp de noapte, ceea ce ar putea să ne fie fatal. Oraşul este plin de paramilitari înarmaţi, care bântuie prin beznă ca lupii. Mai există şi lunetişti pe acoperişuri, la intersecţii şi în balcoane. Umbra morţii se întinde pretutindeni.

Sumarul ştirilor neconfirmate

Ca din senin aflăm că undeva, în cartierul Vranjevci (Dealul Vitejilor), a avut loc o acţiune a UÇK, în cursul căreia au fost ucişi câţiva poliţişti sârbi. La Tauk Bahce, la Sofali şi în alte cartiere ale capitalei se spune că au început arestări masive în rândul albanezilor. Cineva a pronunţat nume de intelectuali, de politicieni şi de ziarişti arestaţi, care au fost lichidaţi sau urmează să fie lichidaţi. După-amiază am aflat că au fost incendiate redacţiile ziarelor *Kosova sot* şi *Koha ditore*, dar şi cea a ziarului *Bota sot*, la care sunt corespondent şi care apare în Vest. Posibil. Se mai spune că a fost ucis paznicul redacţiei *Koha ditore*, al cărei sediu se află în centrul capitalei. Sau că ar fi fost incendiată clădirea în care se află Asociaţia Scriitorilor din Kosova, dar şi sediul Uniunii Democratice a Kosovei.

Informaţiile deopotrivă numeroase şi cumplite primite după-amiază nu se sfârşesc cu atât. Se mai vorbeşte despre o mulţime de localuri publice şi hoteluri incendiate şi distruse, despre multe sate jefuite şi puse la pământ, despre ateliere de artizanat care au aceeaşi soartă. Dar nimic din toate acestea nu este confirmat. Pentru că nici nu are cine să le confirme. În presa internaţională, indiferent de unde, nu există informaţii despre pierderile umane şi materiale. Dar „nu iese fum fără foc", cum se spune.

Seara e groaznică. Priština intră într-o lume a terorii şi a crimei, la fel ca întreaga Kosovă. Noi, cei rămaşi în viaţă, ne închidem în case, în pivniţe. Situaţia e mai mult decât

dramatică. Veştile ajung într-o mie de feluri. Partea proastă e că toate sunt cumplite.

După-amiază, târziu, ştirile neconfirmate din timpul zilei ajung şi în eter. Sunt deprimante. Deci, ceea ce ne părea incredibil e cât se poate de adevărat.

Însemnări din beznă

Ne-am asigurat cu provizii şi pentru micuţul Niku. Celelalte (pâine, paste, zahăr, ulei, sare, făină, sucuri...) ne ajung, cred eu, vreo două-trei săptămâni. Curentul electric (se spune) se va opri noapte de noapte. Camuflaj antiaerian. Speriaţi de bombardamente, sârbii preferă întunericul. Iar noi, speriaţi de sârbi, ne-am camuflat ferestrele, aşa încât să nu se zărească de afară nicio geană de lumină.

A doua noapte de bombardamente este şi mai îngrozitoare ca prima. N-am dormit până în zori. Soţia mea, îndată după primele explozii, se strecoară sub plapumă şi stă nemişcată. Mie îmi ţine companie copilul, care, fireşte, nu pricepe nimic din ceea ce se petrece afară. În semiobscuritate, îmi atinge mâinile şi gângureşte drăgăstos. Îi dau apă, lapte, biscuiţi, dar nu-l las să se joace. Nu vreau să facem zgomot, iar el nu înţelege de ce.

Pe neaşteptate, absolut într-o clipă, apar şi avioanele NATO. Se spune că sunt supersonice. Şi la fel de surprinzător încep şi exploziile. Încerc să-l protejez pe Niku de zgomotul motoarelor şi de bubuitul asurzitor al bombelor şi al

rachetelor. Iar el, în aceste clipe, îndată ce aude ceva, tresare, tremură uşor, deschide larg ochii, apoi rămâne aşa şi nu mai face nicio mişcare. E ciudat că nu scoate niciun sunet. Uneori, îl iau în braţe, îl mângâi şi-i vorbesc, dându-i de înţeles (atât cât poate înţelege) că ar fi un fel de joc care n-are nicio legătură cu el. Și-i acopăr urechile cu palmele. Ca să-l mai liniştesc, îi spun apoi tot felul de poveşti, întâmplări pe care mi le aduc aminte. Și asta pentru că imediat după trecerea avioanelor, patru-cinci secunde mai târziu, se aud şi exploziile. Uneori, acestea sunt mai îndepărtate, iar suflul lor se simte mai puţin. Dar în alte cazuri, când ţintele sunt în oraş, bubuitul proiectilelor şi efectele lor sunt cumplite. Nu doar că totul se cutremură în jur, dar am impresia că inima îmi va ţâşni din piept.

Este interesant că, atunci când se aud bubuiturile exploziilor, copilul se sperie, tresare, clipeşte în întuneric, dar nu spune nimic şi nu plânge. Se vede treaba că s-a obişnuit şi el cu infernul. Ieri şi azi au fost lovite multe obiective în oraş şi la periferie. Mă întreb dacă îl bucură şi pe el, dar n-am de unde să ştiu. Mă credeţi sau nu, există un singur lucru care-l nelinişteşte pe acest copil care n-a împlinit încă şapte luni: întunericul. Lui Niku nu-i place întunericul. Bezna îl chinuie mai mult decât exploziile de afară. Îl bucură chiar şi lumina slabă a lumânării, când încearcă să se joace şi-mi face semn să mă apropii şi să-l iau în braţe. E lucru ştiut că celor mici nu le place întunericul. Dar cui îi place?

Depozitul de la Hajvali e bombardat constant. Exploziile de aici nu se opresc ore întregi. Noaptea a devenit regatul întunecat al groazei. Nu mişcă nimic. Nici sârbii, armata, personalul autorizat, agenţii, poliţia, paramilitarii, deşi sunt înarmaţi până-n dinţi, nu îndrăznesc să se mişte. Frica i-a cuprins încetul cu încetul şi pe civili. Imediat ce cade noaptea, unii dintre ei aleargă spre adăposturile destinate situaţiilor de război. Alţii nu se duc acolo, ci se adăpostesc la Spitalul Central, convinşi că NATO nu bombardează aceste obiective.

În blocul în care locuiesc stau şi câteva familii sârbe. Apartamentul meu se află la primul etaj. La parter, chiar în stânga uşii, trăieşte o familie de sârbi. Lângă ei, o alta. Iar deasupra mea locuiesc alţi sârbi. La etajul unde stăm eu şi unchiul Shaban locuieşte unul, Dragan. Este singur şi, din câte se ştie, îi place băutura. Și-a transformat apartamentul în cârciumă. În ultimele zile, şi mai ales după debutul bombardamentelor, poate de teamă că e singur, a făcut din apartament un soi de comandament de criză, ori club de noapte. Îl frecventează conaţionali de diferite vârste. Și cum vin, se pun pe băut şi cântat. Aşa cum e tradiţia la ei...

Vorbesc şi cântă în gura mare. Amestecat şi fals. Ca nişte păsări de noapte. Târziu, spre ziuă, se îmbată mangă. Și când sunt beţi, încep să înjure şi să jignească, dar mai ales să ameninţe cumplit. Când şi când trag cu pistolul sau cu automatul în aer. Numai atunci când urlă alarma, ceea ce înseamnă că avioanele NATO sunt pe aproape, revin la

normal: vorbesc mai încet, nu mai trag cu arma şi nu mai cântă. Apoi, când alarma încetează şi avioanele se pierd în întunericul nopţii, o iau de la capăt.

Alarma pentru încetarea bombardamentului le trezeşte vitejia. Dragan şi gaşca lui îşi reiau băutul şi cântatul, fără a uita să-i înjure şi să-i ofenseze „la greu" pe albanezi. Uneori le ascult discuţiile, căci vorbesc intenţionat foarte tare. Mai ales când nu sunt bombardamente. Le ascult discuţiile confuze şi pline de frustrare. Când sunt beţi-turtă nu mai sunt dialoguri, ci monologuri. Îmi sprijin obrazul de peretele apartamentului care desparte locuinţa mea de a lor şi încerc să aud ce spun, ce bolborosesc. Îi ascult ore întregi, mai ales când Shpresa încearcă să doarmă. În dialogurile lor învălmăşite şi cu un limbaj absolut criminal analizează şi comentează situaţia şi mai ales perspectivele. Când obosesc să-i mai ameninţe pe albanezi şi pe occidentali, îşi încep repertoriul de cântece naţionaliste, care preamăresc figura lui Milošević, şi comentează spusele diferiţilor lideri politici, fără a uita să înjure blocul opoziţiei. Au ce au mai ales cu tânărul lider al opoziţiei de la Belgrad, Čedomir Jovanović, şi cu câteva posturi de televiziune, printre care şi B-92. Dar culmea exaltării bahice o ating atunci când îşi amintesc de NATO, de America, de preşedintele Bill Clinton şi de prim-ministrul englez Tony Blair. Mai discută şi despre obiectivele bombardate în Kosova şi în Serbia, despre pierderile umane şi materiale. Iar când se îmbată de nu mai

ştiu de ei încep povestirile despre curve şi bordeluri, despre bătăi şi jafuri ş.a.m.d.

Iar eu îi ascult, îi ascult... Subiecte precum teroarea sub care ne ţin, crimele şi violenţa, violurile şi jafurile revin de fiecare dată. Poveştile lor sunt pentru mine nu doar dureroase, ci şi cumplite. Și uite aşa, spionând ce se petrece în apartamentului lui Dragan, am descoperit o a doua sursă de informaţii referitor la ceea ce se întâmplă dincolo de pereţii între care suntem închişi.

În felul acesta stau treaz până la ziuă. Suntem izolaţi zi şi noapte. Nu ne apără nimeni şi nu avem la cine să apelăm pentru ajutor sau pentru a ne proteja de potenţialii criminali care ne înconjoară din toate părţile. Suntem în mâna Domnului. Sârbii, în acest moment, se joacă cu vieţile noastre. Și mai au ceva: statisticile. Câţi albanezi trebuie ucişi, câţi trebuie alungaţi şi câţi trebuie să rămână între graniţele Kosovei.

Forţele sârbe supraveghează acum timidele mişcări ale cetăţenilor albanezi, ţin ocupate cartierele principale, sunt poziţionate la intersecţii, pe bulevarde şi pe străduţe. Tot astfel, patrulează şi în timpul nopţii. Membrii lor umblă în maşini militare, în jeepuri de luptă, dar mai ales în maşini civile, de teama loviturilor aeriene. Oraşul întreg este sub asediu. Totul este controlat. Suntem izolaţi, căci nu îndrăznim să ieşim din casă şi să ne întâlnim. Nici să mergem unii la alţii. Această întrerupere a contactelor fizice a provocat o lipsă totală de comunicare. Singura legătură între

noi a rămas telefonul. Cu ajutorul lui reuşim să ne auzim, să comunicăm pentru a afla ce se întâmplă în capitală şi mai departe.

Eu îl folosesc frecvent pentru a afla situaţia concretă din Priština şi din alte zone unde există telefon. Știm că ne sunt supravegheate convorbirile, dar ce mai contează? E ciudat totuşi cum de ni le mai lasă şi pe astea. Totuşi, există o explicaţie: chiar poliţia şi serviciile secrete se folosesc de ele. Fără nicio îndoială, autoritățile ne ascultă telefoanele, ascultă ce vorbim cu rudele din Kosova şi din străinătate, ne analizează contactele, îi supraveghează pe suspecţi şi le determină poziţia. Conform sesizărilor din ultimii ani făcute de opoziţia sârbă de la Belgrad, serviciul secret al lui Milošević nu doar că ascultă reţeaua telefonică, dar a şi cumpărat din Japonia instalaţii de urmărire de ultimă oră, care asigură supraveghere absolută pe o suprafaţă de o sută de metri pătraţi.

Faptul că ne funcţionează telefoanele este o slabă consolare. Oricum ai lua-o, suntem izolaţi. Într-o asemenea atmosferă de asediu, există posibilitatea să se instaureze teroarea totală. Nu putem afla nimic unul despre altul sau trebuie să ne limităm doar la ceea ce informaţii căpătăm telefonic ori din presă. Dar şi aceste puţine posibilităţi le vom pierde în ziua în care vor decide să ne taie liniile telefoanice.

Suntem neputincioşi în faţa groaznicei maşini de luptă înarmate până-n dinţi. Izolaţi ca într-o grotă. Doar moartea umblă liberă. Și-a întins puterea peste tot. Dar şi aşa,

închişi ca într-o piramidă fără ieşire, există o solidaritate nemaivăzută în interiorul cartierelor în care se află mai puţine forţe militare, în apartamente, în familii, peste tot. Oamenii s-au apropiat unii de alţii şi totul a devenit bun comun. Această evoluţie ne-a ridicat moralul. Binele şi răul sunt trăite în comun. Sunt împărţite deopotrivă necazurile şi grijile, proviziile, banii, locuinţele. Şi aici, în blocul nr. 8 din cartierul Ţărmul Soarelui, tot ce avem e bun comun. Ne întâlnim cu toţii, ne vizităm reciproc, facem schimb de informaţii şi comentăm situaţia atât cât ne pricepem. Fiecare ştie ce face celălalt. Adesea, subiectele noastre de discuţie sunt din istorie, cu referiri la etica şi morala războiului, la miturile şi legendele lui, dar şi la principiile noastre, la morala supravieţuirii. Fiecare încearcă să-l convingă pe celălalt că totul are un sfârşit şi că, în cele din urmă, Belgradul va fi îngenunchiat. Aşa va fi, fără îndoială. Ieşirea din starea de depresie, de anxietate, păstrarea credinţei şi a speranţei, a curajului comun, gândul că vom depăşi nenorocirea, da, toate acestea compun saga rezistenţei noastre.

27 martie

Situaţia devine din ce în ce mai periculoasă, mai haotică. Ne îndreptăm spre momentul în care fiecare dintre noi riscă să se confrunte cu forţele sârbe, cu o posibilă arestare, cu o posibilă condamnare. Ne îndreptăm spre momentul în care fiecare dintre noi va fi silit să acţioneze de capul lui, cum ştie şi cum poate. Forţele militare, poliţiştii şi paramilitarii sârbi răspândesc teroare. Peste tot auzi numai despre arestări, jafuri, crime, violuri, masacre, epurare etnică.

Ziua de azi a început cu ştiri mai alarmante decât cea de ieri. Se spune că într-un cartier din Gjakova au fost împuşcate 70 de persoane. La Mitrovica a fost ucis cunoscutul sindicalist Agim Hajrizi, împreună cu mama şi fiul lui de 12 ani. În satul Krushë e Madhe este în curs un mare masacru. Veştile care ne vin spun că ar fi fost ucis poetul şi profesorul la Filologie Latif Berisha. Se mai zvoneşte că ar fi fost răpit cunoscutul avocat Bajram Kelmendi, împreună cu cei doi fii ai săi, iar despre ei nu s-ar mai şti nimic. Radiourile internaţionale transmit ştirea că ar fi fost asasinaţi câţiva lideri de

partid (Fahmi Agani, Bajram Kosumi, Hydajet Hyseni ş.a.), precum şi ziaristul de la Koha Ditore *Baton Hadjiu. Secţia albaneză a postului german* Deutsche Welle *a transmis fragmente din biografia lui Agani şi Hadjiu.*

28 martie

Zvonuri îngrozitoare au zguduit capitala. Se spune că a fost răpit dr. Ibrahim Rugova, împreună cu familia, şi că ar fi fost ucis scriitorul Redjep Qosja. Câteva dintre aceste zvonuri cumplite par a fi reale. Masacrele de la Gjakova şi Prizren au fost confirmate, singurul lucru care nu se ştie este numărul victimelor. Printre cei ucişi au fost identificaţi Agim Hajrizi şi Latif Berisha. S-a confirmat şi asasinarea avocatului Bajram Kelmendi, împreună cu fiii săi, în apropiere de Fushë Kosova. Se spune că vor fi înmormântaţi azi.

Aceste ştiri au provocat tristeţe, nesiguranţă şi teamă. Frica şi moartea îşi întind tentaculele în sufletul nostru. Sunt vizate figuri publice, ziarişti, intelectuali cunoscuţi, politicieni şi scriitori. Ei trebuie să fie mult mai atenţi în aceste momente, să se apere sau să se ascundă pe unde pot, pentru că pot fi arestaţi şi împuşcaţi în orice clipă. Dar cum să se păzească, unde să se ascundă? Listele de indezirabili albanezi, de oameni cu diferite meserii, de activişti politici şi sociali care trebuie lichidaţi au fost făcute cu mult timp în urmă de agenţii poliţiei secrete. Ştim despre ele încă din 1981. Nu am

cum să verific acum, dar am impresia că şi numele meu este pe o asemenea listă.

Veştile de azi sunt absolut cutremurătoare: la Celinë, lângă Rahoveci, diverse surse locale spun că au fost ucise 54 de persoane, la Polac, aproape de Skenderaj, alte 17, iar în Skenderaj au fost împuşcaţi 17 membri ai familiei Beka. Lista celor lichidaţi la Izbicë cuprinde 129 de persoane. Teama de masacre masive ca replică la bombardamente devine realitate. Ca şi cea despre ceea ce ar putea să se întâmple la Priština. De aceea stăm îmbrăcaţi zi şi noapte, chiar şi atunci când încercăm să dormim. Dar nu putem face nimic. Suntem neputincioşi, la mâna oricui. Singurul lucru pe care-l putem face este să rămânem treji, să fim atenţi la ce se petrece pe stradă, să stăm permanent la fereastră şi să ne imaginăm cum am putea acţiona în caz de pericol.

Nu am niciun fel de armă, în afara cuţitelor de la bucătărie. Uneori îmi închipui ce aş putea face dacă ar veni cineva şi mi-ar bate la uşă. Desigur, nu-mi imaginez că aş rezista cine ştie cât, dar nici nu aş pieri fără să mişc un deget. Cel mai bine ar fi să mă bat cu ei, pentru a-i determina să mă ucidă imediat, deşi sunt atât de sadici, încât te pot omorî în chinuri, pot să-ţi violeze soţia în faţa ta sau îţi pot ucide copilul în braţe. Toate aceste lucruri le pot săvârşi cu sânge-rece şi cu tine de faţă. Le fac chiar şi distrându-se. Le-au făcut înainte-vreme şi le fac şi azi. Și e de preferat, fără discuţie, un glonţ în frunte sau în inimă, decât torturile lor inumane.

Sabia sârbească ne stă deasupra capului asemenea unui blestem. Sârbii sunt vestiţi pentru asta. Semnele şi simbolurile lor culturale, politice şi religioase sunt dominate de Hades. Culoarea neagră este prezentă peste tot. Sârbul preferă cuţitul, o armă clasică pe care, atunci când o foloseşte împotriva cuiva, urmăreşte, înainte de toate, îngrozirea adversarului. Cuţitul apare în simboluri şi pe steag. Ceea ce îţi atrage atenţia este sadismul sârbilor în momentul în care invadează şi ocupă un teritoriu. Fiind un popor irascibil, cu un model de dezvoltare anarhic, ritualurile lor de sărbătoare, cele religioase, cântecele, dansurile, nunţile şi înmormântările lor sunt pline de semne magice, de blesteme, de culori sumbre, de vaiete şi de urlete.

Aşa, în mod haotic, sârbii fac şi războaiele, aşa ocupă teritorii şi le depopulează. Conform tradiţiei, scopul lor principal este supunerea şi torturarea cumplită a victimei, apoi lichidarea ei lentă şi dureroasă. Sârbii folosesc politica şi metoda „pământului pârjolit", adică distrugerea şi anihilarea oricărei fiinţe vii şi a oricărui edificiu. Simplu, pentru a transforma din temelii pământul, natura, demografia, peisajul.

Fără lumânări

Dis-de-dimineaţă am auzit o explozie undeva lângă blocul nostru. Am aflat mai târziu că se detonase o bombă la uşa blindată a supermarketului Oaza. Valul de violenţă, jafurile, incendiile au continuat toată ziua în zona Ţărmul Soarelui şi în tot oraşul. A fost incendiată brutăria Saranda, de unde îmi cumpăr şi eu pâinea. Ieri şi azi, multe întreprinderi şi mai ales magazine alimentare din oraş au fost nu numai jefuite, ci chiar distruse, arse şi puse la pământ.

La acest spectacol nebunesc iau parte şi civilii sârbi. După ce pătrund cu forţa în marketuri, iau de acolo tot ce le trebuie şi distrug. Dragan, vecinul meu, împreună cu gaşca lui, vine cu sacoşele doldora de băuturi alcoolice, conserve de carne, mezeluri şi dulciuri. Astăzi, a plecat şi s-a întors de două ori cu traista plină. Şi cei doi care-l însoţeau erau la fel de încărcaţi. Unul dintre ei căra sticle de bere şi de alcool. I-am văzut cu ochii mei de la fereastra care dă în stradă. Mi-am zis: „O să bea atât de mult, că n-o să le treacă nici într-o săptămână."

Ne rugăm pentru vieţile noastre. Suntem izolaţi ca un leopard flămând închis în cuşcă. Majoritatea sârbilor şi-au piedut controlul. Inutil să-i mai numeşti oameni.

Alimentele, câte avem, au început să se împuţineze mai rapid ca de obicei. Se spune că, în magazinele sârbilor, albanezii nu sunt serviţi. Sau că trebuie stat ore întregi la coadă pentru câteva pâini, un kilogram de sare, puţin zahăr, un litru de ulei. Soldaţii, paramilitarii sau civilii sârbi înarmaţi îi bat pe cei care stau la rând în faţa prăvăliilor, îi înjură şi-i umilesc, îi ameninţă şi-i sperie cu focuri de armă. Sau chiar îi arestează.

Lumânările ni s-au terminat primele. Am împrumutat câteva de la unchiul Shaban. Dar şi acelea ni s-au terminat, pentru că Niku şi-a schimbat programul de somn: doarme puţin sau deloc noaptea, în schimb doarme toată ziua. Avem nevoie de lumânări pentru el. E neliniştit, mai ales după ce se lasă întunericul. Iar lumânările le foloseşte mai mult Shpresa, atunci când îi încălzeşte laptele, căci lumina electrică se întrerupe foarte des. Folosim lapte praf, care ţine locul laptelui matern. Și imaginaţi-vă cum se poate încălzi un ibric cu lapte la flacăra lumânării! Ieri, au venit două verişoare ale Shpresei, Ardita şi Aferdita J., care locuiesc la o azvârlitură de băţ de noi, în partea de sud a cartierului, şi ne-au adus două lumânări. Nu mai aveau nici ele… Dar, cum au intrat şi s-au aşezat pe scaun, a sunat alarma şi au plecat în goana mare.

Lumânările au devenit foarte importante acum. Dar de unde să le iei? Aproape de tot, la vreo sută de metri de

bloc, un sârb şi-a deschis un magazinaş cu câteva lucruri de primă necesitate, iar cumpărătorii sunt albanezi. Îl văd de la fereastra apartamentului. E un om în vârstă. Și-a făcut o tarabă de scândură în mijlocul parcului şi stă în faţa ei. Se vede că lui nu-i e frică. Nu-l ameninţă nimeni ca pe noi, cel puţin nu are probleme cu concetăţenii lui! Dar nu-i e teamă nici de bombele NATO. Iar astăzi, după patru zile şi patru nopţi de izolare, am parcurs 60-70 de metri până la taraba sârbului să văd dacă are lumânări. Și avea. Dar nu din cele obişnuite, ci lumânări speciale, mai scumpe, lumânări bisericeşti, din acelea care se folosesc la slujbă, la comemorări şi la ceremonii religioase. Bani să iasă! Cerea pe o lumânare 80 de pfenigi, aproape o marcă germană! Dar nu conta, important era să le iau. Am cumpărat lumânări de aproape zece mărci germane. Opt bucăţi.

29 martie

Ora 15.35. Ziua de 29 martie a început cu o ploaie deasă. N-am dormit deloc. Şi nici Shpresa. Deşi în ultima vreme a fost foarte speriată, încearcă să se obişnuiască cu situaţia. Suntem în mâna sorţii. Puţin mai-nainte, după ce ne-am prefăcut că mâncăm un prânz obişnuit, am luat amândoi câte o tabletă de cafetină, pentru durerea de cap. Apoi ne-am întins amândoi pe canapea. Ea şi-a pus capul pe umărul meu, ca şi când ar fi încercat să se ascundă sau să afle puţină protecţie, deşi ştia că nu aveam cum să i-o ofer. Îi vedeam teama în privire, iar sub ochi avea cearcăne mari de nesomn. Începuse să şi slăbească.

Păream veniţi de pe altă lume. De zile întregi nu ne mai mângâiaserăm. Şi, cum stătea aşa, lângă mine, ca un copil care caută alinare, am început să-i mângâi încet părul, mâinile, obrajii. Copilul ne privea cu un zâmbet îngeresc. Aşa cum eram, lipiţi unul de altul, Shpresa a adormit ca un călător ostenit venit de departe. I-am pus încet capul pe pernă...

Ziua s-a dus pe nesimţite. Comandamentul Central al NATO ar fi declarat că va începe faza a doua a bombardamentelor, fără să dea prea multe detalii. A mai transmis că va lărgi aria obiectivelor şi a ţintelor lovite. Pe de altă parte, era evident că şi forţele sârbe din Kosova îşi vor multiplica obiectivele şi ţintele criminale.

Telefonul, singura noastră legătură cu lumea, nu a mai funcţionat de la prânz. El fusese ultima noastră fereastră de-a lungul tunelului însângerat, singura legătură cu cei apropiaţi aici, în Kosova, sau „afară". În ultimele zile am vorbit de câteva ori cu frate-meu şi cu sora mea, Shyhreta, care, împreună cu soţul ei, se adăpostise la Gjilan. Frate-meu de la Geneva mi-a dat o mulţime de informaţii despre mişcările de populaţie din ţară, despre situaţia rudelor noastre, despre politica internaţională, despre solidaritatea statului şi a cetăţenilor elveţieni cu Kosova ş.a. Sora mea m-a ţinut la curent cu ceea ce se întâmpla la Gjilan şi în împrejurimi, cu situaţia obiectivelor bombardate. Am schimbat informaţii, la rândul meu, cu o mulţime de apropiaţi şi prieteni din Priština şi din ţară. Prezenţa telefonului ne dădea senzaţia, în primul rând, că nu eram izolaţi de tot, nu eram chiar învinşi, părăsiţi, uitaţi sau distruşi.

30 martie

Blocarea telefoanelor ne-a izolat şi mai mult, şi mai copleşitor, şi mai trist. Se spunea că telefoanele au fost

deconectate doar pentru albanezi. Acum nu mai ştim ce se petrece nici la două-trei sute de paşi mai încolo. Multe magazine ale albanezilor au fost fie sparte şi jefuite, fie închise. Brutarii au început să-şi închidă prăvăliile. În realitate, îşi întrerupeau activitatea de frică. Teama că am putea să rămânem fără pâine s-a răspândit imediat. Au fost atacate câteva cartiere albaneze. Sârbii i-au scos pe oameni din locuinţe, mai întâi înjurându-i, apoi bătându-i şi jefuindu-i. Multe case, mai ales de la periferia capitalei, au fost incendiate. Se spune că au fost ucişi zeci de localnici, iar câteva sute au ajuns în arest.

Violenţa se răspândeşte pas cu pas în capitală. Populaţia izgonită din aceste cartiere se adăposteşte în alte zone ale oraşului, fiecare pe unde izbuteşte, aşa încât să amâne pe cât s-o putea abandonarea oraşului. Mii de oameni se îngrămădesc în staţiile de cale ferată de la Dragodan şi Fushë Kosova. Informaţiile sunt cât se poate de exacte. Priština a început să fie golită cu forţa. A început valul sălbatic al depopulării oraşului. Mii de oameni se îngrămădesc fără rost pe străzi. Au puţine bagaje asupra lor, iar majoritatea habar n-au încotro se vor îndrepta. Această imagine a terorii ne-a sporit confuzia. Nenorocirea se abate peste fiecare dintre noi, stradă cu stradă, casă cu casă, om cu om.

Fără țigări

Am ieşit din nou din casă, pentru a doua oară, căci am rămas fără ţigări. Fumez din studenţie. Lipsa ţigărilor este un chin pentru mine, fumătorii o ştiu. Ni s-au terminat şi lumânările, dar salvarea vine tot de la vecinul acela sârb care vinde lucruri de primă necesitate. Niku nu se obişnuieşte cu întunericul. Ca pe orice copil, întunericul îl îngrozeşte.

Cum am mai spus, azi am ieşit din casă pentru ţigări. Era în jur de 11.00. Cum am făcut un pas pe stradă, a început tirul de bazuka. Câteva grenade au lovit în partea de nord a cartierului, în zona „Caselor albe". Două locuinţe fumegau, lovite de proiectilele aruncate Dumnezeu ştie de unde. În vreme ce priveam fumul gros care se împrăştia peste cartier, o altă grenadă a lovit o casă cu etaj, lângă mine. Nu eram singurul care privea, mai erau şi alţii care riscaseră ieşind pe stradă pentru cumpărături. Uluiţi, rămăseserăm să privim ca la teatru. Și nu înțelegeam de unde se bombarda.

Cineva a spus că era un atac NATO. Numai că NATO nu ataca zonele populate ale oraşului, casele, obiectivele

civile. Concluzia era că unităţile militare sârbe, poziţionate în puncte-cheie ale oraşului, bombardau în plină zi cartierele locuite de albanezi. Zone în care nu locuiau familii de sârbi. Cu câteva zile înainte de aceste atacuri, unităţi militare sârbe începuseră în mod planificat să izoleze periferiile capitalei. Ceea ce s-a făcut prin înmulţirea patrulelor de control şi amplasarea lor în locuri-cheie, dar şi prin sporirea numărului de unităţi speciale. Cu acest prilej, a crescut şi numărul civililor înarmaţi care patrulau pe străzi. Unităţile motorizate de luptă au strangulat reţeaua de transport urbană. Autoblindate, unităţi antiaeriene şi de artilerie uşoară au fost poziţionate peste tot la marginea oraşului. Deşi puteai avea impresia că amplasarea lor era ceva de rutină şi că se făcea din motive de securitate, o parte din această tehnică de luptă era camuflată la intersecţii şi în spatele clădirilor înalte. Blocarea capitalei a continuat şi în zilele următoare. Miercuri, 24 martie, în ziua în care aveau să înceapă bombardamentele, totul a devenit clar: oraşul nu numai că era plin ochi cu forţe militare, dar era şi înconjurat de unităţi motorizate.

Nu ştiam de unde se trăgea. Ţinând cont de configuraţia geografică a cartierului Ţărmul Soarelui, se părea că trăgătorul era aproape. Aplicându-şi tacticile de gherilă urbană, forţele armatei sârbe au pătruns în locuinţele civililor albanezi, pe care i-au alungat, cu scopul de a controla îndeaproape situaţia şi de a evita loviturile directe ale NATO. Aşa

au făcut şi aici, unde au ocupat în secret şcoala elementară „Iliria”, de lângă „Casele albe”.

Nu peste mult timp tirul a încetat, dar fumul şi flăcările au cuprins deja casele lovite. Chiar dacă ştiam că era riscant, am alergat spre locul numit „Geambazi”, la circa 150 de metri de locuinţa mea. Voiam să ştiu dacă puteam găsi un pachet de ţigări. Tot acolo se afla un loc unde vânzătorii ambulanţi, de regulă copii din familiile sărace, vindeau ţigări de contrabandă. Numai Dumnezeu ştie de câte ori am cumpărat de la ei!

Mergând într-acolo, nu ştiam dacă voi găsi sau nu. Şi nu ştiam nici în altă parte. Culmea e că, chiar şi într-o zi ca asta, micii vânzători de ţigări erau acolo. Aşadar, şi copiii aceştia, la fel ca sârbul cu taraba din piaţă, voiau să profite de situaţie. Am cumpărat trei pachete de Monte-Carlo, pe care am dat 20 de mărci germane. Asta e, dacă vrei, iei, dacă nu, nu. Le-am luat, deşi preţul era exorbitant.

31 martie

Știrile sunt îngrozitoare. Cumplite. Un fluviu de refugiați se îndreaptă spre Albania, altul spre Macedonia, Muntenegru și Bosnia. A început Golgota albaneză. Conform unui plan detaliat la virgulă de Belgrad, politica de alungare a albanezilor trebuie să se aplice și la Priština. Operațiunea se petrece cu violență, fără milă. Grupuri-grupuri, cartier cu cartier, sunt dislocați mii de oameni. Zilnic. Formațiuni militare și paramilitare ordonă mutarea sistematică a locuitorilor albanezi dintr-un cartier într-altul, dintr-un cvartal într-altul, utilizând metodele deja cunoscute: intimidarea și violența. Împreună cu această operațiune brutală, se duce și o campanie propagandistică specială, constantă, de dezinformare.

Ora 17.00. Știrile vin pe bandă rulantă. Se vorbește despre arestarea a sute de locuitori ai Prištinei, ca și despre crearea unor lagăre de concentrare. La fel ca în Bosnia. Sârbii exploatează imediat situația existentă pe teren: trebuie dislocați cât mai mulți albanezi. Agenția de știri Kosovapress anunță: „În cartierul Gërmia din Priština, poliția a ordonat cetățenilor

albanezi să-şi părăsească locuinţele. Cei care au făcut-o au rămas pe stradă şi nu se ştie nimic despre ei. Un tren a fost încărcat cu localnici din cartierul Kolovica şi a plecat în direcţia Belgrad. Armata şi poliţia sârbă îşi mută armamentul în creşele şi grădiniţele din Priština"

Ministrul german al Apărării, Rudolf Scharping, a anunţat astăzi opinia publică mondială că sârbii organizează lagăre de concentrare în Kosova. Dar, chiar şi sub ameninţare, oamenii nu vor să-şi părăsească locuinţele. Pe de altă parte, Belgradul a răspândit zvonul că albanezii ar părăsi Kosova, chipurile, de teama bombardamentelor NATO. Părăsirea ţării nu a făcut şi nici nu face parte din tradiţia noastră. Dacă am fi intenţionat asta, am fi făcut-o înainte de izbucnirea bombardamentelor, adică înainte de 24 martie. Și uite o ştire semnificativă: Crucea Roşie din Macedonia a anunţat la 22 martie că numai 1 700 de persoane din Kosova au trecut frontiera cu acte în regulă. Până acum, conform acestei instituţii, afluxul de cetăţeni albanezi spre Macedonia a ajuns la 10 587 de cetăţeni, care sunt în special locuitori ai zonelor de frontieră, din jurul localităţilor Hani i Elezit şi Kaceanik. Iar migraţia lor este justificată, căci, în ultima vreme, în această provincie de graniţă, s-au produs confruntări dure între forţele UÇK şi cele sârbe.

Migraţia masivă continuă. Mii de persoane din Mitrovica, Vushtrria, Llapi şi Kosova Centrală sunt dirijate forţat spre punctul de cale ferată Dragodan, dar şi spre gara din Fushë Kosova. De aici, oamenii sunt trimişi spre zona de graniţă

Hani i Elezit. Cei din raioanele Dukagjin și Drenica sunt împinși spre Albania și Muntenegru. Cartierele locuite din orașe sunt asediate de trei categorii de formațiuni înarmate: militari, polițiști și paramilitari. Conform unor ordine precise, oamenii sunt scoși din locuințele lor și aruncați în stradă. Scenele de violență sunt insuportabile, forțele armate sârbe se comportă agresiv, militarii urlă ca scoși din minți, amenință, bat la întâmplare, arestează și ucid oameni indiferent ce vârstă ar avea. În plus, violează femei și fete și jefuiesc. Doi localnici, Ajet Muharremi și un oarecare Hajdin, din Fushë Kosova, au fost executați pe loc pentru că au refuzat să-și părăsească locuințele. Nimeni nu știe unde le-au fost aruncate cadavrele. Condamnările se dau pe loc și fără recurs: oamenii sunt mai întâi torturați, apoi împușcați. După ce sunt executați, cadavrele sunt arse pentru a șterge urmele masacrului. Ura și frustrarea cuprind ambele tabere. Pentru sârbi, nimic nu e prea mult pentru a-și duce inumanul plan la îndeplinire: totul este permis în vederea depopulării Kosovei!

Bombardamentele NATO nu se opresc. Unitățile UÇK, se spune în comunicatul postului de radio Kosova Liberă, *își intensifică atacurile, numai că acțiunile lor sunt îngreunate de deplasările masive ale populației. UÇK mai are o problemă acum, anume miile și miile de oameni care caută adăpost în munți, de fapt în zonele controlate de ea.*

Fără provizii

Ora 8.13. Luna martie s-a sfârşit ieri. Azi e joi, 1 aprilie. Dimineaţa a început fără vânt şi ploaie, cu un soare strălucitor. Dar iarna nu pleacă aşa uşor şi se opune venirii primăverii. Gerurile din martie au împiedicat intrarea curenţilor calzi şi sosirea noului anotimp. Mii de oameni au stat în munţi luni întregi sub cerul liber, în ţinuturile Drenica, Dukagjin, Llapp şi Karadak. Nu mai ştim nimic despre familiile nostre. Nici despre a mea, nici despre a Shpresei. Ceea ce ştim despre cumnata mea, F., este că a fost scoasă cu forţa din locuinţa ei din Ulpiana, împreună cu soţul şi cei doi copii, după care le-a fost jefuită casa, iar ei au fost cât pe ce să fie ucişi.

Ni s-au împuţinat alimentele şi sucurile. Nu mai avem lapte praf pentru copil, iar biscuiţii îi înmuiem în ceai sau în apă caldă cu zahăr. Nu avem nici fructe, nici legume, iar cartofii i-am terminat. Ne-a rămas puţină fasole, dar mai avem două kilograme de orez. Este adevărat că suntem două persoane, dar, dacă vom rămâne izolaţi aici mai multe

zile, cât de curând nu vom mai avea de nici unele. Mai avem încă sare, paste şi făină. Shpresa face pâine. Eu încerc să fumez o ţigară la două-trei ore. Niku e sănătos, pare în regulă. Dar nu şi Shpresa, care suportă cu greu situaţia. Neliniştea şi frica au doborât-o. Totuşi, am început să vorbim între noi mai mult decât în primele zile ale bombardamentelor. Ne-am obişnuit cât de cât cu situaţia în care ne aflăm. Dar şi când vorbim, o facem de obicei cu atenţie şi mai mult în şoaptă, încercând să evităm gândurile şi imaginile negative. Oricum, am încercat zilele acestea s-o protejez, să-i dau speranţă. La urma urmei, suntem adulţi, iar destinul ne sfidează, punându-ne în faţă aceste încercări. I-am spus de câteva ori şi am să i-o spun ori de câte ori voi avea ocazia: „Ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus. Asta ne e soarta, suntem în mâna Domnului!"

Nu cred că nu înţelege ceea ce-i spun şi de ce i-o spun... Nu. Nu mi-a reproşat niciodată faptul că nu am plecat, ca să nu ne prindă bombardamentele aici, în Kosova. Mi-a respectat hotărârea de a nu părăsi ţara înainte de 24 martie şi ştie că trebuie să împărţim acelaşi destin. Iar asta îmi dă mereu putere, mai ales când văd că nu-i este uşor să suporte această situaţie îngrozitoare. Mai mult decât pentru mine, mă îngrijesc ca ea să se simtă cât mai liniştită, cât mai optimistă în faţa situaţiei în care ne aflăm şi o încurajez spunându-i că într-o bună zi totul se va sfârşi, că vom uita tot ce am pătimit până acum.

VI. ORDINUL DE PLECARE

Ziua cea neagră

O parte din vreme mi-o petrec căutând informaţii, fără să mă dezlipesc nicio clipă de radio şi de televizor. În plus, continui să supraveghez clipă de clipă apartamentul lui Dragan. Cu urechea lipită de peretele care ne desparte, ascult reacţiile lui şi ale tovarăşilor lui. De la aceşti blestemaţi am aflat, chiar dacă e la mâna a doua, amănunte despre teroarea din Fushë Kosova. Am auzit clar când unul dintre ei a spus: *Danas, zapalili s'mo Kosovo Pole* („Azi am acţionat în Fushë Kosova"). Ascultând îndelung discuţiile lor, cu fruntea lipită de peretele rece, a început să mă doară capul.

Ora 9.00. Oarecum mai relaxată, Shpresa îmi spune că la prânz va găti ceva bun, cu carne. Începe să pregătească oala cu apă, sarea şi toate celelalte, fără să ştie că aceasta va fi ultima noastră masă luată la Priština sub ocupaţie sârbă. Avem şi curent electric, şi apă. NATO evită să lovească obiectivele vitale utilizate de populaţia civilă.

Mâncarea fierbe încet. Ora 10.30. Suntem izolaţi. Cu viaţa pe muchie de cuţit. Azi e 1 aprilie. O, Doamne, ce n-aş

da ca totul în jurul meu să nu fie decât o păcăleală. Dar nu, nu este aşa. Orice altceva poate fi o iluzie, dar nu ceea ce se petrece cu noi... Vecinii noştri, toţi, sunt aici. Nu a plecat nimeni. De când au început bombardamentele, viaţa noastră s-a derulat în comun, într-o solidaritate deplină. Suferim de aceleaşi frustrări pe care ni le provoacă starea de război şi ocupaţia. Cu bombardamentele NATO ne-am obişnuit deja. Vuietul lor gigantic nu ne mai surprinde. Dimpotrivă, când auzim venind avioanele care au ordinul să lovească obiective ale armatei şi poliţiei sârbe, ne simţim puternici şi fericiţi că şarpelui i se striveşte în sfârşit capul. Venirile şi plecările lor au devenit singura noastră rază de speranţă.

Absolut întâmplător, poate din instinct, am îndepărtat puţin perdeaua de la geamul care dădea spre stradă. Jos s-au oprit cinci jeepuri militare cu motoarele pornite. S-au deplasat apoi la colţurile cvartalului în care locuim noi. După care, la fel de repede, au ajuns şi trei maşini civile, însoţite de alte două de poliţie. Din ele au coborât câţiva militari şi civili, toţi cu arme automate. Se mişcau uluitor de repede. După un plan dinainte stabilit, s-au răspândit iute printre blocuri. Grupaţi, civilii s-au îndreptat spre uşi, însoţiţi de poliţişti. Militarii în uniformă au ocupat poziţii strategice la colţurile clădirilor. Nu păreau soldaţi obişnuiţi, nici măcar după uniforme. Erau îmbrăcaţi în salopete negre de piele, cu cizme gen cowboy şi aveau feţele acoperite cu măşti. Armele le ţineau la piept.

Totul s-a petrecut cât ai clipi din ochi. La prima vedere, ziceai că au blocat intrările în clădiri. Dar era vorba de cu totul altceva. Puneau în aplicare ordinul de evacuare a imobilelor. Stăteam la fereastră complet debusolat. Mă simţeam anesteziat. De fapt, nici nu era ceva inedit: era vorba despre acţiunea prin care urma să fim daţi afară din propriile apartamente...

Vestea s-a răspândit într-o clipă. Oamenii au înţeles despre ce era vorba. Unii au ieşit în stradă şi au pornit-o care-ncotro. Alţii se pregăteau şi ei să iasă. Străzile şi aleile dintre blocuri s-au umplut cu oameni de toate vârstele. Unii cu boccele, alţii cu valize, cu copii mici de mână sau susţinându-şi bătrânii... Îşi părăseau cu toţii locuinţele şi porneau pe drumuri necunoscute, pentru mulţi, chiar fără întoarcere. N-am să uit niciodată două scene: prima, când un poliţist a început să dea la întâmplare în femei, copii şi-n oricine îi ieşea în cale, iar a doua, un tânăr imberb care se chinuia să-l urce în căruţă pe bunică-său olog.

Am plecat de la geam. M-am aşezat încet pe canapea. Eram supărat, palid şi trist. Durerea mi-a dat senzaţia de paralizie. Soţia a închis reşoul electric. A rostit apoi pierită:

— Păi, ne alungă şi pe noi?

Am dat doar din cap, după care m-am ridicat să pregătesc valizele. Ne venise rândul să fim evacuaţi. Cvartalul nostru se afla în zona de est a cartierului Ţărmul Soarelui. Nu peste mult timp am auzit bătăi la uşă. Am deschis, după

care unul dintre vecinii căruia nu-i reţinusem numele, alb la faţă şi supărat, mi-a spus încet:

— E ordin să plecăm…

Aveam bagajele pregătite. În realitate, nici nu ne trebuia prea mult să ne pregătim: ceea ce aveam să luăm cu noi erau câteva lucruri personale, ceva provizii şi cele necesare copilului. Totuşi, eu aveam o problemă specială: nu ştiam ce să fac cu manuscrisele mele, cu câteva însemnări personale, cu fotografiile, cu cele câteva cărţi mai deosebite… Cu alte cuvinte, nu ştiam ce să fac cu acele lucruri care alcătuiau mica mea lume, identitatea, biografia mea. Nu puteam să le arunc. Să le las aici, la mila soartei, la îndemâna oricui le-ar fi găsit, mi se părea că aş comite o trădare faţă de ele. Aşa că am luat câteva dintre lucrurile acestea atât de importante pentru mine şi le-am vârât într-un sac negru de plastic, din acelea care se folosesc la bucătărie. Se aflau printre ele manuscrisul unui volum de poezii, câteva copii ale unor articole despre Ismail Kadare, însemnările din nopţile de bombardament, zeci sau chiar sute de fotografii, vreo şapte-opt dintre cărţile mele preferate. După ce le-am îndesat în sacul negru de plastic, am pus peste ele câteva alimente din zilele acelea.

În câteva minute eram gata. Înainte de a ieşi, mi-am scos de la mână ceasul elveţian primit la nuntă de la vărul meu şi l-am lăsat pe masă. Am spus tare:

— Dacă timpul o să ne dea cumva dreptate, tot aici am să-l găsesc!

Apoi am lăcrimat.

Shpresa a ieşit prima cu băiatul în braţe. Eu am păşit după ea, ducând cele două valize pline cu lucrurile noastre. Am închis uşa cu cheia, pe care am strecurat-o apoi adânc în valiză. Uşa principală a blocului era blindată şi nu putea fi distrusă decât cu exploziv. În fine, eram în stradă. Toţi trei. Habar n-aveam încotro s-o apucăm. Nu aveam maşină, ca unii dintre vecinii noştri, ca să ne îndreptăm direct spre graniţă. De jur-împrejurul blocurilor, oamenii se agitau care-ncotro. Se împrăştiau în toate direcţiile, precum nişte porumbei urmăriţi de uliu, unde vedeau cu ochii... Am pornit-o şi noi, împreună cu ceilalţi, spre centrul oraşului. Mergeam ca buimaci, fără ţintă. Mulţimea curgea fluviu.

Încotro s-o luăm? Habar n-aveam. Nu aveam decât două posibilităţi: ori să mergem împreună cu gloata, care formase o coloană lungă şi înainta spre centru, iar de acolo cine ştie unde, ori să căutăm un adăpost şi să rămânem aici, în Priština. Să rămânem, dar unde? S-o pornim la întâmplare, cât vom rezista? Picioarele îmi erau grele, ca de plumb. Picioare de mort.

Pare-se că unii dintre vecini încercau să rămână în oraş, cu toate riscurile pe care le presupunea asta. Fahrush, unul dintre ei, mi-a spus că va încerca să ajungă într-un alt cartier, la nişte rude. Mii de oameni se târau în coloană spre centrul oraşului. Păşeam încet, fără gânduri. În apropiere de autoservirea Oaza, mi-a trecut prin cap, cu totul întâmplător, că puţin mai jos, nu departe, locuia Rrahman, o rudă

a Shpresei. Aşa că am hotărât să mergem la el. De fapt, trebuia mai întâi să vedem dacă mai era acasă.

Unchiul Rrahman ne-a deschis uşa cu mare teamă. Văzându-ne, ne-a invitat să intrăm. Era singur. Ceilalţi membri ai familiei plecaseră. El, în schimb, era hotărât să facă tot ce-i stătea în puteri pentru a rămâne în casa lui. Ne-a spus că ne puteam adăposti liniştiţi la el. Dar, în vreme ce discutam şi analizam împreună situaţia, mi-am dat seama că, dacă nu azi, cel târziu mâine, militarii sârbi aveau să ne găsească şi să ne oblige să plecăm şi de aici. De ce să trecem din nou prin aceeaşi situaţie cumplită?

Am ieşit în stradă. Din locul în care ne aflam puteam vedea fluviul de oameni care umplea strada. M-am aşezat pe nişte trepte de beton şi am aprins o ţigară. Începuse să se încălzească. Pe partea aceasta de stradă eram doar noi: eu, Shpresa şi Niku. Încotro să ne îndreptăm? Unde să mergem? În continuare, nu aveam decât cele două posibilităţi.

Shpresa rămăsese în picioare lângă mine, complet depăşită de situaţie. Niku era liniştit. Priveam absent coloana de oameni, frământându-mă în ce direcţie s-o apucăm. Mulţimea se scurgea prin faţa noastră, dar nu ne puteam hotărî să mergem împreună cu ea şi să înfruntăm aceleaşi riscuri. Să continuăm să umblăm fără nicio ţintă era iarăşi riscant. Dar dacă ne-am îndrepta spre gara din Fushë Kosova? Numai că multă lume se ducea în aceeaşi direcţie, ceea ce însemna că nici acolo nu eram în siguranţă. Ba chiar mi se părea că era ca în povestea aceea cu oile care se duc la tăiat.

Rămăseserăm în drum, nehotărâţi încă încotro s-o apucăm. Încotro? Numai că şi statul pe stradă prea mult timp prezenta un mare risc. Prin mulţime forfoteau grupuri de militari, iar pe blocuri era lunetişti. Puteau să tragă în noi fără somaţie. Sârbii erau cu toţii înarmaţi. Iar noi, singuri, pe stradă. Noi, cei trei. Nu aveam pe nimeni din familie aproape. În vreme ce toţi ceilalţi erau împreună cu rudele, cu familia, cu vecinii. Brusc, mi-a trecut prin cap că am putea merge acasă la un coleg care locuia în cartierul central. Am decis să dăm o fugă până acolo, să vedem dacă era cineva acasă sau nu. Iar dacă nu, nu ne mai rămânea decât o soluţie: să ne îndreptăm spre graniţă.

M-am ridicat rapid de pe treptele de beton. Am pus pe umăr una dintre valize, în vreme ce cu mâna liberă o ţineam pe cealaltă. Shpresa mergea tăcută. Ne aflam pe trotuarul din stânga al străzii, în vreme ce coloana trecea pe lângă noi în direcţia opusă. La intersecţie, în dreptul şcolii „Ismail Qemali", am cotit neintenționat în direcţia centrului, pentru a ajunge fie la gara din Dragodan, fie la Fushë Kosova. Și totuşi, pas cu pas, am ajuns la uşa lui M.

— Hm, v-au gonit şi pe voi? Cumplit, ne-a spus el, în vreme ce ne deschidea uşa şi ne ura bun venit.

Am stat la ei, ca la noi acasă, până sâmbătă. Sâmbătă, 3 aprilie, am hotărât să plecăm din Priština împreună cu fiul cel mare al lui M., soţia acestuia şi băiatul lor. De ce am plecat? Pentru că trupele sârbe de represalii începuseră să

percheziţioneze şi cartierul central. Îi venise rândul şi acestei zone a oraşului să fie „curăţată" de albanezi.

Suferinţa băjeniei

În ziua aceea bătea vântul şi picura mărunt. O ploaie rece, urâcioasă. Străzile şi străduţele capitalei păreau pustii. Fără oameni, fără viaţă, ireale. Magazinele erau închise. Pe jos erau grămezi de gunoaie. Razele sărăcăcioase ale soarelui, căzând pe asfaltul acoperit cu pete de motorină şi ulei scurse de la mijloacele auto, creau un tablou care-ţi deranja privirea. Urmele şenilelor, pline cu apă, păreau nişte cioburi de oglindă risipite pe asfalt. Oricum, razele pătrundeau cu greu printre norii care acopereau cerul Prištinei.

Niciun suflet, nici măcar un cerşetor sau un câine n-ai fi putut vedea pe străzi. Se ascunseseră cu toţii sau luaseră drumul băjeniei. Mai mult ca sigur, stăteau pitiţi pe undeva. În intersecţii puteai vedea doar militari, poliţişti şi civili înarmaţi, gata să intre în acţiune. În cealaltă parte a oraşului, însă, o lungă coloană de refugiaţi se îndrepta spre Radio Priština, iar de acolo, spre cartierul Dardania şi Fushë Kosova. Unii se învârteau ca musca fără cap, fără a şti încotro s-o ia, la fel ca noi.

Păşeam în linişte. Fără un cuvânt. Ne îndreptam spre autogară. Mă gândeam că, fiind dimineaţă, ar putea exista posibilitatea vreunei curse ocazionale fie spre Macedonia, fie spre Albania. O femeie destul de tânără, împreună cu

maică-sa şi un copil mic în braţe, m-a întrebat unde era coloana de oameni care se pregăteau să părăsească oraşul. De fapt, unde ar fi putut să-i întâlnească pentru a nu pleca singură. I-am arătat încotro trebuia s-o ia. Ca niciodată până atunci şi surprinzător pentru noi, Niku a început să plângă. Când mai încet, când mai tare. Ciudat era faptul că a dat în plâns din clipa în care am ieşit din casă. Doar asta ne mai lipsea! Plânsul lui ne-a amintit situaţia în care ne aflam. Căci nebunia aceea cuprinsese totul: cerul, pământul, oamenii, păsările. Nici plopii sau pietrele nu mai erau la locul lor. Și nici măcar mormintele celor plecaţi dintre noi...

Nu degeaba se spune că, în cea mai mare nenorocire, omul trebuie să aibă şi puţin noroc. Dacă crezi în soartă. Când am ajuns la autogară, am găsit un autobuz tărcat, plin de praf şi de oameni. Venise de la Mitrovica şi se întorcea acolo. Ceva mai încolo, erau trei-patru poliţişti înarmaţi şi câţiva soldaţi. La uşa maşinii, câţiva indivizi care discutau în sârbeşte. Am intrat în vorbă cu ei şi le-am explicat situaţia noastră, deşi n-ar fi fost nevoie de prea multe vorbe. După o clipă de tăcere, unul dintre bărbaţi ne-a spus că putem urca, dacă găseam loc. I-am plătit aceluia care părea a fi şoferul 100 de mărci, pentru trei persoane. Autobuzul era plin, dar ne-am urcat. Majoritatea călătorilor erau femei şi copii de toate vârstele, dar şi câţiva bărbaţi bătrâni. Destinaţia finală a călătoriei era graniţa cu Macedonia, iar „întreprinzătorii" sârbi aveau două scopuri: să scoată cât mai mulţi albanezi din Kosova şi să profite cât mai mult de situaţia noastră.

— Mergem spre graniţă, dar nu ştim până unde vom ajunge, ni s-a adresat tare bărbatul care părea a fi şoferul, un sârb în jur de 50 de ani.

Deci, călătoria nu era foarte sigură.

— Vom încerca să vă ducem până acolo, cu condiţia să nu ne întoarcă la barieră. Sau la Ferizaj, a completat el, încercând să pară cât se poate de politicos.

Cu mâna dreaptă strângea la piept portofelul de piele plin cu bani, ca şi când ar fi putut careva să i-l smulgă. Nu ştiu de ce, ţinea să confirme traseul nostru până la graniţă ca un ghid adevărat. Un ghid funebru.

În jurul orei zece am plecat. Încet, fără grabă. Tăceam cu toţii. Motorul torcea calm sau trepida nervos la urcuşuri. Îi simţeam cu toţii trepidaţiile până în măduva spinării. Ca să fiu sincer, niciunul dintre cei de acolo nu era sigur că va ajunge la graniţă sau în altă parte. Și cum să fi fost? Mergi şi taci. Ne-ar fi putut duce într-un lagăr, ar fi putut să ne lichideze pe drum, să ne închidă. Între timp, autobuzul a luat-o spre Ferizaj. Nu încetinea şi nu se oprea nicăieri. Am depăşit dealul de la Veternik, din partea sudică a capitalei. Ne îndreptam într-adevăr spre graniţa cu Macedonia.

Lăsasem Priština în urmă. Un oraş bombardat, ca un bolnav aflat în comă: nici mort, nici viu. În timpul acesta, mi-am amintit câteva informaţii aproape uitate: în urmă cu cinci-şase ani, se spunea că Albania pregătea, în nord, în zona Kukës, tabere pentru refugiaţii kosovari veniţi prin „Coridorul Gligorov" Amintirea aceasta m-a amuţit.

Am rămas blocat câteva minute, cu o sudoare rece scurgându-mi-se pe şira spinării. Călătoream împreună cu soţia şi copilul, cu toţi aceşti oameni goniţi din casele lor, pentru a intra pe „Coridorul Gligorov", adică pe drumul băjeniei fără întoarcere.

Eram atât de tulburat, că nu reuşeam deloc să mă adun. Am privit involuntar prin geamul autobuzului. Pe ambele laturi ale şoselei, prin satul sârbesc pe care-l străbăteam, staţionau grupuri-grupuri de militari şi de poliţişti mascaţi. După toate probabilităţile, aveau ordin să se disperseze pentru a încerca să evite loviturile aeriene. Ori se deplasau de colo-colo, pe distanţe scurte, cu acelaşi scop. Era clar că voiau, pe de o parte, să dea impresia că erau pretutindeni şi că aveau situaţia, sub control, iar, pe de alta, să se ferească de atacurile aeriene. Depăşind satele sârbeşti din jurul Prištinei (Čaglavica, Graceanica şi Lapnasella), am observat că şoseaua era liberă, iar traficul spre zero. Ba chiar n-am văzut nici mijloace auto militare. Nimic, absolut nimic. Era o atmosferă de înmormântare. Ici-colo, câte o casă incendiată, fumegând în interior, ca dintr-o altă lume. Alte sate, Lypian, Janjeva şi Shtime, păreau şi ele abandonate, rămase la mila forţelor sârbeşti. Un stol de ciori se învârtea haotic deasupra platoului Kosovei. Cerul părea prăvălit pe pământ, îmbrăţişându-l cu o dragoste de frate vitreg, acoperit de nori deşi, impenetrabili. Vârfurile munţilor Sharr, Carralevë şi Zhegocit nu se vedeau nicăieri. Se ridicase şi

ultima perdea de ceaţă. Iar în locul peisajului primăvăratic, peste pământul Kosovei se instalase o atmosferă funebră. Un aer de război.

După vreo jumătate de oră de călătorie tristă, am depăşit periferia orăşelului Ferizaj. Era rece. Nu ştiu exact, dar după circa 50 de kilometri parcurşi pe magistrala Priština-Hanul lui Elezi, autobuzul a virat la stânga. Se pregătea să urce povârnişul abrupt al muntelui Sharr. Încet-încet, ne apropiam de graniţa Kosovei cu Macedonia. Nimeni nu scotea niciun cuvânt. Și chiar dacă cineva ar fi încercat să zică ceva, vorbele lui, înainte de a ieşi pe gură şi a ajunge la urechile celorlalţi, s-ar fi pierdut printre dinţi fărâmiţate de teamă, de oboseală sau de tristeţe. Și aşa, dacă nu s-ar fi auzit vocile câtorva copii, care spărgeau din când în când liniştea, ai fi avut impresia că autobuzul acela transporta un grup de muţi sau, Doamne fereşte, o grămadă de cadavre.

Dincolo de ferestrele maşinii se întindea un spaţiu mohorât şi trist, deşi satele dese din jurul orăşelelor Ferizaj şi Kaceanik nu păreau deloc abandonate. Din loc în loc vedeai animale, câini speriaţi şi buimaci, care alergau la întâmplare, şi găini risipite în jurul caselor, scormonind după râme. Pe ici, pe colo, câte un coş fumega. Se spunea că cei din Ferizaj rămăseseră pe loc, deşi se înmulţiseră şi aici violenţele, mai ales în oraş. Că mai mulţi locuitori fuseseră reţinuţi de sârbi şi găsiţi ucişi după câteva zile. Și că alţii dispăruseră fără urmă.

Autobuzul urca cu greu coasta abruptă. Bătrânul munte părea adormit sub pelerina rece a iernii. Nicio mişcare, nicăieri. Abia acum era clar că ne îndreptam spre graniţă, mai precis spre punctul de trecere a frontierei Jazhincë. În părţile acestea primăvara întârzia. Tufişurile erau abia înmugurite. Umezeala dimineţii stătea ascunsă sub faldurile negurii care păreau să sfideze, ca nişte cocoloaşe de vată, soarele primăvăratic. Pete de zăpadă se zăreau peste tot. Semnele luptelor erau şi aici prezente: case arse, cu zidurile negre, se iveau ca nişte fantome din ceaţă.

După mai mult de o oră de drum, autobuzul s-a apropiat de graniţă. Aceasta era, de fapt, „graniţa de sud" a Kosovei, o graniţă inexistentă până în urmă cu câţiva ani. Maşina continua să înainteze greoi, de parcă ar fi dus în spate toată povara munţilor pe care-i străbătea. Părea că o făcea în silă. Acesta era drumul pe care erau deportaţi cu forţa mii şi mii de albanezi din Kosova, pe aici erau obligaţi să plece în necunoscut. Sus, în inima muntelui, se îngrămădeau, pe o parte şi pe alta a şoselei, grupuri de paramilitari sârbi cu bărbi de talibani, escadroane ale morţii, militari şi poliţişti. După câteva zile de confruntări dure cu UÇK şi după bombardamentele NATO, păreau cu toţii mânjiţi cu noroi. Îngeri ai terorii, având pe aripi însemnele morţii.

N-au oprit autobuzul, ba chiar câte unul ne făcea cu mâna. Se mişcau ca în vis. Deşi erau înarmaţi până-n dinţi, „mândria forţei de neînvins sârbeşti" le dispăruse din priviri. Păreau nişte mumii triste. Erau liniştiţi, câtă vreme se

aflau pe un teren muntos, apăraţi de pădurea seculară de stejari de pe muntele Sharr. Se credeau în siguranţă, la adăpost de bombele şi rachetele NATO, norocoşi în comparaţie cu camarazii lor staţionaţi în alte zone, la câmpie, de exemplu, sau în localităţi. Dar siguranţa pe care le-o dădeau munţii nu avea nimic de-a face cu situaţia tragică în care se aflau la ora aceea Serbia şi chiar ei înşişi. Poate că tocmai lucrul acesta îi umplea de frustrări şi-i făcea să pară, în faţa noastră, nesiguri, ba chiar temători.

Simţeau şi ei că se aflau pe pământ străin. Privirile lor buimace, mişcările greoaie şi imprecise trădau de data aceasta o nesiguranţă vecină cu frica. Cine ştie, poate că primiseră ordin să se poarte civilizat şi să nu se opună deportărilor. Ori poate că era vorba şi de una, şi de alta.

Autobuzul îşi continua mersul pe serpentinele înalte ale muntelui Sharr. Înainte de a ieşi pe culme, unde se afla şi frontiera de stat, am observat o coloană de maşini de toate tipurile, pline cu oameni, şerpuind de-a lungul şoselei, fără a da semne că s-ar urni din loc. Capătul coloanei se afla, după toate probabilităţile, la punctul de control. Șoseaua, şi aşa îngustă, era aproape blocată. Autobuzul înainta cu greu. Șoferul, un sârb în vârstă, după ce îi saluta pe militari cu mâna, trecea mai departe. Autobuzul nostru, se pare, mai făcuse drumul acesta încărcat cu albanezi care se refugiau în Macedonia. Era normal: nenorocirea albanezilor era aducătoare de profit pentru nişte oameni cu iniţiativă. Cine ştie a câta cursă era asta?! Coloana de câţiva kilometri

compusă din sute şi sute de maşini dintre cele mai diferite, cu numere de înmatriculare de toate culorile, aştepta acolo, la punctul de frontieră din vârful muntelui, de câteva zile. Maşinile erau pline cu oameni, familii întregi izgonite din propriile case, aşteptând să treacă graniţa.

La circa doi-trei kilometri de punctul de control, autobuzul s-a oprit. Nu putea merge mai departe. Am coborât cu toţii. Aşa cum eram, cu bagajele în spinare, am luat-o pe jos spre graniţă. Peste tot, pe laturile şoselei, erau grupuri de oameni, copii, femei, bărbaţi şi bătrâni. Și o mulţime de maşini oprite acolo, unele dintre ele chiar abandonate. Printre cei ce staţionau aici mi-am recunoscut şi câţiva vecini de cartier, care aşteptau de două zile şi două nopţi să treacă graniţa.

Am continuat să mergem încet. Ne apropiam de graniţă, o graniţă care nu existase până acum. Câteva case părăsite, de fapt un sătuc ce părea a fi Glloboçicë, ne-au ieşit în cale. Pe platoul de sus, de pe munte, se afla punctul de frontieră sârbo-macedonean. Ceva mai încolo, în zona neutră, era un adevărat haos: mii de oameni îngrămădiţi la un loc, zeci de automobile, camionete, tractoare…

Mulţimea se zărea de departe. Părea încremenită, speriată, cenuşie sub picăturile de ploaie amestecată cu zăpadă care cădeau alene, ca o sfidare. Era ger. Aşteptarea de câteva zile nu doar că-i deprimase şi-i sleise de puteri, dar îi ţinuse şi sub teroarea permanentă a frigului. Deşi, într-un asemenea ţinut muntos, la o asemenea înălţime, nu

te puteai aştepta la altceva acum decât la temperaturi scăzute, la ploaie şi la zăpadă. Oamenii stăteau în picioare, fără să se poată apăra de frig. Erau mii. Puţini dintre ei reuşiseră să ajungă până aici cu maşina. Cei mai mulţi dintre ei îşi abandonaseră automobilele pe marginea drumului, deoarece militarii sârbi, dar şi cei macedoneni, nu-i lăsau să treacă cu ele. Şi într-adevăr, peste tot puteai vedea sute de maşini abandonate.

Iată-ne aproape de punctul de control! Mai exact, de cel controlat de sârbi. Care n-au lungit-o prea mult: fără nicio formalitate, am fost lăsaţi să trecem linia de graniţă. Din pragul unei cabine imprivizate, un poliţist sârb număra şi nota într-un carneţel persoanele care treceau pe partea cealaltă, spre punctul de control macedonean. Alţi poliţişti ne priveau.

În zona neutră

Nu-mi amintesc cât să fi fost ceasul, dar în prima duminică a lunii aprilie 1999, eu, împreună cu soţia şi copilul, ne aflam pe drumul trist al băjeniei. Eram, mai mult sau mai puţin, în labirintul planificat al „Coridorului Gligorov". Trecând punctul de graniţă sârbesc, am simţit că, fizic şi psihic, eram schimbaţi şi că, aflându-ne acolo, în zona neutră, ieşiserăm din regatul morţii! Şi fireşte că toţi cei care eram acolo simţeam aceeaşi uşurare sufletească. Pentru că riscul de a fi ucişi dispăruse aproape complet.

Acest sentiment, oarecum discret, poate ruşinos ori chiar dureros, dar izbăvitor, trebuie că-l aveau toţi cei care stăteau îngrămădiţi în zona aceea, înaintea punctului macedonean de control.

Ne-am apropiat de mulţimea care aştepta pe teritoriul dintre cele două frontiere. Prima persoană pe care am văzut-o, culmea!, printre sute şi sute de oameni era o bună cunoştinţă de-a mea. Colaborasem cu acest om ani la rând şi-l consideram sincer, cu o cultură morală şi intelectuală remarcabilă. Este vorba despre Gani Ademi, secretar de redacţie la ziarul studenţilor, *Lumea nouă*, de la Universitatea din Priština, alături de care lucrasem aproape patru ani. Se întâmpla în anii 1990, când petrecusem cea mai frumoasă perioadă a vieţii mele de ziarist, cu cele mai memorabile momente. Fuseseră anii schimbărilor politice din Răsărit, când se prăbuşise sistemul comunist din Europa, iar lumea ieşise din perioada Războiului Rece. Anii când avusese loc dezmembrarea fostei Iugoslavii, a statului în care trăiam.

Gani Ademi era din satul Dobrashec, raionul Gllogoc. În vreme ce mă duceam să-l salut, el m-a privit bucuros şi mirat. Îmbrăţişându-mă înduioşat, a început să plângă. Nu se putea stăpâni. În sufletul lui se adunase o mare de durere şi tristeţe, de amintiri şi de griji, iar această mulţime tulbure de sentimente îl strivea şi-l răscolea de la un capăt la altul. Plecase de două zile din Priština şi încă nu reuşise să treacă graniţa. Nu i se permisese, cu toate că soţia şi copiii se aflau deja dincolo.

Puţin mai târziu l-am întâlnit şi pe Ibrahim Berisha, cunoscut ziarist şi scriitor din capitală, care umbla de colo-colo cu o pungă de plastic pe cap, încercând să se apere de ploaia rece care cădea parcă în duşmănie. Ne-am strâns mâinile, bucuroşi că ne întâlneam chiar şi în aceste împrejurări grele, pe care nici să fi vrut, nu ni le-am fi putut imagina. Ibrahim părea mai lucid şi mai adaptat situaţiei dramatice prin care treceam. Mai ales că asta ni se întâmpla nouă, albanezilor. Mi se părea că avea dreptate.

— Doar sârbii ştiu să monteze o asemenea dramă, cu accente de genocid. Toată istoria lor e compusă din fapte asemănătoare, drept pentru care nu trebuie să ne mirăm, a spus Ibrahim.

Vorbele lui motivau oarecum momentul în care ne aflam, dar de care am fi vrut să uităm.

Ceva mai încolo, grupuri de tineri ofereau sucuri şi alimente şi, împreună cu echipa medicală de prim-ajutor şi cu zecile de militari şi poliţişti macedoneni, alcătuiau un tablou necunoscut până mai ieri, care acum se adăuga decorului dezolant al punctului de frontieră. Un decor care asezona evenimentele violente în urma cărora fuseserăm siliţi să ne părăsim casele.

Îl ţineam pe Niku în braţe. Cu ochii mari, copilul privea uimit la ceea ce se întâmpla în jur şi Dumnezeu ştie ce gândea. Dormise tot drumul. La un moment dat a izbucnit în plâns, de n-a mai reuşit nimeni să-l oprească. Încercam să-l liniştesc, vorbindu-i sau plimbându-mă cu el de

colo, colo. Poate că-i era frig. Eram cu miile acolo, în decorul de iarnă, sub cerul doldora de nori amenințători. Ploaia rece, amestecată cu fulgi de nea, completa tabloul dezolant al sfârşitului de iarnă la munte. Piscurile acoperite de zăpadă se ridicau sinistru în jurul nostru, ca o reflectare cinică a situației în care ne aflam. Păreau că ne sfidau. Era tot ceea ce ne mai lipsea.

Trecerea în Macedonia

După circa patru ore de aşteptare sub cerul liber şi după ce am mâncat câte ceva, am intrat în grupul de oameni care aşteptau să treacă granița. Soldații din jurul punctului de control şi personalul vamal permiteau, în primul rând, trecerea mamelor cu copii şi apoi a celor vârstnici. Această triere, deşi părea atentă şi umană, ridica o întrebare: de ce nu erau lăsați să treacă şi ceilalți? Pentru că, în felul acesta, prietenul meu, Gani Ademi, aştepta acolo de două zile. Această discriminare la intrarea în Macedonia provocase mari dificultăți: oamenii fuseseră despărțiți unii de alții, iar familiile nu se mai regăseau. De exemplu, când îl întrebasem pe Gani despre ai lui, nu ştiuse ce să-mi răspundă.

— Știu doar că au trecut dincolo, mi-a spus.

Dar noi cum vom trece? Îmi vor permite şi mie? Eram trei persoane. Shpresa nu mai fusese niciodată în Macedonia şi nici nu cunoştea pe nimeni acolo, în vreme ce eu aveam mai mulți cunoscuți şi prieteni la Kumanovo şi la

Skopje. Dacă nu m-ar fi lăsat şi pe mine, unde avea să se ducă ea singură, cu un copil, unde avea să ajungă? Apoi, dacă nu ne-ar fi dat drumul azi? Şi cât vom mai avea de aşteptat la graniţă? În plus, ne-ar fi putut întoarce din drum. În vreme ce ne îmbulzeam împreună cu toţi ceilalţi, aceste întrebări mă frământau din ce în ce mai tare. Erau întrebări fără răspuns. În împrejurări speciale, nimic nu era imposibil. Iată de ce trebuia să fiu atent, „pe fază" cum se spune, pentru a reuşi să ajungem toţi de partea cealaltă a frontierei. Copilul era prea mic pentru a suporta clima aceea aspră, ploaia cu zăpadă care nu mai contenea şi frigul devenit tot mai pătrunzător odată cu lăsarea serii. Împreună cu soţia, făceam mari eforturi să ajungem la punctul de control. Mulţi oameni încercau acelaşi lucru. Era din cale afară de greu.

În acest timp, Niku plângea fără încetare. Iar plânsul lui atrăgea atenţia. Am întrebat pe cineva cât era ceasul: 15.45. Sute de oameni se îmbulzeau să ajungă cât mai aproape de punctul de control. I-am dat copilul soţiei. Oricum ar fi fost, ea trebuia să treacă graniţa în seara aceea. Nu puteam să ne dăm de-o parte până se potolea cel mic. Apoi, încetul cu încetul, se apropia şi seara, iar vremea se răcea. Eram plouaţi, uzi până la piele. Iar Niku s-ar fi putut îmbolnăvi, aşa că nu aveam vreme de pierdut.

E de la sine înţeles că, văzându-ne cu copilul în braţe, oamenii ne lăsau să înaintăm mai repede spre punctul de control. Cel puţin Shpresa avea toate şansele să treacă dincolo.

Niku nici gând să tacă, iar plânsul lui era tot mai supărător pentru cei din jurul nostru. Cei care ne-au lăsat să trecem au fost militarii. Cam după o oră de aşteptare, au permis trecerea unui grup de femei şi a patru-cinci bătrâni. Odată cu ei a trecut şi Shpresa, cu Niku în braţe.

Pe mine nu m-au lăsat. Nu am protestat. Şi nici nu l-am rugat pe militar. Trebuia să aştept. Nici Shpresa n-a reacţionat. Privind în urmă de câteva ori, a înaintat spre biroul poliţiei de frontieră macedonene împreună cu ceilalţi. Totuşi, aveam un plan. Discutaserăm înainte ca ea, după ce va trece frontiera, să nu meargă nicăieri. Să aştepte acolo, aproape, la punctul de graniţă. Şi să le explice situaţia militarilor şi vameşilor. Adică să le spună că nu s-ar putea descurca singură, încercând să-i convingă, pe cât era posibil, să mă lase şi pe mine să trec. Căci, încotro s-o apuce ea, cu un copil mic în braţe, fără soţul ei?

Iar planul nostru a funcţionat. După 15-20 de minute, ca urmare a rugăminţilor Shpresei, m-au lăsat şi pe mine să trec. Dar nu numai atât. În afara explicaţiilor ei despre situaţia reală în care se afla, a apelat şi la forma tradiţională de convingere, mita. Iar această cheie universală avea să ne ajute multă vreme de acum înainte.

Procedurile oficiale de trecere nu s-au lungit prea mult. Funcţionarii m-au înregistrat rapid în evidenţele administrative de frontieră. După care, salutându-i, mi-am urcat iar valizele pe umeri şi am ieşit, împreună cu Shpresa şi Niku, din biroul vamal. În mod formal, eram liberi. Am pornit-o

înainte fără nicio vorbă. Aveam în minte sute şi sute de gânduri care nu-mi dădeau pace. Shpresa era ostenită peste măsură. În mod ciudat, copilul părea că adormise. De fapt, încetase să mai plângă. Se însera. Liniştea care învăluise întregul peisaj în prag de seară ne picura în suflet o mare tristeţe.

Kosova rămăsese în spatele nostru. Nu ştiam încotro să ne îndreptăm şi nici unde ne vom petrece noaptea. Un singur lucru era clar: ieşiserăm, în final, din cercul morţii. Șoseaua pe care ne aflam, la graniţa a două ţări care nu existaseră până acum, o graniţă recunoscută deja internaţional, ducea spre oraşul Tetova.

Mergeam încet şi gânditori. Purtam pe umeri nu doar povara extenuării fizice, ci şi pe cea a celui mai însângerat deceniu al Kosovei. Ca şi Hristos, ne duceam în spate chinuitoarea cruce a jertfei...

Spre sud

Era pentru prima dată din momentul în care Macedonia devenise stat independent, în 1993, când călcam pe teritoriul ei. Cu ani în urmă, cine mai ştie cu câţi, călătorisem la Kumanovo şi la Skopje, unde trăiesc multe dintre rudele mele. Între timp, de când se înfiinţaseră punctele de control vamal, din anul în care se stabilise o frontieră între Macedonia şi Kosova (după dezmembrarea fostei Iugoslavii), nu mă trăsese niciodată inima să merg în Macedonia. Între

ţinuturile acestea nu existaseră niciodată graniţe. Şi uite că acum trecusem această frontieră fără să-mi fi imaginat vreodată că o voi face. Ba chiar şi fără paşaport. Ironia soartei!

Păşeam într-adevăr încet, gânditori, în linişte. În urma noastră rămăsese, tot mai departe, punctul de graniţă Jazhincë şi, odată cu el, rămăseseră şi miile de oameni staţionaţi acolo. Încetul cu încetul seara acoperea totul. În jurul nostru, pe şosea, treceau călători, maşini, taxiuri. Fraţii noştri albanezi din Macedonia se mobilizaseră exemplar pentru a ne ajuta. Asistenţi sociali, echipe cu provizii şi echipamente medicale, medici, taxiuri, voluntari dispuşi să ne găzduiască erau veniţi de peste tot. Numai că oficialii macedoneni de la punctul de graniţă nu permiteau un aflux mai mare de refugiaţi. O ambulanţă ne-a depăşit cu luminile aprinse, îndreptându-se într-acolo. Doi tineri care veneau din direcţia opusă ne-au spus că la două-trei sute de metri se afla un autobuz care urma să ne ducă undeva. Abia ne târam, încărcaţi cu bagajele luate la repezeală de acasă. Nu aveam ce să ne mai spunem, deşi aveam amândoi un ciudat sentiment de uşurare în suflet. Pe chipuri ni se citea de departe că eram cumplit de osteniţi, de deprimaţi, de trişti. În vreme ce mergeam, mi-a trecut prin cap să ne îndreptăm spre rudele mele, la Kumanovo sau la Skopje. Numai că, acum, după ce intraserăm în Macedonia, nu mi se mai părea o problemă locul în care aveam să ne adăpostim sau încotro vom merge. Mai departe de aici n-aveam unde ajunge.

Fără să ne dăm seama când, am ajuns într-un loc în care, pe dreapta şi pe stânga şoselei, erau parcate maşini şi câteva autobuze care să-i transporte pe refugiaţi spre locurile în care urmau să fie cazaţi. Apropiindu-ne, am urcat într-unul dintre ele fără să întrebăm ce destinaţie avea. Erau destule locuri. Ne-am aşezat pe la mijloc, punând şi valizele lângă noi.

Eram dărâmaţi. Cei câţiva pasageri din autobuz ocupaseră primele canapele. Tăceam cu toţii. Și respiram fără zgomot. Unii îşi sprijiniseră frunţile de geam şi priveau cu tristeţe în întuneric, dincolo de fereastră. Unul dintre refugiaţi citea ziarul de limba albaneză *Fakti*. Unde naiba-l găsise? Doi-trei bătrâni încercau să închidă niţeluş ochii, convinşi că doar aşa puteau uita drumul acela de coşmar. Golgota aceea. Un alt bătrân căuta cu înverşunare la radioul autobuzului vreun post de ştiri, învârtind butonul înainte şi înapoi, fără a-şi ascunde nemulţumirea că nu reuşea. Era ori şoferul, ori vreun alt membru al echipei care se ocupa cu primirea noastră.

M-am sprijinit de spătarul moale al canapelei, obosit şi deprimat ca niciodată în viaţă. Niku dormea profund. Shpresa şi-a sprijinit delicat capul de umărul meu stâng. Lacrimile ei fierbinţi mi-au fript pielea rece. Am rămas nemişcat. Eram cumplit de trist, mai descurajat ca niciodată. Totul era clar. Toată mulţumirea pe care o simţisem în clipa trecerii frontierei se volatilizase. O singură întrebare mă frământa acum: oare ce lăsaserăm în urmă? Ce aveam să

facem acum, fără patrie? Tristeţea era mai dureroasă decât noaptea care ne înconjura. Lăsaserăm în urmă o Kosovă rănită şi incendiată, însângerată şi ucisă, distrusă şi ocupată...

În autobuz era relativ cald. Mi-am sprijinit capul de geam, pe partea dreaptă, şi am privit prin semiobscuritatea nopţii arborii întunecaţi de pe marginea şoselei, ţarinile plouate şi luminiţele celor câteva case risipite pe coasta muntelui. Crestele care dominau întregul peisaj erau cufundate în ceaţă. Mi-am spus: „Da, din amintirile noastre despre ceea ce s-a întâmplat azi va face parte şi peisajul acesta!".

Am încercat să nu mă gândesc la nimic, măcar câteva minute. Degeaba, însă. Apoi mi-am închis ochii osteniţi şi umflaţi de oboseală, dar n-am reuşit să rămân aşa mai mult de câteva secunde. Am încercat totuşi să-mi adun gândurile, amintirile, imaginile, evenimentele, peisajele, într-un cuvânt totul, într-o singură celulă a creierului, aşa încât în secunda aceea să-mi pot odihni capul răzvrătit, care-mi bubuia ca o tobă de război, dar mi-a fost absolut imposibil. Creierul îmi exploda de durere, de oboseală şi de presiunea ultimelor ore, de anii şi deceniile petrecute sub ameninţarea violenţei şi a războiului. Simţeam că mă înăbuşam. Durerea de cap şi toate manifestările de ameţeală şi dezorientare erau urmările presiunii fizice şi sufleteşti prin care trecusem nu doar în lunile din urmă, ci cu mult înainte. Această presiune era acum în punctul ei maxim. Luasem degeaba, în zona neutră, trei-patru calmante, deşi nu obişnuiam să fac acest lucru. Nici după ce mâncasem şi băusem

suc nu-mi limpezisem mintea prea mult. Eram distrus. Înainte de orice, ca niciodată în viaţă, mă simţeam disperat de situaţia în care mă aflam ca albanez. În sinea mea trecusem cu greu de umilinţa pe care o înduram şi nu-mi venea să cred că în secolul nostru se putea petrece o asemenea barbarie. Dar iată că ne transformaserăm în evreii Europei.

Autobuzul se umplea încetul cu încetul. Cei care ni se alăturau erau, asemenea mie şi alor mei, albanezi izgoniţi din casele şi din ţara lor. Refugiaţi care avuseseră şansa de a rămâne în viaţă. Căci noi, cu toţii, am fi putut ajunge la închisoare sau în vreo groapă comună dacă n-am fi ales acest drum al Golgotei. Oamenii urcau unul după altul în autobuz năuci, uluiţi, descurajaţi. Neliniştiţi şi speriaţi. Îndată ce urcau, îşi căutau repede un loc. Udând canapelele maşinii. Care împreună cu familia, care cu altcineva, dar trăind cu toţii acelaşi sentiment de uşurare, aceeaşi bucurie de a fi rămas în viaţă.

Când autobuzul a fost plin ochi, afară se întunecase bine, deşi era doar cinci fără un sfert. Bărbatul care încă mai încerca, pentru cine ştie a câta oară, să găsească un post de radio de ştiri, ni s-a adresat cu voce tare:

— Dacă nu mergeţi în altă parte, rămâneţi în maşină! Dacă vreţi să coborâţi la Tetovo sau la Gostivar, să ştiţi că acolo nu mai sunt locuri libere de cazare. Noi nu vom opri nicăieri, dar mai sunt şi alte autobuze, nu vă faceţi griji! Mai sunt. În regulă, da, în regulă. Iar dacă aveţi rude sau prieteni

la Tetovo şi Gostivar, oprim. Fără probleme. Oprim. Voi alegeţi...

În vreme ce autobuzul a pornit, omul a venit printre rânduri mai mult ca sigur să ne numere. Când a trecut pe lângă mine, l-am întrebat:

— Scuzaţi-mă, unde mergem?

— La Struga. Nu v-aţi uitat la tabela pusă în faţă? m-a întrebat, zâmbind binevoitor.

— Aha! Nu, nu m-am uitat.

A observat-o careva? De fapt, urcând repede în maşină, nu ne-am gândit să vedem nici măcar ce număr avea, lasă alte amănunte. Apoi, cui i-ar fi trecut prin gând că mai existau şi oraşele astea... Struga, Ohrid, Pogradec, Gjirokstra, Dibra, Kërciova. Nici măcar nu mă gândisem vreodată că vom pleca din Priština sau din Kosova. Îmi făcusem planuri doar în ceea ce privea Skopje sau Kumanovo, ţintele noastre principale în caz că am fi fost alungaţi de acasă. Acesta două oraşe erau foarte aproape de graniţa Kosovei.

Vorbele interlocutorului m-au şocat. Cum era posibil să nu mai existe locuri de cazare la Tetovo şi Gostivar? Cum era posibil? m-am întrebat. Aceste două oraşe sunt destul de mari şi populate doar cu albanezi. Și, dacă aici nu erau locuri, cum să fie la Kumanovo şi Skopje?

„La Struga, la Struga. La fraţii noştri, de ce nu?" mi-am zis. Deşi nu fusesem niciodată acolo, ştiam unde se afla acest oraş. Shpresa tăcea în continuare. În timp ce autobuzul înainta către Tetovo, i-am spus la ce mă gândeam şi cum

stăteam în momentul acela, aşa încât să hotărâm împreună ce era de făcut. Situaţia era de aşa natură, încât trebuia să luăm urgent cea mai bună decizie pentru noi.

— Hotărăşte tu! mi-a spus ea şi s-a lipit şi mai tare de umărul meu.

Încet, autobuzul a început să coboare în direcţia oraşului Tetovo. În satul Gepcisht, am făcut o pauză de câteva minute. Am coborât din autobuz şi am cumpărat de pe marginea drumului două sticle de cola, nişte biscuiţi şi un pachet de ţigări Kent. Noroc că mai aveam mărci germane! Am aruncat într-un container cei câţiva dinari sârbeşti care îmi mai rămăseseră.

Cam după o oră, lăsând în urmă oraşele Tetovo şi Gostivar, înaintam pe drumul care şerpuia pe coastele înalte ale Kërciovei. Îmi sprijinisem capul de geamul rece al autobuzului. Shpresa şi Niku dormeau. Vedeam cu greu prin întunericul nopţii coastele abrupte, cu vârfuri străpungând cerul, poienile întunecate şi, ici-colo, câte o căsuţă sau un cătun cu luminiţe la ferestre. Ghiceam în beznă mugurii copacilor gata-gata să plesnească, colţul ierbii scoţând capul printre frunzele veştede, natura care renăştea şi suflul primăvăratic ce se anunţa peste tot. Aici primăvara venea mai devreme. Călătoream încet spre sudul cu aer mai cald. Stând aşa, mi-am amintit melodia unui cântec de la noi despre bătălia cu otomanii de la Kaceanik, de la începutul secolului XX, cunoscută şi drept „lupta cu Durgut-paşa": „... ne vin vitejii de la Dibra şi Kërciova, de la Presheva şi Kumanovo!"

Pe Via Egnatia

Din loc în loc, şoseaua era acoperită cu zăpadă şi cu o pojghiţă de gheaţă, iar ici, colo asfaltul era spart. Bănuiam uneori pe margini şi câte o râpă adâncă. Pe o coastă de munte, sus, printre stânci, am oprit să facem o pauză la o cafenea singuratică, înconjurată de neguri. Pornind mai departe, am străbătut de la un capăt la altul oraşul Kërciova. Autobuzul părea că zbura prin întuneric. După o călătorie de trei ore de la graniţă, ajunseserăm acum pe tărâmul minunat al poienilor şi al coastelor înverzite, ce se predau în faţa atotputernicei nopţi. Peste tot stăpânea liniştea adâncă a munţilor. Doar pe ici, pe colo, dincolo de şosea, câteva case singuratice pe dreapta şi pe stânga, semn că acest tărâm al minunilor nu fusese părăsit cu totul de oameni.

Brusc, după ce am ieşit dintre munţii înalţi şi poienile întunecate, şoseaua a început să coboare lin spre un platou jos şi aşa am ajuns la periferia oraşului Struga. Undeva, spre sud, se zăreau o mulţime de lumini, case, străzi şi intersecţii, parcuri şi piaţete. Nu-mi venea să cred: dimineaţă eram în Priština devastată şi ocupată, iar acum, seara, într-un oraş liniştit şi pitoresc, oraşul muzeelor şi al scriitorilor, eram la Struga, oraşul artiştilor, cunoscut oriunde în lume. Străzile erau inundate de lumini. Zeci de locuitori de aici şi din satele din jur veniseră să ne primească. Câţiva activişti umanitari ne-au adresat cuvinte de bun venit şi ne-au oferit mâncare, fructe şi sucuri. Era minunat! Noaptea balcanică acoperea totul.

Îmi aminteam vechi întâmplări şi mituri, istorii şi legende străvechi şi, printre ele, povestea vechiului drum roman Via Egnatia. Şi parcă-i şi vedeam pe călătorii de odinioară: împăraţi, regi, senatori romani, prinţi vestiţi, legionari şi generali ai Imperiului Roman, arhonţi, consuli, negustori, ambasadori, paşale, călăreţi, eunuci, vrăjitori, spioni de toate categoriile, tâlhari, care cu mărfuri venite de pe „Drumul Mătăsii", preoţi, militari bizantini, ieniceri, hogi, mari viziri, nizami şi mulţi, mulţi alţii. Toţi aceştia, credeam eu, călătoriseră măcar o dată pe acest celebru drum istoric. Măcar o dată, cu siguranţă, trecuseră pe aici, se opriseră să se odihnească sau doar pentru a-şi spăla mâinile şi picioarele în marele lac Ohrid.

Am coborât din autobuz împreună cu toţi ceilalţi. Eram osteniţi şi buimaci. Cei care veniseră să ne întâmpine, emoţionaţi şi marcaţi de situaţia noastră, ne îmbrăţişau gata să ne sufoce şi ne tot îndemnau cu cele aduse aici pentru noi. Eram convins că, în ochii lor, păream nişte sărmane umbre poposite printre ei. Dar aceasta era impresia mea de atunci, produsul bietei mele imaginaţii, născut, fără îndoială, din extenuare şi tristeţe, din bucuria că am scăpat vii din infern. Tot ceea ce vedeam era inversul celor trăite până atunci. Pur şi simplu pierdusem orice legătură cu normalitatea, ca să nu spun cu realitatea. Şi, desigur, nu numai eu.

Împreună cu noi, fraţii noştri de aici, gazdele noastre din Struga, nu-şi puteau ascunde bucuria că ne puteau onora astfel, dar şi tristeţea pentru destinul nostru. Şi încercau să

fie cât mai generoşi cu noi. O făceau nu doar prin cuvinte şi gesturi, ci din toată inima, cu tot sufletul. Adică, nu ne priveau ca pe nişte sărmani refugiaţi, ci ca pe nişte eroi. Erau mai multe întrebări care se pare că-i chinuiau: ce ar fi putut să ne ofere, fără a ne ofensa, cum să ne privească, bucuroşi sau trişti, şi ce să ne întrebe pentru a nu ne răscoli amintiri dureroase... Tocmai de aceea, scriind aceste rânduri, n-aş putea să nu mărturisesc cât de neaşteptat şi de impresionant a fost pentru mine, ca şi pentru ceilalţi, faptul că oamenii care veniseră să ne întâmpine, localnici din Struga şi satele din jur, se certau între ei care mai de care să ne „răpească", să ne ofere un acoperiş deasupra capului.

Behdjet Vrënezi

De noi s-au ocupat cei de la Veleshtë. Trebuia neapărat să mergem cu ei. Cu toţii. După ce ne-am odihnit puţin şi am mâncat, am pornit într-acolo. Nu ştiam unde se află acest sat, dar am remarcat că autobuzul a ieşit prin zona vestică a oraşului. Ajungând la destinaţie, am văzut că toţi sătenii ieşiseră să ne întâmpine. Când maşina s-a oprit, piaţa din centru era plină ochi cu oameni. Părea că nimeni nu rămăsese acasă. Cum aveam să înţeleg mai târziu, eram primii refugiaţi din Kosova care ajungeam la ei. Mese întinse, activişti umanitari, echipe medicale, tineri şi bătrâni, femei şi fete se mobilizaseră să ne întâmpine. Ba chiar cineva luase şi un steag.

Am coborât încet din autobuz, înţelegând că periplul nostru se sfârşea aici. De jur-împrejur, sătenii se agitau care-ncotro, urându-ne bun venit, punându-ne masa, ajutându-ne să ne descurcăm cu copiii şi cu bagajele pe care le aveam cu noi. Îmbrăţişându-mă cu ei, aveam impresia că-i cunoşteam de când lumea, că numai munţii şi vremurile ne despărţiseră, în timp ce în realitate era exact invers: mă salutam cu oameni pe care nu-i văzusem în viaţa mea, şi nici ei pe mine.

Întregul sat era în picioare. În piaţa centrală era o atmosferă greu de descris, plină de emoţie şi de dragoste frăţească. Privind oamenii de aici am înţeles un adevăr fundamental: că Patria mea ocupată de sârbi era doar o parte a trupului meu, în vreme ce Patria cealaltă, cea imposibil de răpit, era cu totul altceva. Ceva mai mult ca trupul, mai mult ca geografia, mai mult ca durerea şi lacrimile.

După o vreme ne-au împărţit pe grupuri, apoi ne-au trimis la câteva adrese unde aveam să fim repartizaţi. Grupul din care făceam parte eu, Shpresa şi Niku a ajuns la geamie. Reprezentanţii familiilor din Veleshtë care se oferiseră să ne găzduiască erau în faţa noastră. Vreo şapte-opt bărbaţi.

— Ia-i tu pe ăştia, sunt şase! i-a spus bătrânului din faţa mea un tânăr care părea a fi şeful.

— Îi iau, Kadri, cum să nu-i iau, a spus bătrânul hotărât.

— Aşa, perfect. Să trăieşti! a răspuns Kadri, scriind ceva într-un caiet gros, pe care-l ţinea strâns în mână.

Bătrânul, care se bucura ca un copil, s-a ridicat deodată şi a spus:

— Să mergem!

Ne-am ridicat şi noi, fără un cuvânt, şi l-am urmat. Păşind apăsat, bătrânul sătean a înhăţat două-trei dintre valizele noastre şi a ieşit hotărât pe uşa geamiei.

Îl chema Behdjet. Behdjet Vrënezi. Slab şi mic la trup, cu o faţă plină de riduri, părea trecut de şaizeci de ani. Fiziologia lui te lăsa să ghiceşti un om econom la vorbă, dar înţelept şi generos. Închis în propria-i muţenie, stătuse în faţa noastră, de fapt în faţa mea, cumva plin de sfială. Nu rostise niciun cuvânt, cu excepţia formulelor de salut. Eram şase persoane, două cupluri cu câte un copil fiecare, ce aveam să fim găzduiţi de el.

Bătrânul mergea repede. Îl urmam ca nişte miei. Puţin adus de spate, cu o căciulă albă pe cap, unchiul Behdjet păşea ca şi când ar fi scăpat de o mare povară. Părea că zbura. Noi, cei şase care îl urmam, abia ne câştigaserăm „statutul” de primii azilanţi refugiaţi din Kosova şi aruncaţi de soartă în raionul Struga. Tăceam cu toţii. Tăcerea era „aurul” nostru. Mergeam încet. Păşind pe uliţa asfaltată (geamia era chiar în centrul comunei), cele câteva stele din adâncul cerului îşi risipeau strălucirea molcomă deasupra noastră, însoţindu-ne până acasă la unchiul Behdjet, care continua să meargă gânditor. Mi-am închipuit, preţ de o secundă, că nu umblam pe drumul trist al băjeniei, ci mărşăluiam cu o misiune dificilă pe străvechea Via Egnatia.

Dar nu. Era o noapte de primăvară de la sfârşitul secolului XX. O noapte macedoneană, fără lună, care acoperise cu pelerina ei întunecată totul în jur. Ca niciodată până atunci, bezna aceea îmi strecura în suflet un sentiment nemaiîncercat. Un fel de dorinţă, venită din adâncul fiinţei mele, de a nu fi zărit şi recunoscut de nimeni. Și nici eu să nu zăresc pe nimeni. Da, voiam să fiu singur. Absolut singur, oriunde, chiar şi în stepa mongolă. Sau pe o insulă îndepărtată, în mijlocul mării, ca Robinson Crusoe. Mă simţem atât de rătăcit, de gol pe dinăuntru... Pierdut, plecat din lumea reală în cea a absurdului absolut. Deşi refugierea la Struga era un moment deosebit în viaţa noastră, dezechilibrul fizic şi mintal pe care-l resimţeam ţinea de lumea iraţională. O lipsă a stabilităţii mă străbătea din cap până-n picioare şi mă tortura nu doar fizic, ci şi psihic. Mă temeam să nu-mi pierd luciditatea, să nu mă părăsească puterile, să nu cumva să mă prăbuşesc la pământ. Încercam cu toate forţele să-mi păstrez echilibrul fizic şi spiritual. Strângeam din dinţi să-mi păstrez luciditatea. Și mă rugam Domnului. Fără discuţie, toate acestea le făceam cât mai discret, atent să nu mă observe nimeni.

Continuam să mergem pe uliţa slab luminată a satului Veleshtë. Păşeam în linişte. Copiii noştri dormeau. Eram extenuaţi, abia ne târam picioarele. Shpresa, care înainta uşor, ca şi când s-ar fi ferit de cineva, îşi ştergea discret lacrimile. Mă simţeam cătrănit, trist, iar amintirea ultimelor zile mă chinuia chiar dacă nu voiam s-o arăt. Ceea ce li se

întâmpla acum albanezilor, goniţi din propria casă şi din propria ţară, era visul de multe secole al invadatorilor sârbi. Şi, dacă ar fi fost posibil, ar fi făcut acelaşi lucru tuturor balcanicilor.

Am ajuns din nou în piaţetă, acolo unde ne opriserăm cu circa jumătate de oră în urmă. Aceasta era un spaţiu destul de larg, înconjurat de locuinţe cu etaj. Lumina neonului îţi lua ochii. În mijloc, doi stejari uriaşi. Când bătrânul s-a oprit dinaintea unei case din partea de vest a piaţetei şi a deschis fericit poarta de fier, l-am auzit rostind:

— Bine aţi venit!

În acest context, alcătuit din vorbele lui prietenoase şi de scârţâitul porţii de fier, mi-am amintit cuvintele nemuritoare ale poetului Fan Noli: „Albanezul trăieşte, nu moare niciodată!”

În momentul acela, din ochi mi-au ţâşnit pe negândite lacrimile recunoştinţei.

Un alt mesaj

Acesta trebuie că e poporul lui Prometeu. Al lui Abraham. Albanezii sunt printre cele mai vechi popoare de pe continent. În sângele nostru e câte puţin din tot: Antichitate, Occident, Orient. Civilizaţie, cultură, creştinism, islam. Şi foarte puţin naţionalism etnic. În schimb, suntem adepţii păcii şi ai coexistenţei paşnice, ai toleranţei şi ai iubirii. Ceea ce ne caracterizează este absenţa urii meschine, a

barbariei, a hegemonismului. Şi totuşi, în cursul istoriei am plătit pentru principiile noastre, am plătit scump, de atâtea şi atâtea ori. În absenţa înţelegerii şi a sprijinului, a iubirii celor din jur, am fost loviţi de multe ori pe la spate.

Am luptat două mii de ani pentru libertate. În aceste două milenii, cu greu s-a încropit o biată Albanie, cu jumătate din populaţie şi din teritoriu. Şi, în aceste condiţii, existenţa Albaniei a fost mereu instabilă, ameninţată, disputată. Celelalte părţi ale poporului şi teritoriilor etnice albaneze, cum e Kosova, de exemplu, au fost dezmembrate şi împărţite, rupte şi ocupate, anexate, în diferite perioade istorice, de către vecinii noştri balcanici.

Din câte-mi aduc aminte, ne-am zbătut dintotdeauna pentru drepturi şi libertate. Aşa încât istoria noastră a cunoscut mai multe perioade de război decât de pace. Iar zbaterea şi luptele noastre au fost de apărare şi supravieţuire. Odată, cu mulţi ani în urmă, l-am întrebat pe scriitorul kosovar Milazim Krasniqi cum e treaba cu istoria şi libertatea noastră ca popor? Căci, din tot ceea ce citisem şi aflasem legat de istoria noastră atât de veche şi de agitată, cum era posibil ca, străbătând toate aceste secole însângerate, să reuşim să supravieţuim ca popor? Iar Milazim mi-a răspuns scurt şi cu miez: „Poate că supravieţuirea este misiunea sfântă a popoarelor vechi”.

VII. PRIMA NOAPTE FĂRĂ KOSOVA

Adăpostul

Când am intrat în casa lui Behdjet Vrënezi am înţeles că vom începe o altă viaţă, o viaţă de neimaginat până în acest moment. În salonul imens, mobilat cu gust şi având toate dotările necesare, ne aşteptau Mendiu, fiul cel mic al gazdei noastre, soţia lui, Areta, şi cei doi copii ai lor, Albion şi Fatjan. Ne aşteptau pentru că aflaseră că în casa lor vor veni, încă din seara aceea, „noii locatari". Intrând în casă şi salutându-i pe cei prezenţi, nici noi, adulţii, n-am reuşit să ne stăpânim emoţiile. În liniştea lăsată, am lăcrimat cu toţii de bucurie. Şedeam unii în faţa celorlalţi. Ei nu făceau altceva decât să ne privească. Dar, între noi, mai mult decât un prim contact, se afla o mare de compătimire şi durere imposibil de redat, care se vedea în ochii şi în sufletele noastre. De fapt, aduseserăm acolo, fără să vrem, „tot chinul şi durerea kosovară", pe care le turnaserăm în inimile acestor oameni. Tăcerea de gheaţă, aproape funebră, însă trebuia să ia sfârşit.

— Bine aţi venit! ne-au urat şi ei.

— Bine v-am găsit! cred că am spus şi noi.

Apoi, nora gazdei noastre, Areta, ne-a adus suc de mere şi ne-a întrebat ce fel de cafea bem. Unchiul Behdjet ne privea cu un aer triumfător, căci, vezi Doamne, el ne adusese în casa aceea şi devenise prietenul nostru. În felul lui, ne-a dat de înţeles că trebuia să ne simţim în largul nostru, chiar dacă nu ne cunoşteam aproape deloc.

În vreme ce ne făceam comozi, ca printr-o minune, televiziunea albaneză şi-a început programul de ştiri.

— Vorbeşte mai încet, Mendiu! a cerut bătânul.

S-a făcut din nou linişte, în vreme ce reportajul a început cu lupte, cu refugiaţi şi bombardamente. Vocea crainicului tremura. Pe toate posturile, Kosova era subiectul zilei. Ca şi în casa aceea, în care intraserăm de cinci-şase minute. Kosova era subiectul zilei în Veleshtë, la fel ca şi în Struga. Când ştirile, pe care le-am urmărit încremeniţi şi muţi, au luat sfârşit, unchiul Bedjet ne-a urat să ne simţim ca la noi acasă. Apoi, a venit momentul să ne prezentăm şi să povestim ce am lăsat în urmă.

Numai că discuţiile nu se prea legau. În mediul acela primitor, chiar prietenesc, pe care ni-l ofereau cei din familia Vrënezaj, stăruia o atmosferă de tristeţe, de durere neexprimată. Și acestea erau prezente nu numai în aer, ci chiar în sufletele noastre. Puţin mai târziu am cinat, deşi nimănui nu-i era foame, apoi am mers să ne culcăm.

Doar atunci când m-am aşezat în pat, cu fiecare celulă a trupului zdruncinată, am înţeles că nu mai aveam patrie. La

fel cum pierdusem tot, de la visuri până la dezamăgiri. Pierdusem în totalitate elementele care constituie structura psihică şi fizică a omului, mă transformasem într-o umbră fără identitate. Acest sentiment mai greu decât moartea, sentimentul pierderii patriei mă apăsa mai mult decât orice şi asta nu numai de atunci, din ziua aceea. Toate nenorocirile războiului şi ale refugiului nostru erau nimica toată în comparaţie cu ceasul în care am înţeles cu adevărat că-mi pierdusem statutul omului care are o patrie.

Nu mai aveam un cuib, ajunsesem mai rău decât cucul. Și un alt adevăr care m-a lăsat fără grai în acel moment era asemănarea situaţiei noastre cu cea a milioane şi milioane de refugiaţi, din toate colţurile lumii, care, în majoritatea lor, după ce fuseseră siliţi să-şi părăsească patria din motive similare cu ale noastre, nu se mai întorseseră sau nu se vor mai întoarce niciodată acolo.

Doamne, întoarce-ţi faţa spre noi!

Însemnări din întuneric

Ora 22.37. Nu mi-e somn deloc, deşi sunt cumplit de obosit. Sunt, ca de obicei în ultimul timp, între realitate şi irealitate, aproape de zona morţii clinice, a comei... Cine poate şti, poate sunt chiar mort.

Scriu ceea ce poate fi scris. Mâna îmi tremură cumplit. Am senzaţia că vin după o bătălie monstruoasă, care a durat nu doar câţiva ani, ci decenii întregi. Alinarea pe care

o aduce noaptea este, pentru mine, o stare de coşmar inexplicabil şi nimic altceva. Totul îmi pare încheiat, căzut definitiv în ruină. Pentru mine, timpul s-a sfârşit, nu mai există. La fel lumina, respiraţia, viaţa.

Ziua Marelui Potop, despre care scrie în Biblie, pare să fi fost ca aceasta de acum. Dar ziua căderii Troiei, cum a fost? Ori Noaptea de cristal*? „Via Dolorosa" a devenit pentru noi, albanezii din Kosova, un iad adevărat, trăit pe viu. O eclipsă a sufletului nostru îndurerat. Rănit de moarte de toată suferinţa lumii, încerc în noaptea aceasta adâncă precum moartea să evit gândul şi imaginea Kosovei, dar cum s-o fac?!

Shpresa a adormit. Am stins lumina. Am rămas în întuneric ca o pasăre speriată, încercând să găsesc undeva un fir de speranţă şi să mă prind de el, aşa cum face omul care se prinde, în mijlocul mării, de paiul salvator. Am încercat să închid ochii. N-am reuşit. Nu-mi mai ieşeau din minte cele mai groaznice momente ale zilei, trăite în împărăţia crimei şi a morţii, clipe care-mi întunecau închipuirea. Da, ziua de

* Noaptea de cristal, sau Noaptea sticlei sparte, desemnează pogromul împotriva evreilor din Germania nazistă, inclusiv Austria (care la acea dată era înglobată în Reich), de la 9–13 noiembrie 1938. Atunci, în numeroase oraşe şi sate germane şi austriece au fost devastate casele evreilor şi circa 8 000 de magazine evreieşti. Atât civilii, cât şi trupele SA (*Sturmabteilung*) şi SS (*Schutzstaffel*) au distrus clădiri cu barosul, lăsând străzile acoperite cu cioburi de sticlă de la geamurile sparte – de aici originea numelui „Noaptea sticlei sparte" (n. red.).

3 aprilie fusese pentru noi „o lungă noapte", aşa cum suna titlul unei cărţi pe care o citisem de mult, în tinereţe.

Involuntar, am început să-mi imaginez din nou ceea ce era de neimaginat. În spatele retinei, în adâncul nopţii fără lună, mi-au apărut scene cu oameni pierduţi şi disperaţi, umblând bezmetic pe pământul însângerat al Kosovei. Peste tot, imaginea basmalelor negre înnodate pe capetele tunse chilug ale paramilitarilor sârbi, urmărindu-şi vânatul, însetaţi de sânge. Scânteieri de baionetă, ţevi de mitralieră îndreptate spre mulţimi lipsite de apărare, gloanţe şi sânge. Un huruit metalic îmi aducea în urechi zgomotul motoarelor de tanc şi de blindate. În acest amestec, ajungeau până la mine urletul sirenelor de alarmă, pârâitul rafalelor necontrolate de mitralieră, bubuitul antiaerienei, exploziile teribile ale bombelor şi ale rachetelor. Urechile îmi țiuiau sălbatic. O senzaţie cumplită mă străbătea din creştet până-n tălpi, ca o furtună cu fulgere mortale. Picături de sudoare rece mi-au inundat întregul trup. Și am plâns în întuneric.

Cândva, târziu, a venit şi somnul. Tiptil, în camera pregătită pentru noi. Primul care a adormit a fost Niku. Deşi, la început, se prefăcuse că dormea, în cele din urmă a adormit şi Shpresa. Gazdele s-au culcat şi ele într-un târziu. Dar liniştea de până mai ieri a casei acesteia fusese acum tulburată. În vreme ce vocile celorlalţi se topeau în noapte, pleoapele mi s-au închis involuntar şi mie.

Poate că, într-adevăr, am dormit. Deşi, toată noaptea, o nelinişte ciudată mi-a însoţit somnul. Și mi-a alungat visele. De aceea, când m-am trezit dimineaţa, Shpresa mi-a povestit că, peste noapte, mă ridicasem de câteva ori din pat fără să ştiu unde eram, vorbind dezlânat, haotic. Îl speriasem şi pe copil. Doar că eu nu-mi aminteam nimic.

4 aprilie

Kosova este departe. Departe, în nord. Pe pământul ei iubit au rămas sute de mii de fraţi şi surori, mame şi taţi, copii şi bătrâni care se zbat, minut de minut, între viaţă şi moarte, la discreţia monstrului ucigaş. Numai Dumnezeu ştie ce se întâmplă acolo. Nici eu şi nici soţia mea nu avem habar ce e cu familiile noastre, care se află mai ales la Priština şi la Gjilan, cu părinţii, surorile, fraţii, unchii şi verii noştri. După cum nici ei nu ştiu nimic despre noi.

Viaţa pe care trebuie s-o duc acum este, pentru mine, de o monotonie copleşitoare. Goală. Un zero în cel mai concret sens al cuvântului. Iniţial, mi-am interzis orice dorinţă de a afla ce se întâmplă în Europa sau chiar dincolo de ea. Nu vreau să-mi bat capul cu această dilemă. Fizic, de aici de unde sunt, Kosova e foarte aproape. Sufleteşte, e şi mai aproape. Imaginea ei nu mi-o poate scoate din suflet nici Dumnezeu. Nu vreau să plec nicăieri de aici, adică în nicio altă ţară. De ce aş face-o? Pentru a ajunge într-un adăpost mai bun, pentru a profita de mila şi generozitatea vreunui

alt stat, al vreunei organizaţii de binefacere? Nu, n-aş putea face acest pas şi nici n-am să-l fac. Nici întâmplător, nici voit.

Voi rămâne aici. Și nu din alt motiv, ci pentru că aici mă simt mai aproape de casă, de Kosova mea dragă. Și nimic nu m-ar putea determina să plec. Vreau să fiu, atât fizic, cât şi sufleteşte, cât mai aproape de ai mei, de locul în care m-am născut. Și vreau să mulţumesc tuturor conaţionalilor mei, oriunde s-ar afla şi oriunde ar trăi, popoarelor şi comunităţilor euro-balcanice şi din lumea întreagă, guvernelor, organizaţiilor, presei... pentru mobilizarea şi sacrificiile pe care le-au făcut şi le fac pentru noi în aceste zile cumplite. Eu, dragii mei, vreau să rămân cât mai aproape de patrie. Cine vrea n-are decât să plece aiurea. Să decidă singur. Să facă ce vrea. Până azi nu m-am angajat în lupta pe front, dar, dacă acest război se va prelungi, voi intra în rândurile UÇK. Mă simt vinovat (şi aşa mă voi simţi mereu) că nu m-am dus acolo de la început, dar omul nu poate să le prevadă pe toate.

VIII. TRIUNGHIUL ADĂPOSTULUI

Coşmarul macedonean

În acest ţinut din sud (aproape de locul unde se întâlnesc trei frontiere balcanice), aproape de vechiul drum roman Via Egnatia, abia aici resimt durerea şi tristeţea pe care mi-o dau linişţea fizică şi sufletească din prezent. E o stare de disperare şi de cădere. Dar aceasta e starea mea actuală. Destin identic cu cel al poporului meu, născut din absenţa libertăţii individuale şi a celei colective şi naţionale. De mai mult de o lună, împreună cu soţia şi fiul meu, Niku, mă aflu într-un soi de târg de câmpie, aflat la câţiva kilometri vest de Struga. Este, de fapt, o aşezare întemeiată târziu, în urma descentralizării din Republica Macedonia, şi nu are încă toate atributele unei localităţi urbane propriu-zise. S-ar putea spune, totuşi, că este un minioraş.

Aici este adăpostul nostru, locul în care ne-am stabilit temporar eu şi familia mea, în calitate de refugiaţi din Kosova. Guvernul macedonean ne numeşte oficial „begalţi" sau „plecaţi", care înseamnă „alungaţi". Nu ne spune direct „refugiaţi". Poate că expresia asta, „alungaţi", nu sună bine

aici, justificând tărăgăneala primirii oficiale macedonene, plină de semne de întrebare, de suspiciuni şi teamă. Conţine, mai mult sau mai puţin, şi o doză de ostilitate. Poliţia macedoneană i-a persecutat în câteva rânduri pe nou-sosiţi, pe cei „alungaţi", încercând, totuşi, să n-o facă prea vizibil. Macedonia nu a dorit ca albanezii din Kosova să se refugieze pe teritoriul ei, indiferent de situaţie. Motivată istoric, această poziţie e, de fapt, politica bine cunoscută a autorităţilor administrative şi de stat macedonene în raport cu albanezii, peste tot. Mai simplu spus, este o poziţie care menţine nivelul de ostilitate şi de naţionalism cunoscut, la diferite dimensiuni. Nu a contat faptul că Republica Macedonia s-a desprins paşnic în urmă cu şase ani din ex-Iugoslavia şi s-a declarat stat independent, parlamentar, având sprijinul albanezilor care trăiesc aici, dar şi al Albaniei. Curentul unei ostilităţi antialbaneze, cu baze rasiste şi religioase, nu a dispărut din Macedonia. Acest curent provine din zonele ideologice ale naţionalismului panslav, precum şi din influenţa directă a şovinismului sârbesc, cultivat permanent la Skopje.

Existenţa acestui curent antialbanez are o exprimare vizibilă în modul în care am fost primiţi şi trataţi aici oficial. Autorităţile poliţieneşti şi vamale de la Bllatë, acţionând la indicaţiile primite de la Skopje, demonstrează în mare măsură nu numai ura macedonenilor faţă de noi, ci şi ignoranţa, aroganţa, fobia, rasismul şi naţionalismul lor. Diverşi analişti politici numesc comportamentul macedonenilor „o

cunoscută fobie", iar unii scriitori l-au catalogat drept „cinism naționalist". Bllatë s-a transformat într-o „zonă-lagăr" obligatorie între cele două teritorii, Kosova și Macedonia. În interiorul său s-au strâns și continuă să treacă pe teritoriul Macedoniei, de când a început războiul, mii și mii de locuitori albanezi din Kosova. În această zonă a nimănui, în zona neutră, oamenii au de așteptat zile și săptămâni de-a rândul, fără a li se permite trecerea pe teritoriul macedonean. Sau li se permite în proporție mică, limitată. Situația refugiaților este groaznică. Factorii internaționali au cerut Macedoniei, într-o oarecare măsură, să permită cât mai multor fugari să treacă pe teritoriul său și, în consecință, s-au deschis cinci tabere de refugiați: Stenkovec 1, Stenkovec 2, Neproshteno și alte două. La Bllatë, din cauza afluxului mare de refugiați, situația a rămas aceeași. Oamenii așteaptă cu zilele și săptămânile să treacă frontiera. Autoritățile macedonene încearcă să argumenteze în fel și chip tergiversarea, dar acum se vede că este ceva intenționat. Alături de lentoarea birocratică a oficialităților macedonene, care nu se spetesc în îndeplinirea rapidă a sarcinilor, se mai poate vedea aici și rezultatul politicii ostile și arogante a Macedoniei.

Refugiații sunt obligați să sufere zile și nopți la rând și în alte puncte de frontieră, cum ar fi la Iajince și Stancici. Sub cerul deschis, în frig și ploaie, neavând încotro să se îndrepte. Ei nu pot, în niciun caz, să se întoarcă acolo de unde au plecat. Așa că suferă ca Hristos pe cruce. Fără alimente,

fără îngrijire medicală, fără haine potrivite, fără condiţii de igienă. Dar lucrul cel mai grav este că aceşti oameni, terorizaţi de forţele de represalii sârbe, aflaţi în zona neutră dintre două frontiere, sunt trataţi cu ură şi dispreţ de poliţia şi armata macedoneană. Deci, fără a se ţine cont de situaţia în care sunt. Fără bunăvoinţă, fără omenie, fără empatie. Dimpotrivă, sunt veşnic sub presiune, fără speranţa de a ajunge pe teritoriul Macedoniei. Într-un adevărat ghetou, într-o carantină mizerabilă. Şi, mai cumplit ca orice, oamenii aceştia sunt încă ameninţaţi de teroarea sârbă, căci nu pot spune că au scăpat de ameninţarea morţii.

Iar când reuşesc să intre pe teritoriul macedonean, extenuaţi şi înfricoşaţi, sunt supuşi unor măsuri administrative şi poliţieneşti riguroase, sunt selecţionaţi unul câte unul, discriminaţi în toate felurile posibile. Grupuri întregi de refugiaţi sunt despărţite arbitrar, aşa încât oamenii încearcă apoi să se regăsească, să-şi reîntregească familiile pierdute pe drum sau la frontieră. Cu telefonul, cu ajutorul presei sau prin alte mijloace se chinuie să afle ceva despre soarta celorlalţi, să se regăsească. Iată câteva anunţuri luate la întâmplare din presă dintre alte mii de anunţuri identice: „Besa şi Besnik Dushi se află la Skopje şi-şi caută sora, Magribe Dushi, din Prizren, iar mama şi tata se află la Priština, tel: 091-177.420. Ali Aliu caută familia Aliu din Sadovina, comuna Vitisa, tel.: 0049-901.82081. Sunt rugaţi toţi cei care ştiu ceva despre Ferit Begolli să anunţe la tel.: 070-234.982, pe Bashkim Redja. Hasan Halili din

Vushtrria îşi caută fiii, Hysen şi Abdyl. Orice informaţie despre ei poate fi transmisă la tel.: 096-832.092 la Banjat, Dibra. Fahrush şi Ylbere Neziri îşi caută familiile Neziri şi Aliu, tel.: 096-68.883, Tetesh i Epërm-Struga". Ştiri publicate în limba albaneză de ziarul *Fakti*, din 27.04.1999, care apare la Skopje.

Bllatë s-a transformat într-un lagăr de concentrare. În această zonă-tampon, ca niciunde în altă parte, se folosesc şi bastoanele de cauciuc. Sau cele mai rafinate forme de luare şi dare de mită. În asemenea împrejurări, mita e o formă de jaf. Dar cel mai rău lucru aici e aroganţa, sentimentul superiorităţii macedonene, plăcerea de a-l umili pe celălalt. Iar aceste manifestări provoacă nu doar disperare şi tristeţe, ci şi unele probleme concrete. Lucrul care mi s-a părut şi care continuă să-mi pară teribil de curios este indiferenţa uriaşă a etnicilor macedoneni. Care nu au făcut niciun gest, niciun pas, nu au dat niciun semn că ne sunt, câtuşi de puţin, aproape în aceste momente realmente tragice pentru noi. Nu au arătat niciun gram de empatie, indiferent de poziţia oficială a statului macedonean. O asemenea reţinere arogantă este, din punctul meu de vedere, greu de justificat. Acest lucru e şi mai greu de explicat când ştii că Macedonia este locuită, într-o mare proporţie, de o populaţie albaneză. Iar noi, albanezii din Kosova, suntem fraţi de sânge cu vecinii lor cei mai apropiaţi: cu albanezii care trăiesc aici, în Macedonia.

Cetăţenii macedoneni nu au ieşit pe poarta casei pentru a ne întâmpina, ba chiar nu au ieşit nici din curte. Dimpotrivă. Niciunul dintre ei nu şi-a deschis uşa casei pentru a adăposti măcar un singur albanez din Kosova. Iar noi suntem cu miile. În aceste momente grele şi tragice, avem nevoie de drumuri deschise, de porţi deschise, de case deschise şi, mai ales, de inimi deschise. Da, mai mult ca orice avem nevoie de inimi deschise. Noi, albanezii din Kosova, în aceste vremuri cumplite, avem nevoie să ni se uşureze cât de puţin suferinţele, să ni se îngrijească rănile vizibile şi invizibile, dar mai ales acestea din urmă. Noi nu am venit în weekend în Macedonia. Nu avem nevoie de pahare pline cu şampanie, de condiţii de lux, de buchete de flori, ci de cuvinte calde, de îmbrăţişări, de zâmbete, de prietenie.

Macedonenii au fost indiferenţi încă din ziua de 24 martie şi nu au făcut nimic să ne ajute. Deşi se văd şi de pe Marte grozăviile care se întâmplă, iar oamenii care reuşesc să iasă din Kosova par că se nasc pentru a doua oară, cetăţenii macedoneni privesc totul cu indiferenţă. Uneori chiar cu ostilitate. Se împlinesc aproape două luni de când Macedonia se confruntă cu problema refugiaţilor kosovari, dar eu n-am auzit de vreun caz în care un cetăţean de naţionalitate macedonenă să fi ieşit pe stradă şi să i se fi adresat unui refugiat din Kosova: „Bine ai venit!”, „Ce faci?”, „Ai scăpat?” sau cel puţin să-i fi oferit un dumicat de pâine, un pahar cu apă sau un cuvânt de încurajare, un zâmbet. Căci, în împrejurări şi primejdii precum cele în care suntem noi azi, orice

ajutor omenesc este dincolo de orice considerente de rasă, etnie sau religie.

Cam la o lună şi jumătate de la debutul bombardamentelor, numărul refugiaţilor din Kosova a crescut substanţial. Oficialităţile macedonene au orientat fluxul de refugiaţi în principal spre zonele populate de cosângenii noştri. La cererea expresă a acestora, o parte dintre refugiaţi au fost cazaţi la domiciliile lor. Situaţia în care se află Macedonia în raport cu noi atinge grav orgoliul societăţii şi statului macedonean. Iar aici s-a ajuns fie din cauza fobiei lor etno-istorice, fie dintr-o abordare politică şi culturală greşită. Fără a intra într-o analiză mai profundă, trebuie spus că această atitudine a fost şi este criticată peste tot. Diverse organizaţii umanitare, personalităţi politice internaţionale, organizaţii civile, institute, analişti, instituţii media, jurnalişti etc. explică în termeni critici, ca să nu spun că în termeni de-a dreptul duri, „fenomenul Bllatë". De ce? În fiecare zi, parcă ieşind din Infernul dantesc, mii de albanezi alungaţi de război sunt masaţi în acest punct de graniţă pentru a li se bloca intrarea în Macedonia. Zeci de oameni doborâţi de oboseală şi de vârstă, înspăimântaţi de violenţele inumane la care au fost martori, de crime şi de război, demoralizaţi de frig şi de ploaie, de aşteptarea nesfârşită de la graniţă, şi-au găsit aici sfârşitul. Aici, în locul acesta. Alte sute şi mii, în aceeaşi situaţie, au trecut şi trec prin drama de a aştepta trecerea frontierei la Bllatë, dar şi la celelalte puncte de graniţă. În zona neutră, oamenii sunt forţaţi să aştepte cu zilele

momentul trecerii „dincolo". În felul acesta, pentru cei de aici presiunea este dublă: din spate şi din faţă.

Ameninţarea violenţei e permanentă. După ororile războiului, trecerea sau stabilirea în Macedonia este o altă experienţă dureroasă, traumatizantă, deşi ar fi trebuit să fie, pur şi simplu, un moment plin de omenie. Dar Macedonia şi macedonenii nu vor să fie aşa. Coşmarul macedonean de acum este, aşadar, un fenomen care scoate la suprafaţă natura agresivă a politicilor balcanice faţă de comunitatea albaneză, oriunde s-ar afla aceasta.

Guvernul de la Skopje nu se grăbeşte. Dar, chiar dacă oficialii macedoneni n-ar face nimic pentru noi, cei care ne ajută şi ne găzduiesc sunt fraţii noştri care trăiesc în Macedonia. Aceştia nu numai că au venit din proprie iniţiativă la punctele de frontieră pentru a ne lua şi a ne duce la ei acasă, ci ne tratează ca pe nişte membri ai familiei, punându-ne totul la dispoziţie ca unor rude adevărate. Iată câteva date oficiale referitor la acest lucru: „Conform Înaltului Comisariat pentru Refugiaţi, în Macedonia au fost adăpostiţi 116 000 de refugiaţi, dintre care la centrele pentru refugiaţi au fost repartizaţi 40 400, iar în familiile localnicilor, 78 000. În terţe ţări au ajuns 12 142 de refugiaţi" (ziarul *Flaka,* nr. 6182 din 17-18.04.1999, Skopje). Ajutorul lor pentru noi a fost extraordinar, sub orice aspect. Și nu a fost unul haotic, ci o acţiune organizată. Asociaţia „Maica Tereza", care funcţionează în Macedonia, a sprijinit Kosova, încă de la întemeierea ei, la 26 ianuarie 1993, cu circa patru

milioane de mărci. Statul şi administraţia macedoneană, celelalte mecanisme instituţionale se preocupă mai mult de evidenţa noastră statistică, decât de a ne asigura cele necesare traiului aici. Interesul lor se limitează la informaţiile despre fiecare persoană în parte, biografia, adresa la care este cazată, ce face, cu ce se ocupă etc.

Pământ pârjolit

Se spune că forţele sârbe au avut mari pierderi pe teren în urma bombardamentelor NATO şi ale atacurilor UÇK. Se vorbeşte şi despre dezertări în rândurile militarilor, dar şi de controverse politice la Belgrad. Veştile care ne vin din Kosova sunt de neimaginat. Fără a mai vorbi despre crimele în masă, forţele sârbe apelează la tactica „pământului pârjolit". Incendiază case, câmpuri cultivate, păduri, mijloace tehnice. Aşa încât imaginile care ajung la opinia publică sunt teribile. Chipul Kosovei e desfigurat.

Am aflat, în urma convorbirii telefonice cu fratele meu, Sami, că tata şi mama, după ce au rătăcit săptămâni întregi prin satele din munţii Karadaku, fără a reuşi să intre pe teritoriul Macedoniei, au reuşit să se adăpostească în satul Norcea, din Presheva. Deci, neputând să plece din ţară, au ajuns la mătuşa Redife, cea de-a doua soră a tatei, căsătorită în satul acela. Ulterior, după cum mi-a povestit frate-meu, tata a fost arestat şi torturat de poliţia sârbă.

Aproape mort, l-au aruncat într-un canal de pe marginea şoselei Presheva-Llojan.

Sami mi-a dat şi alte veşti: cele două surori ale noastre, Sh. şi M., împreună cu soţii şi copiii lor, reuşiseră să ajungă în Macedonia cu câteva zile în urmă. Unde îşi găsiseră adăpost, nu ştia. Unchiul Avdi, împreună cu soţia şi cei cinci copii ai lor, se afla în acest moment refugiat în satul Stubëll e Epërme, comuna Vitia. Se spunea că în această aşezare de munte erau stabilite mai mult de 3 000 de persoane, în special locuitori din zonă. Celelalte rude erau împrăştiate care-ncotro.

După cum mi-a povestit frate-meu, incendiile şi jafurile, dacă facem abstracţie de teroarea generală, ajunseseră prioritatea forţelor sârbe. Sute, mii de case şi acareturi erau jefuite şi incendiate fără milă. Tot el aflase că satul nostru, Jegra, fusese şi el incendiat de câteva ori. În sat sunt peste 800 de familii. La început, chiar în a doua zi de bombardamente, în dimineaţa lui 25 martie, forţele sârbe îi izgoniseră pe săteni din casele lor. În dimineaţa aceea fuseseră ucişi 13 săteni. Printre ei, şi profesorul meu de la şcoala primară, Milazim Idrizi. Tot atunci, sârbii puseseră foc la case şi la alte clădiri din sat. Oamenii o luaseră la fugă fiecare unde văzuse cu ochii. În discuţia de ieri, 3 mai 1999, Sami mi-a spus, printre altele, că aproape 200 de case din sat au fost arse şi puse la pământ. Înainte de a le da foc, forţele sârbe, împreună cu civilii, au jefuit şi au golit locuinţă de locuinţă. Vecinii noştri sârbi au făcut un lucru

de neimaginat: au început să împartă între ei tot ceea ce ne aparţinuse: case, acareturi, pământ.

(Notă suplimentară: La patru zile după începutul bombardamentelor, conform celor spuse de frate-meu, sârbii au incendiat şi casa noastră. O construiserăm, de la zero, nu cu mult timp în urmă.)

5 mai

Da, ne-au incendiat casa. La fel ca alte zeci şi sute de case, aşa încât jafurile şi incendiile nu mai sunt informaţii de presă în Kosova. Ucigaşii şi teroriştii au devenit, aşadar, şi piromani. De ce? Pentru că ororile de orice fel au nevoie de un decor adecvat, iar cel mai bun decor este cel dominat de foc şi de fum.

Împreună cu casa, mi-a fost arsă şi biblioteca, modesta mea bibliotecă pe care am încercat s-o îmbogăţesc an de an cu cărţi, ziare, reviste, fotografii, însemnări personale. Iar dacă o casă o poţi reconstrui într-o bună zi, căci trebuie să ai un acoperiş deasupra capului, jumătate din memoria mea scrisă a dispărut pentru totdeauna. Cu alte cuvinte, jumătate din identitatea mea. E ca şi când, după un accident, ţi-ar fi extirpată jumătate din creier. Deşi e mult mai rău, căci ţi se amputează jumătate din suflet.

Oriunde te-ai uita, Kosova e cuprinsă de flăcări. Munţi şi câmpii sunt trecute prin foc şi sabie. Abia mai respiră sub teroare. Oamenii, arestaţi de poliţişti şi militari, sunt împuşcaţi pe loc. Se spune că o parte sunt internaţi în lagăre. Multe

femei sunt violate în faţa familiei, apoi ucise. Oamenii sunt alungaţi din casele lor. Părăsiţi de Dumnezeu şi de Om, unii fug încotro văd cu ochii, alţii se închid în locuinţe, iar alţii se ascund în munţi. Mii de persoane sunt blocate de armată în satele şi oraşele lor.

O întrebare îmi chinuie sufletul şi nu-mi iese deloc din minte: Doamne, ce li s-a întâmplat şi ce li se va întâmpla alor mei, alor noştri, tuturor acelora care n-au apucat să plece? Din 24 martie, Kosova a rămas la mila Domnului şi a sârbilor. Imaginea de astăzi a Kosovei nu e în niciun caz cea a unui ţinut aflat în palma lui Dumnezeu, ci aceea a unui teritoriu aflat sub teroare şi barbarie.

Cum să mă simt liniştit aici unde sunt? Îmi lipsesc peisajul de primăvară şi luna în ceasul asfinţitului, adierea vântului răcoros al dimineţii. Mă obsedează chipurile copiilor, ale tinerilor şi bărbaţilor disperaţi şi fără putere în faţa caselor arse, ale femeilor şi fetelor violate, ale familiilor masacrate. Aici, unde mă aflu, îmi lipsesc feţele grave ale bătrânilor kosovari. Oriunde s-ar afla, aceştia sunt apăsaţi de griji, doborâţi aidoma stejarilor încărcaţi cu zăpadă. Îngroziţi de ororile pe care le trăiesc pentru prima dată. Bătrânii noştri nu se prăbuşesc, ei cad seceraţi, cu genunchii retezaţi de topor.

În aceste momente, scriind aceste rânduri de carte, îmi culeg informaţiile despre situaţia actuală din Kosova din declaraţiile martorilor oculari, din ştirile difuzate pe canalele UÇK şi din alte mijloace de informare, din anunţurile făcute la sediul Comandamentului NATO din Mons ş.a.

Informaţii sumare, totuşi, în comparaţie cu teroarea şi grozăviile care se produc la ora aceasta în Kosova. Câteva fotografii din interiorul Kosovei sunt singura dovadă vie care completează filmul trist al realităţilor de acolo. O fărâmă, nimic mai mult. De aceea, totul este tăiat la jumătate: viaţa, oamenii, anotimpul, visele, zâmbetul copiilor, culorile florilor, ciripitul şi zborul păsărilor, iarba proaspătă, casele, cărţile, fotografiile, drumurile, aminirile, anii, secolul, libertatea. Într-un cuvânt: pământul şi cerul laolaltă.

Alungarea oamenilor, împreună cu violenţa şi masacrele, s-au intensificat ca niciodată până acum. Oficialii UNHCR de la Geneva au declarat, în urmă cu două zile, că numai în ultimele ore au fost deportaţi în Albania şi Macedonia în jur de 7 000 de etnici albanezi. Kris Janoski, de la UNHCR, a făcut cunoscut că, până acum, au ajuns în Germania 9 974 de persoane, în Franţa, 2 345, iar în Norvegia 2 032. Ideea finală a politicii sârbe este epurarea etnică a Kosovei, împreună cu tactica „pământului pârjolit", care înseamnă să nu mai rămână piatră pe piatră acolo.*

7 mai

De o lună şi jumătate locuim într-o altă „casă", despre care până de curând nu ştiam nimic. Gazdele noastre de acum, la

---

* United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Înaltul Comisariat al Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi (n. red.).

fel ca toţi localnicii din Veleshtë, sunt, pentru noi, nişte străini. Şi mie, şi soţiei. Dar sunt ai noştri, fraţi de limbă, sânge şi cultură. Valul prigoanei ne-a adus aici, la Veleshtë, la familia Vrënezi. Dar nu suntem noi singurii kosovari proaspăt stabiliţi la Veleshtë. Mai sunt şi alte sute de confraţi, pe care exodul i-a purtat până aici.

Eu, Shpresa şi Niku am ajuns aproape întâmplător în acest sat pitoresc din raionul Struga. Facem parte, cu toţii, din lungul şir al refugiaţilor. Veleshtë, acest sat de care n-am auzit până acum, şi-a luat sarcina să-i adăpostească pe fraţii şi surorile din Kosova, oferindu-le o primire caldă, necondiţionată, frăţească.

„Satul cu lozinci", cum i-am spus eu. De ce? Pentru că oriunde te îndrepţi pe aici, pe străzile şi uliţele lui, zidurile caselor, porţile, stâlpii electrici sunt plini de slogane şi graffiti. Slogane care-ţi amintesc de Kosova. „UÇK, UÇK...", „Moarte trădătorilor", „Kosova-republică" etc. Locul în care trăim acum respiră acelaşi aer ca noi. Îi simţim sprijinul. Mă opresc frecvent şi le citesc. Apoi le citesc iar şi iar.

Zilele şi nopţile mele înaintează cu paşi de elefant. Am somnul greu, ca de plumb. Amintiri de-a valma, amintiri ciudate îmi însoţesc fiecare vis. Nimic nu e cum trebuie să fie. Teama de ce li s-ar putea întâmpla alor noştri, cunoscuţilor şi necunoscuţilor de acasă, îmi întunecă zilele. Scriu doar ca să fac ceva. Literele şi propoziţiile, paragrafele îmi par grele, asemenea crucii purtate de Iisus. Îmi leg cu greu gândurile, cuvintele şi frazele. Pagina albă îmi pare neagră ca smoala, o

cumplită noapte balcanică. Aceasta este, într-o anumită măsură, povestea mea, acesta e modul în care o simt şi o povestesc. Și tot aşa am s-o şi închei.

(Notă suplimentară: E noaptea târziu. Stau pe micul balcon în care se iese din camera noastră, la etajul al doilea al casei. Ca şi când ar fi fost făcut la comandă, balconul e dispus spre nord, spre Kosova. Stau noapte de noapte acolo, cu orele, uneori pierdut în întuneric, şi privesc spre ţară. Chiar şi acum când scriu la lumina palidă a lunii.

E aproape douăsprezece noaptea. Îmi aprind o ţigară. Satul e liniştit şi doarme. Shpresa doarme şi ea. La fel şi Niku. Liniştea nopţii de primăvară este sfâşiată de vuietul avioanelor militare ale NATO, care se îndreaptă spre nord-est. Bucăţi din noaptea aceasta vibrează ameninţător, zgâlţâite de o realitate tragică de dimensiuni mondiale. „Cum se poate aşa ceva?" mă întreb clipă de clipă. De unde ne vine acest destin cumplit? Trebuie să accept că mă simt pierdut, disperat, mic precum o picătură de ploaie.

Știu că nu este corect să mă preocupe la infinit, în această carte, doar sentimentele mele, emoţiile, neliniştile mele, oricât de mult aş vrea să le evit. Cu asta nu se rezolvă nimic. Dimpotrivă, mă chinuiesc singur mai mult decât trebuie. Aşadar, n-ar trebui să intru în celălalt timp, al rezistenţei şi al supravieţuirii? Ba da. Este timpul să-mi cultiv sentimentele pozitive, de solidaritate, de curaj, să sfidez nenorocirile care ne-au lovit. Pentru că nu trebuie să ne acceptăm acest destin.

Nu, Doamne! Pe urmă, aşa ne vor duşmanii noştri: înlăcrimaţi, sfidaţi, debusolaţi, căzuţi la pământ, însângeraţi, răspândiţi în cele patru zări.

Scrutez cerul negru ca smoala, privesc spre nord, spre podişul adăpostit de munţii înalţi ai Kosovei. Undeva, acolo, în beznă, viaţa şi moartea vieţuiesc alături clipă de clipă. Se înfruntă, se ucid, se torturează, se violează, se ciopârţesc fără martori, fără Dumnezeu.

În imaginaţia mea totul e răsturnat. Primăvara, care a început deja de două luni, nu are ritmul obişnuit. A sosit oarecum agresiv, târziu, cu ger, cu ceţuri şi cu ploi dese. Localnicii spun: „N-a fost de mult aşa o primăvară". Eu spun în sinea mea: „Nu e o primăvară normală, e un anotimp de război" Fără a-l rosti cu glas tare, prin minte îmi trece un alt gând: „O fi oare primăvara Libertăţii?" Of! Cerul de deasupra Strugăi şi al împrejurimilor e ascuns de neguri mişcătoare şi umede. Pare un obraz chinuit de o durere imensă. Pe vârfurile înalte care înconjoară Ohridul şi pe culmile Pogradec-ului şi Librajd-ului, la vest, pelerina de nea încă nu s-a topit. A trecut martie, a venit aprilie. Mă întreb: „Chiar şi anotimpul să ne fie ostil?"

Primăvara întârzie, deşi suntem în toiul lui aprilie. De obicei, la vremea asta, natura e plină de culori şi miresme. Dar nu degeaba se spune din moşi-strămoşi că, după o lege nescrisă, smintelile naturii le însoţesc pe cele ale omului, de obicei înainte de războaie sau în toiul lor. Natura are semnele ei necunoscute. Ciudăţeniile ei. O fi adevărat

că manifestările neobişnuite ale naturii însoţesc nelegiuirile omeneşti, că apar la începutul conflictelor, al războaielor, sau se întâmplă, pur şi simplu, aleatoriu, sunt coincidenţe? Cine ar putea răspunde la întrebarea aceasta?! Totuşi, deşi nu am prejudecăţi sau vreo aplecare spre parapsihologie, trebuie să spun că există multe vorbe înţelepte, legende, povestiri şi snoave, care, într-un anume fel, încearcă să motiveze, să argumenteze aceste enigme neelucidate încă. Deci, în mod tradiţional, există la oameni sau la societăţi, indiferent de rasă, de etnie sau religie, aceste preocupări care duc la un soi de explicaţii şi analize laice cu scopul de a da un răspuns unor întrebări aparent fără răspuns. Și cât de logice sau de credibile sunt aceste explicaţii e greu de ştiut, dar e clar că, în faţa unor situaţii grave sau a unor nenorociri (naturale sau produse de om), individul caută căi şi mijloace de a le explica, de a le interpreta.

În cazul nostru, aşadar, faţă de ceea ce se petrece în Kosova, nu există un timp şi o ocazie mai potrivite pentru prejudecăţi, pentru supranatural, pentru prezicători care să interpreteze profetic şi să speculeze tot ceea ce se întâmplă în realitate. Și totuşi, chiar dacă situaţia din Kosova are o încărcătură ireală, crima şi războiul nu sunt altceva decât un proiect, concret, pus în practică astăzi de guvernul sârb. Deci, nu e nimic supranatural sau mistic aici. Adevărul e unul singur: Serbia şi-a propus să depopuleze şi să ocupe Kosova. Aceasta este realitatea. Punct.)

8 mai

Conform unor informaţii recente, mai mult de 500 000 de kosovari au luat drumul exilului. Mii de oameni sunt răspândiţi prin ţări din Balcani, alte mii au plecat spre state din Vest, fiecare încotro a văzut cu ochii: în Franţa, în Anglia, în Italia, în Germania, în Turcia. Și alte mii au luat drumul Canadei, al Statelor Unite, al Australiei. Dar, deşi suntem disperaţi, terminaţi fizic şi psihic, cu greu ne hotărâm să părăsim vatra străbunilor, împinşi de presiunea războiului, de violenţă. Suntem alungaţi în mod sistematic, conform unui proiect de stat, având împotriva noastră mai mult de 120 000 de militari, de poliţişti şi paramilitari sârbi. E o uriaşă campanie de epurare etnică. Am vrut să ne împotrivim, să le ţinem piept, dar au dat năvală peste noi, casă cu casă, şi ne-au obligat să plecăm. Și, chiar cu sabia atârnată deasupra capului, cu riscul de fi ucişi, au existat destui oameni care au încercat să reziste câtuşi de puţin, care n-au vrut să-şi părăsească locuinţele sau au plecat pentru scurt timp, după care s-au întors la casele şi avutul lor. Alţii au plecat definitiv din Kosova. Iar alţii, care n-au vrut să plece cu niciun preţ din locuinţa lor, au fost arestaţi sau împuşcaţi chiar acolo, pe pragul casei. Chiar şi acum, munţii şi pădurile Kosovei sunt pline cu mii şi mii de oameni, de toate vârstele, care nu au vrut să-şi părăsească satul şi au ales ca adăpost codrii şi văgăunile de stâncă.

(Notă suplimentară: Oricum, Kosova nu e părăsită de tot. Kosova dispune de forţe militare care luptă cu arma în mână împotriva ocupanţilor sârbi. Această forţă, UÇK, alături de NATO, sfidează caracatiţa de la Belgrad. Iar noi trebuie să credem, cu convingere în puterea noastră, în Dumnezeul atotputernic, în prietenii noştri care ne sprijină permanent, că ziua de mâine, viitorul nostru, ne va aduce şi nouă bucuria libertăţii. Nu trebuie să ne lăsăm descurajaţi, dezorientaţi, să stăm pasivi, ci trebuie să ne purtăm, în funcţie de posibilităţi, după cum ne-o cere momentul. Să ne facem datoria, chiar dacă nu ne-o cere nimeni. Trebuie să ne fortificăm forţele fizice şi mintale, să ne întărim sufleteşte. Să contribuim la binele Kosovei, al patriei noastre, care se află în cel mai mare pericol: unul cu arma în mână, altul cu scrisul, unul cu mijloace logistice, altul cu bani.

Cea mai cumplită faţă a lipsei de libertate, eşecul ei, este disperarea şi indiferenţa. Iar partea cea mai tragică a luptei pentru libertate este situarea pe poziţii defetiste, neutre, trădătoare. Şi vreau să mai spun că, sub aspectul schimbării, noi toţi, din Kosova şi din afara ei, nu vom mai fi niciodată cei care am fost până acum. Urmările nu vor putea fi calculate de nimeni. Fiecare dintre noi va purta în spirit şi în inimă, cât va trăi, propria durere şi propria poveste despre aceste timpuri cumplite, ce nu vor putea fi niciodată zugrăvite pe deplin.)

10 mai

Însemnările de până acum, scrise „pe genunchi", uneori în linii grosiere, încerc să le organizez, să le sistematizez, să le aşez logic prin prisma profesiei mele de ziarist şi scriitor. Dar, ca să fiu sincer, mă simt toropit, victima unui coşmar inexplicabil. Evenimentele acestea nesfârşite, ecoul lor trist, imaginile de ieri şi de azi mă obsedează în fiecare clipă, chiar când mănânc, când îmi beau cafeaua, în timpul discuţiilor, când răsfoiesc şi citesc ziarele, noaptea, când mă culc, dimineaţa, când primele raze ale soarelui apar la fereastră.

Kosova se prăbuşeşte şi arde sub o putere demonică. Îmi spun, pur şi simplu: „Printre miile de limbi care se vorbesc pe glob, nu cred să existe vreuna în care să nu se înţeleagă ceea ce se petrece în Kosova. Sau în care să nu existe cuvântul «crimă». Cred că n-ar ajunge nici alfabetul chinez, compus din mii de semne, pentru a descrie toate ororile ce se petrec în Kosova"

Ştirile care vin de acolo par a fi şoaptele morţii. Le aud în fiecare clipă, la fel cum le aud şi milioanele de albanezi din Balcani şi din lume. Kosova e acum o insulă de foc şi sânge, spre care priveşte întreaga omenire. „Crima triumfă încă o dată", scrie într-un editorial din 4 mai, în ziarul Le Monde, *din Paris, marele nostru scriitor Ismail Kadare. Vechea politică criminală a statului sârb faţă de albanezi îşi arată din nou chipul adevărat în zilele noastre. Şi toate acestea s-au intensificat începând din ziua de 24 martie, deşi nu sunt altceva decât continuarea politicilor aplicate decenii la rând în*

Kosova și în jurul ei. Reacția noastră, mobilizarea noastră de orice fel împotriva acestor politici criminale este nu doar necesară, ci și obligatorie.

Și atunci, eu ce să fac? Ce să facă celălalt, ce să facă ei și ele? Să cădem în genunchi, să capitulăm? Sau să-i întoarcem spatele Kosovei și să fugim? Să plecăm pentru totdeauna și, în felul acesta, să închidem în memoria afectivă patria de până mai ieri? Și astfel să ne prăbușim la pământ și să rămânem acolo, precum stejarii putrezi?

Nu! Trebuie să sfidăm pericolul în care ne aflăm. Să nu ne plecăm cu niciun preț capul. Vrem să rămânem, într-o bună zi, un popor fără patrie, să ne întoarcem acolo de unde am plecat? Kosova e vie. E vie, deși se zbate în chinurile morții. Criminali demenți încearcă s-o îngroape și să-i citească prohodul.

11 mai

Aici, unde sunt, la Veleshtë, sunt cazate în jur de 1 300 de persoane, în principal din Priština și împrejurimi. Stabilirea în această localitate e, pentru noi, o adevărată renaștere. Condițiile sunt bune, mâncarea e destulă, iar gazdele se poartă ca niște rude adevărate. Am descoperit o ospitalitate ce nu se poate descrie în cuvinte. Dar să nu credeți că vreunul dintre noi e liniștit.

Cum să fie așa, când ai munții în suflet? Vreau să spun că mă chinuie visele, groaza, mă torturează insomniile din

nopţile lungi, nesfârşite. Dorm chinuit, cu spasme. Respiraţia mi se întrerupe sub asaltul coşmarelor. Ca un şir de călugări, visele îmi aduc, noapte de noapte, „umbrele" prietenilor pe care nu i-am văzut de ani de zile, ale celor pe care i-am uitat de mult sau despre care nu mai ştiu nimic. La care nu m-am gândit niciodată. „Umbrele" unor necunoscuţi care-mi par totuşi cunoscuţi de când mă ştiu. Aceste umbre chinuite, aproape materiale şi aproape vii, îmi aduc, odată cu strigătele şi lacrimile lor, mesaje, semne, urlete, răni, zâmbete, curaj, cutezanţă.

Eh, Doamne-Dumnezeule! Apoi mi se arată, jur-împrejur, umbrele morţilor, vălătucii de fum ai coşurilor reci de când lumea, flăcările ce învăluie câmpuri şi poieni, case arse şi coaste de munte. Iar pentru ca aceste imagini triste să nu-mi întunece sufletul, revăd apoi ca prin magie batalioanele de ucigaşi, umbrele criminalilor cunoscuţi şi necunoscuţi ameninţând, arzând şi nimicind tot ce le iese în cale. Unii dintre criminalii de azi sunt vecinii noştri de până mai ieri, cu care am împărţit câmpul, lumina, apa, aerul, ploaia, drumul, şcoala, piaţa, străzile satelor şi oraşelor.

Mă simt copleşit de simţăminte ciudate, de o tristeţe nesfârşită. Mă domină imagini amestecate, pline de nelinişte şi tristeţe. Cu toate lecturile mele de până acum, cu toată experienţa mea la scris, punând pe hârtie aceste rânduri simt că nu voi putea să găsesc cele mai sugestive expresii, cele mai potrivite comparaţii, analogiile şi logica textului, mesajul cel mai percutant… O lentoare ca în vis, când alergi şi parcă nu

mai ajungi la destinaţie, o paralizie a memoriei, o lene a spiritului, toate acestea îmi răpesc şi ultima fărâmă de energie care ar trebui să mă ajute să structurez şi să formulez corect, să finalizez, până la urmă, materialul acestei cărţi pe care o voi publica într-o bună zi.

Și ce ne-am fi făcut dacă n-ar fi fost minunatele noastre gazde, aceşti fraţi şi aceste surori care ne stau alături zi şi noapte, oamenii aceştia care se îngrijesc de noi mai mult decât de ei înşişi? Ce ne-am fi făcut fără sătenii aceştia, pe care nu i-am cunoscut până mai ieri, care ne-au primit cu braţele deschise încă din prima zi şi care ne-au pus dinainte tot ce-i mai bun pe lume?

Sătenii continuă să se poarte cu noi cu aceeaşi grijă. Nu se tem să ne spună, fără nicio reţinere, că noi, pentru ei, suntem ca nişte fraţi, iar pentru fratele lui, omul face orice. Apoi, ne alină mereu:

— Durerea voastră e şi durerea noastră, necazul vostru e şi necazul nostru.

Iar la sfârşit ne declară cu sinceritate:

— Dacă învinge Kosova, învingem şi noi.

2 iunie

Scriu câte puţin în fiecare zi. Nu tot ce scriu face parte din jurnal. Sunt bucăţi de relatări, ceva de genul gazetăresc, eseistic. Povestiri despre trăirile mele, combinate cu texte descriptiv-documentare. Dincolo de asta, din punct de vedere

fizic şi sufletesc mă simt ca bătut cu biciul, centimetru cu centimetru. În Kosova... cine ştie câţi oameni aşa ca noi au fost ucişi. Sau câţi luptători pentru libertate şi comandanţi au căzut pe câmpul de onoare. Doamne, Dumnezeule, păzeşte-i şi apără-i de rău! Dă-le forţa şi sufletul nostru!

Kosova e în flăcări. O mare parte din populaţie a ales exodul. Cealaltă parte trăieşte în păduri şi pe munte, în vreme ce mii de persoane sunt masacrate. Morţii au fost înghiţiţi de pământul însângerat.

Umbra Kosovei mă urmăreşte pretutindeni şi în fiecare clipă. Şi nu numai pe mine. Aş vrea să mă întorc acolo, în Kosova mea dragă, de unde am fost silit să iau calea pribegiei. Acest sentiment, care mă strânge ca un şarpe, este greu de descris şi greu de suportat. De două zile am intrat în luna iunie, în luna cireşelor. În Balcani, iunie vine cu un val de căldură. Iar căldura forţează natura să explodeze. Flora şi fauna se trezesc la viaţă. E din ce în ce mai cald.

Veleshtë şi întregul ţinut al Strugăi se bucură de vară. Dar în Kosova noastră, luna iunie înseamnă pârjol. Sârbii ucid tot ce e viu, oameni, păsări, animale, ard tot ce le iese în cale, doboară şi distrug istoria noastră, economia, cultura, identitatea. Obiectivul lor este să depopuleze ţara şi să şteargă de pe faţa pământului tot ce este albanez. Pentru noi e clar: vor să anihileze orice prezenţă albaneză în Kosova, pentru ca apoi să sârbizeze totul mai uşor, pământul, aerul, apa.

Vălătucii de fum se ridică până la nori. Cadavrele celor ucişi rămân zile întregi pe câmp, prin şanţuri, la răspântii...

Peste tot se simte duhoarea lor. Nu are cine să miroasă parfumul florilor de câmp sau să simtă pe piele căldura razelor de soare. Nici păsări nu mai sunt. Doar câinii şi pisicile hoinăresc printre zidurile arse, în curţile părăsite de oameni. Nici nu au unde să plece. Sunt singurii martori ai holocaustului care se petrece în Kosova. Dar trebuie să ne amintim şi de faptul că în Kosova au loc lupte sângeroase. Armata de Eliberare a Kosovei combate cu eroism foţele invadatoare. Iar rândurile ei cresc în fiecare zi. Una dintre fetele în uniformă, Shkodra Zeneli, spune:

— Luptăm pentru eliberarea Kosovei. Pentru ştergerea graniţei şi unirea cu Albania.

Iar în relatarea lui, ostaşul UÇK cu pseudonimul „Shkupi", spune, printre altele:

— Nu puteţi să vă imaginaţi ce am simţit atunci când am îndepărtat, la Koshare, piatra de graniţă care i-a despărţit aproape un secol pe albanezi" (Ziarul Flaka, *nr.. 6215, din 26 mai 1999, Skopje).*

Niciodată ca în aceste zile nu este mai potrivită pentru noi celebra zicere din cântecul popular: „Din luptă venim, la luptă mergem"

3 iunie

Aici unde suntem, puţin mai departe de frontiera care desparte trei state, Albania, Macedonia şi Grecia, într-o depresiune înconjurată de munţi, soarele dogoreşte necruţător.

Avem aproape trei luni de când am plecat. Bombardamentele NATO continuă. Dar nici Belgradul nu dă semne că ar vrea să capituleze. Insistenţele politice şi diplomatice n-au încetat, dar regimul de la Belgrad, în frunte cu Milošević, rezistă. Deşi caracatiţa se zbate sub loviturile pe care le primeşte în fiecare zi.

Îmi închipui cum, după capitularea Belgradului, Kosova se va deschide spre soare şi lumină. Iar libertatea ne va umple sufletul de bucurie. În visul meu, libertatea mea şi a poporului meu se apropie cu paşi de nimfă, cu zbor de înger, şi nu ne va părăsi niciodată. Da, libertatea a pornit spre noi şi nu e departe ziua când ea va bate la porţile Kosovei. Eh, cât de mult doresc să mă întorc acasă! Viu sau mort. Și fiul meu, Niku, care nu şi-a văzut şi nu şi-a cunoscut locul în care a venit pe lume... Aş vrea să mă întorc şi să mă îmbăt de aroma ierbii proaspete la început de vară. Voi aţi simţit vreodată mireasma ierburilor tinere, în iunie? Aş vrea să mă întorc şi să-mi revăd oraşul, să umblu aiurea pe străzile şi străduţele Prištinei, apoi, după ce mă voi odihni puţin, să merg la ţară şi să admir câmpul şi muntele, poienele cu flori, ţarinile, fluturii şi păsările cerului, dacă le voi mai găsi acolo. Iar dacă nu sunt, se vor întoarce cu siguranţă.

4 iunie

Pe câmpul de onoare au căzut mulţi patrioţi devotaţi, luptători pentru libertate, activişti ai cauzei noastre. Știrile vin

întruna, ca o cavalcadă tristă. Şi, în timpul acesta, solidaritatea naţională şi internaţională pentru Kosova creşte mereu. Milioane de oameni din lumea întreagă privesc acum spre noi, iar alte milioane se străduiesc să înţeleagă unde e această ţară şi ce se întâmplă acolo. Alte milioane nu numai că ştiu unde e Kosova şi ce se petrece acolo, dar s-au şi solidarizat cu ea şi cu poporul ei.

Sârbii sunt, în schimb, pentru milioane şi milioane de oameni, cel mai detestat popor. Iar Belgradul e capitala care trezeşte furie. Milošević este comparat cu Hitler, cu Stalin, cu Idi Amin. Sârbii sunt pe cale să epureze etnic Kosova. Dar începutul acestei luni i-a descurajat profund: în afara urmărilor grave ale bombardamentelor NATO de aici, lumea liberă încearcă să lovească Belgradul direct în inimă. S-a produs o schimbare a cursului bombardamentelor.

Libertatea noastră întârziată încearcă să ajungă la noi. „Libertate întârziată", declamă poetul. Da, chiar uitasem de poezie. Poezia, această zeiţă speriată ca pasărea sub biciul furtunii. Desigur, ştiu că nu este timp pentru poezie şi artă. Totuşi, poetul trebuie să-i dea credit muzei sale chiar în plină furtună. În mijlocul luptei, printre gloanţe, poetul trebuie să-şi asculte muza, muza libertăţii sale şi a poporului său înrobit.

„Când zornăie armele, muzele tac", se spune. Dar nu, în orice vreme şi în orice situaţie avem nevoie de hrană spirituală. De artă şi libertate artistică. Fiecare dintre noi trebuie să-şi slujească propria muză, ca scriitor, publicist, compozitor,

dascăl sau pictor. De ce continuă să se publice Koha ditore *la Skopje? De ce s-au deschis școli de campanie în taberele de refugiați? Pentru că, oricând, există misiunea sfântă de a crea, de a-i educa și a-i învăța pe alții.*

Scriitorul nostru Dritero Agolli, într-o discuție avută cu un ziarist argentinian, vorbește chiar despre atitudinea elitei culturale în vreme de război. „«Așadar, scriitorii și poeții ce fac în timp de război?»" m-a întrebat ziaristul argentinian", povestește Agolli. „I-am spus că aceștia au devenit participanți la marea dramă albaneză, scriu în ziare, vorbesc la radio și tv, își întâlnesc compatrioții etc." „Poate că nu m-ați înțeles bine", l-a oprit ziaristul argentinian, fără a-și nota nimic din ceea ce-i spusese Agolli. „Eu mă refer la ceva concret. Poeții scriu versuri? Prozatorii, reportaje și povestiri? Compozitorii compun, pictorii pictează? Din câte știu eu, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, poeții Paul Eluard, Louis Aragon și alții scriau. Lupta voastră și drama voastră nu sunt puțin lucru", a completat răspunsul lui Agolli ziaristul argentinian.

Primul lucru pe care-l face orice invadator, cum este cel sârb, este să șteargă și să ucidă memoria celui ocupat. Adică să-i anihileze conștiința de sine. Iar istoria a arătat că, atunci când un popor înrobit și-a înțeles condiția sau, mai precis, a înțeles că trăiește în lanțuri, s-a angajat mai mereu în cucerirea libertății. La această convingere nu a putut ajunge decât printr-un salt al conștiinței, prin educație și cultură. În Kosova, sârbii au nădăjduit să ne ucidă conștiințele nu doar

dintr-o pornire naturală, ci şi în mod planificat. Precum Inchiziţia de altădată, ei au încercat să deformeze, să modifice şi să spele mintea şi conştiinţa albanezului. Pentru asta au folosit toate instrumentele, combătând litera albaneză, cartea albaneză, şcoala albaneză, cântecul albanez.

În acest secol de violenţe în Kosova, primul lucru pe care l-a făcut ocupantul sârb a fost să se năpustească asupra gândului progresist, adică asupra celor care răspândeau ideea că în Kosova este nevoie de şcoală albaneză, de progres politic şi economic, de egalitate cu cetăţenii celorlalte republici ale fostei Iugoslavii. Într-un mod barbar, la sfârşitul anilor 1980 şi 1990, două decenii pline, Belgradul a activat toate mecanismele necesare pentru a lovi în inimă litera albaneză, şcoala albaneză, învăţământul albanez. De fapt şi de drept, Serbia a folosit şi a răspândit o violenţă nemaivăzută în această direcţie. A lovit în stânga şi în dreapta, fără milă. De exemplu, îndată ce a fost demisă guvernarea autonomă de la Priština, în 1989, prima lovitură pe care sârbii au dat-o a fost împotriva Universităţii, adică a şcolii albaneze. S-a ajuns la închiderea instituţiilor de învăţământ elementare şi medii, a celor superioare, la desfiinţarea a zeci de instituţii de cultură, la închiderea Institutului Albanologic ş.a. Ceva mai înainte, regimul sârb a arestat, întemniţat şi ucis sute de elevi ai şcolilor medii, studenţi şi profesori. Regimul a organizat campanii de ardere a milioane de cărţi albaneze, iar alte milioane au fost topite la fabricile de hârtie peste tot în fosta Iugoslavie. Este celebră vechea zicere a unui politician şovin sârb, Nikola

Pašić: „Ucide-i şi torturează-i, dar, în primul rând, nu-i lăsa să înveţe"

În împrejurările în care ne aflăm, rolul minţilor luminate, al elitelor, al intelectualilor, al creatorilor de orice fel este unul istoric. Da, ziaristul argentinian avea multă dreptate. În Kosova domină haosul: nu se cunoaşte numărul civililor ucişi, al celor răpiţi, al dispăruţilor. Tentativa de distrugere a identităţii noastre etnice prin arderea arhivelor şi a cărţilor, a documentelor de cadastru, prin distrugerea monumentelor istorice, a colecţiilor personale şi a evidenţelor şcolare este doar o parte a ceea ce se întâmplă acum în Kosova.

(Notă suplimentară: Conform tuturor informaţiilor, Milošević încearcă să şteargă de pe faţa pământului tot ce este albanez.)

IX. TRATATIVE PENTRU CAPITULARE

Ultimele ameninţări

Tribunalul Internaţional de la Haga l-a inculpat, astăzi, 7 iunie 1999, pe dictatorul sârb Slobodan Milošević, precum şi pe cei mai apropiaţi colaboratori politici şi militari ai lui. Un plan internaţional denumit „Planul G-8" pluteşte precum o barcă singuratică pe marea deschisă, nereuşind să găsească sprijin politic şi diplomatic pentru un consens privind o acţiune decisivă, aeriană şi terestră, împotriva dinozaurului sârb.

„Kosova – Conştiinţa ucisă a omenirii" a intrat în a treia lună de bombardamente. Eforturile politice şi militare internaţionale continue (bombardamentele, actul de inculpare de la Haga şi Planul G-8) sunt semne concrete că Belgradul nu va rezista la nesfârşit. Se spune că un grup de generali NATO s-a întâlnit cu câţiva generali sârbi undeva, la un punct de graniţă iugoslavo-macedonean, la nord de Skopje. Se mai spune că tratativele se desfăşoară într-un restaurant cu numele simbolic, „Europa 92, proprietatea unui

albanez pe nume Ramadan. Întâlnirile sunt cvasisecrete şi se desfăşoară departe de urechile publicului sau ale presei.

Oare despre ce se vorbeşte la aceste întâlniri? În momentul acesta nu ştie nimeni. Dar se înţelege că Belgradul, aflat sub o mare presiune politică şi militară, caută să iasă cât mai puţin „şifonat" din prăpastia în care se află, deci să depună armele cât mai discret. Totuşi, se spune că discuţiile sunt tensionate, fără un protocol special, chinuite. Şi că ar fi fost întrerupte de câteva ori până acum. Se ştie de ce: au fost puse pe masa tratativelor cele cinci puncte cunoscute, enunţate cu mult timp înainte, la care nu se renunţă. De aceea, în aceste zile din iunie, NATO şi-a mărit considerabil presiunea. Se zvoneşte despre bombardamente masive la Belgrad şi în zonă, precum şi în multe alte oraşe sârbeşti. Se mai spune că NATO analizează deja şi o acţiune terestră împotriva fostei Iugoslavii.

Capitularea Belgradului

După negocieri intense conduse de emisarul european Martti Ahtisaari (fost diplomat de carieră şi actualul preşedinte al Finlandei*), însoţit de Strobe Talbott, delegat special al Washingtonului, şi de Viktor Cernomîrdin, delegat special al preşedintelui Elţîn, în cele din urmă, astăzi,

* Martti Oiva Kalevi Ahtisaari (n. 23 iunie 1937, Viipuri, Finlanda, astăzi în Rusia) a fost preşedintele Republicii Finlanda în perioada 1994–2000 (n. red.).

9 iunie 1999, dictatorul Slobodan Milošević a acceptat ca generalii săi să semneze o înţelegere cu cei ai NATO, conform căreia Belgradul se va retrage necondiţionat din Kosova. NATO se angaja, în schimb, să întrerupă bombardamentele.

Această acceptare se numeşte, în termeni politico-militari, capitulare. De fapt asta şi este, o capitulare. Ahtisaari l-a învins pe dictator. I-a spus clar: ori accepţi planul nostru, ori Belgradul va fi ras de pe faţa pământului. Într-o săptămână de bombardamente, la Belgrad ar fi fost un milion de victime. După aceste ameninţări, dictatorul a acceptat să se predea.

Belgradul a fost de acord cu condiţiile înţelegerii. Se aşteaptă ca aceasta să fie votată de parlamentul sârb. Se întrevede finalul. Pe baza acordului tehnico-militar semnat la Komanovo între forţele militare NATO şi cele sârbe, după 78 de zile de bombardamente aproape neîntrerupte, secretarul general al NATO, Javier Solana, a ordonat întreruperea atacurilor. Acest demers al domnului Solana a fost aprobat de Consiliul de Securitate al ONU cu 14 voturi pentru şi o abţinere, cea a Chinei. A fost elaborată şi Rezoluţia 1244 a ONU, care plasează Kosova sub protecţie internaţională. În acelaşi timp, tot astăzi, domnul Solana i-a cerut oficial generalului Wesley Clark, comandantul forţelor terestre, să intre în Kosova.

(Notă suplimentară: Belgradul a capitulat. Bombardamentele NATO au fost oprite. O bucurie imposibil de redat

ne-a cuprins inimile. Lacrimi de fericire, urări, îmbrăţişări... Momente greu de trăit, dar mult mai greu de descris în cuvinte. Aceasta a fost atmosfera ce a urmat capitulării Serbiei la Veleshtë şi peste tot unde erau albanezi.)

Descrierea unei zile greu de descris

Astăzi, 12 iunie, trupele NATO intră în Kosova. Eu sunt la Veleshtë. Fireşte că sunt beat de fericire, căci acesta este un eveniment pe care nu-l trăieşti de două ori în viaţă. Sunt bucuros pentru capitularea Belgradului şi aştept cu nerăbdare clipa în care ne vom întoarce acasă. Adică în Kosova. Cred că noi toţi, oriunde n-am afla, trăim aceeaşi bucurie de nedescris. Dar nu numai atât, căci există o întrebare care ne întristează şi ne loveşte direct în inimă, o întrebare care adună toate întrebările noastre de până acum: oare ce s-a întâmplat în realitate acolo, în Kosova, în aceste 78 de zile? Sau cum s-a trezit Kosova în dimineaţa asta?

Localnicii din Veleshtë au decis în unanimitate ca plecarea noastră spre casă să se facă în mod organizat. Şi s-au angajat să se ocupe ei de asta. Înainte de orice însă, ar vrea să pună la punct o întâlnire de rămas-bun. Apoi, aşa cum ne-au adus de la frontieră în bună regulă, tot aşa ne vor duce şi înapoi.

Bombardamentele NATO s-au oprit. Nu însă şi luptele dintre forţele UÇK şi cele sârbe. Încă de dimineaţă, trupele terestre ale NATO au început debarcarea pe teritoriul

Kosovei. Este o zi istorică, ale cărei dedesubturi le vom afla mai târziu.

Nici nu ştiu ce să scriu în carnetul meu. Ce ar fi mai important? Veleshtë este în sărbătoare, la fel ca noi, kosovarii ei. La fel şi Struga, cu satele din jur. Oamenii plâng de bucurie, emoţia le-a umplut sufletul, dar sunt şi trişti, sub impresia suferinţelor trecute, a întrebărilor fără răspuns care le apasă umerii cu o greutate insuportabilă.

La prânz, găsesc un moment să rămân singur pentru câteva minute. Mă aşez într-un colţ al unei cafenele din Struga şi comand un espresso. Încerc să scriu câteva cuvinte, dar literele par că-mi fug din minte. Nu se leagă. Poate că stau pitite undeva, într-un colţ al creierului, la fel ca ideea pe care voiam s-o pun pe hârtie. Aprind o ţigară. O lacrimă mi se strecoară pe sub pleoapă. Un lucru ştiu sigur: nu va mai fi niciodată aşa cum a fost. Cuvântul „niciodată" capătă în mintea mea o greutate formidabilă. Pentru că are în spate imaginea a ceea ce a fost până acum şi suma sacrificiilor noastre. Ștergându-mi lacrimile discret, notez pe un colţ de pagină: „Acesta este, înainte de orice, ceasul viitoarei noastre libertăţi".

Coloane militare, tehnică grea, unităţi motorizate ale NATO, elicoptere Apache care zboară foarte jos, măturând ca în glumă câmpul din jurul Strugăi, vin valuri-valuri dinspre sud-vest. De fapt, dinspre punctul de frontieră Qafëthana. Coloanele trec prin Struga, apoi înaintează greoi pe direcţia Struga-Dibra-Tetova-Skopje. Destinaţia finală

este una singură: Kosova. Unităţile terestre ale NATO sunt salutate cu prietenie de localnici. Mai mult decât atât, sunt aclamate de miile de refugiaţi kosovari găzduiţi la Struga. Se aruncă flori, se face semnul victoriei şi se agită pumnii în aer.

De când am ajuns aici, aerodromurile locale au fost utilizate non-stop de bombardierele NATO, care au lovit fără întrerupere teritoriul de sud al Kosovei şi sud-estul Serbiei. Și tot aici se întorceau după îndeplinirea misiunii. În plus, povestesc localnicii din Veleshtë, primele zboruri ale bombardierelor spre Kosova fuseseră atât de joase, încât zgomotul lor îi speriase cumplit pe oameni. La început, spuneau ei, am crezut că bombardează şi Macedonia. Am fost şi eu, mai târziu, martorul zborului lor spre nord. De obicei, treceau fulgerător pe la 11 noaptea, două câte două, dar şi în grupuri mai mari, urlând groaznic şi producând o lumină orbitoare. Mai zburau apoi peste o oră, întorcându-se la fel de rapid în direcţia sud-vest, spre baza aeriană de la Aviano.

Am privit ore întregi zborul lor dus-întors şi m-am rugat pentru viaţa şi sănătatea piloţilor, a militarilor şi a familiilor lor, urându-le în gând tot binele din lume. Și, tot de atâtea ori, le-am mulţumit tăcut pentru contribuţia lor istorică la împlinirea libertăţii mele şi a poporului meu.

(Notă suplimentară: Azi, la ora 5.30, unităţile NATO au pornit de la Skopje spre Kaceanik, destinaţia finală fiind, desigur, Kosova. Primele care au trecut graniţa pe la Bllatë au

fost trupele britanice, elicopterele și Brigada IV motorizată, compusă din 2 000 de militari de elită. Unitățile franceze vor pătrunde prin extremitatea cealaltă, printre Bellanoca și Stançiq, pentru a ajunge la Gjilan. Trupele germane de elită vor intra câteva ore mai târziu, după cum a comunicat Comandamentul Central al NATO de la Mons, prin punctul de frontieră de la Morin (Albania-Kosova) și vor ajunge la Prizren.

Între timp, s-a anunțat o „neînțelegere", probabil o mișcare planificată: câteva sute de militari ruși, din cadrul trupelor SFOR din Bosnia, au pătruns fără aprobare în Kosova în timpul nopții trecute. În jurul orei 1.30, militarii ruși erau în centrul Prištinei. Pe blindatele lor au șters litera S de la SFOR și au adăugat K, de la KFOR. Nu se știe cum s-a produs această mișcare a trupelor rusești, cine a ordonat-o și de ce? Ceea ce se știe este că deplasarea e neautorizată, un incident pe care ministrul rus de Externe, Igor Ivanov, s-a grăbit să-l numească o „greșeală". Totuși, această neînțelegere nu a reușit să strice sărbătoarea istorică a Kosovei, ziua de 12 iunie. Militarii din țările occidentale vor fi prezenți, și ei, în centrul Prištinei. Vor fi acolo pentru a apăra poporul Kosovei, valorile și ordinea internațională, libertatea și democrația.)

15 iunie

O boare proaspătă limpezeşte chipul Kosovei. Bucuria libertăţii se întinde dincolo de orizont, peste cununa verde a munţilor, şi se reflectă în ochii fiecărui albanez. Dar aceiaşi ochi sunt plini de lacrimi şi de tristeţe. Mii de bărbaţi, femei, bătrâni şi copii, au fost masacraţi. Alte mii sunt dispăruţi şi nu se ştie nimic despre ei. Durerea însoţeşte bucuria şi nimic nu o poate şterge.

Acesta este preţul libertăţii. Toţi vom simţi lipsa celor apropiaţi, de care ne va fi veşnic dor.. Multe zile de acum încolo, ba chiar mulţi ani, vom trăi în două lumi paralele, între durere şi bucurie. De undeva, dintr-o anumită zonă a creierului nostru, peste ani şi ani, va dispărea o mare parte din amintirile ultimelor luni. Iar viaţa noastră va rămâne incompletă pentru totdeauna. Dar ne-am cucerit libertatea. Libertatea, acest înger protector, spre care am năzuit veacuri la rând, a ajuns şi la noi. Două armate: Armata de Eliberare a Kosovei şi cea a NATO mărşăluiesc triumfal spre Priština.

Eu, împreună cu Shpresa și Niku, sunt încă la Veleshtë. Dar și aici se simte răsuflarea caldă a libertății, care pătrunde peste tot în jur. Kosova nu e departe. Și nu vreau să mă ascund: simt că trebuie să mă întorc cât mai repede! Mă voi întoarce, chiar dacă nu voi găsi decât ruine. Câteva familii au și pornit-o într-acolo. Dar localnicii, binefăcătorii noștri, vor să ne organizeze ei întoarcerea. Sunt bucuroși și ei de încetarea războiului în Kosova. Ieri, am închinat un pahar cu câțiva dintre ei. M-au felicitat pentru oprirea luptelor și sfârșitul ocupației sârbe la noi. Ne-am urat reciproc o viață nouă în libertate. Struga și satele din jur sunt în sărbătoare. Oamenii, minunatele noastre gazde, nu mai pot fi opriți. Și parcă n-ar mai vrea să ne lase să plecăm. Ne vor în mijlocul lor încă o zi măcar.

Suntem bucuroși cu toții. Dorința de a ajunge mai repede acasă s-a transformat în chin. Dar mulți dintre noi nu ne vom mai întâlni apropiații, familia, prietenii. Suntem conștienți, oricât am vrea să nu se întâmple așa, că unii dintre noi nu-și vor mai găsi casa așa cum au lăsat-o, și nici cartierul, satul sau orașul nu vor mai fi la fel. Azemine Salihi, o femeie în vârstă din satul Duraj-Kaceanik, și-a pierdut cei patru fii și pe una dintre nurori. Ea știe, încă de pe acum, că în pragul casei nu-și va mai găsi cinci membri ai familiei. Fahrije Hamiti, o mamă din satul Goden, și-a pierdut primul născut, pe Sabedin, ucis de forțele sârbe pe când încerca să treacă granița la Presheva. Dar ce s-a întâmplat în cursul acestor 78 de zile la Drenica, la Dukagjin, la Llap?

Vor fi morminte peste tot... Gropi comune. Cadavre neîngropate pe câmp şi pe munte. Cadavre arse, de nerecunoscut. Oameni dispăruţi din Krusha e Madhe, Gurabardhi, Carallukë, Suhareka, Gjakova. Nimeni nu va putea contabiliza aceste pierderi. Timpul ne va vindeca, poate, într-o zi, rănile din suflet, dar pentru altele vom suferi nesfârşit...

17 iunie

Misiunea militară internaţională poartă numele KFOR. Operaţiunea „Apărarea colectivă" a celor 19 state membre NATO se instalează în Kosova pe baza unui plan coordonat militar în cinci zone. Satul meu se încadrează în zona de est, care va fi supravegheată de forţele armate ale SUA. Misiunea militară stăină este primită de populaţie cu lacrimi, cu flori şi aplauze. Natural, emoţiile sunt enorme. Forţele NATO, la fel ca şi UÇK, sunt tratate de populaţie ca trupe eliberatoare şi, în consecinţă, cu multă căldură, sinceritate şi recunoştinţă. Personal, aş dori ca aceste relaţii cu ele, create în condiţii excepţionale, să rămână la fel mult timp de acum încolo.

Aş vrea ca relaţiile noastre cu comunitatea internaţională şi cu NATO să fie mereu bune şi stabile. Deşi vor exista multe puncte de răscruce. Raporturile de acum şi cele viitoare nu vor fi privite cu ochi buni de cercurile cu vechi tendinţe antialbaneze, care vor face tentative serioase, de la Belgrad sau de aiurea, ca relaţiile dintre albanezi şi internaţionali să fie deteriorate, precare, chiar ostile. Să fie supuse unor provocări,

ori de câte ori va fi ocazia, până la o încordare serioasă. Atmosfera actuală din Kosova va lovi direct în inimă Belgradul.

Ocupația sârbă și epurarea etnică din Kosova au luat, în cele din urmă, sfârșit. Acțiunea militară a NATO, de fapt dosarul politico-militar al intervenției, are ca obiective, în afara ocupației și a genocidului din Kosova, și una dintre problemele de bază ale agendei internaționale privind intrarea omenirii într-o nouă ordine la începutul secolului XXI. Una dintre noutățile acestei agende este depășirea noțiunii de inviolabilitate a suveranității naționale, ceea ce poate fi explicat prin formula politicilor realiste internaționale legate de adevărul că suveranitatea statelor nu va mai fi considerată de acum înainte un drept inviolabil absolut. Așadar, în familia internațională a statelor se va institui un sistem de reguli și nu se va mai permite ca un stat să acționeze sau să facă tot ce dorește în interiorul granițelor naționale.

În chestiunea Kosovei, lumea iubitoare de libertate, opinia publică democratică, societățile libere și democratice din lume se bucură de victoria forțelor democrației împotriva celor opresive, ostile libertății. Însă, oricum, anii care vin, ani care vor legitima statutul politic al țării, nu vor fi deloc ușori. La început, Kosova va trebui să se ridice în picioare, să se revigoreze. Să se stabilizeze și să fie guvernată cu atenție, așa încât lucrurile să fie puse la locul lor. Situația din Kosova este dramatică. Iată de ce drumul ei nu va fi așternut cu petale de trandafir și strângeri de mână, chiar după victoria de acum.

Va fi dificil să fie puse pe nişte baze stabile dezvoltarea şi guvernarea, chiar în condiţii de libertate şi democraţie.

Astăzi, libertatea este însuşi spiritul vieţii noastre. Dar, de astăzi înainte, va trebui să punem cu toţii câte o piatră la temelia însângerată a Kosovei, pentru a o ridica din ruinele fumegânde în care se află. Conceptul unei guvernări stabile, pe principiile democraţiei şi statului de drept, va trebui să fie obiectivul fiecărui locuitor al Kosovei, indiferent de vârstă, sex, etnie sau religie. Aceste obiective trebuie instituţionalizate şi cristalizate cât mai mult în perspectivă, pe principiul responsabilizării şi al răspunderii bazate pe rezultate palpabile. Acest întreg corpus de perspective istorice va trebui să fie conştientizat de noi în fiecare zi, individual şi colectiv.

18 iunie

Conform ultimelor informaţii, la Priština a fost instituit un guvern al Kosovei. Guvern reieşit în urma Conferinţei de la Rambouillet, prin consensul conducerii politice şi militare a Kosovei. În fruntea cabinetului a fost numit Hashim Thaci, şeful Direcţiei Politice a UÇK.

19 iunie

Dulcea adiere a libertăţii se simte în toată Kosova. Ea vine din adâncul istoriei noastre, căci am tânjit mereu după ea.

În fine, ea este rezultatul rezistenţei exemplare a forţelor politice şi civile, a luptei cu arma în mână a membrilor UÇK. Această victorie este în egală măsură a tuturor fraţilor noştri din Albania, Macedonia şi din alte părţi ale Europei. Poetul nostru sfânt, Fan Noli, spunea: „Numai atunci când s-or albi penele corbului, fiule, numai atunci îşi va uita Mama Albania fiii" Pe de altă parte, rolul activ al comunităţii internaţionale şi intervenţia militară a NATO au dat putere de lege acestei victorii.

Dar libertatea are un preţ în tot ceea ce vedem şi atingem. Preţul pe care l-am plătit: miile de vieţi ale fraţilor şi surorilor noastre, ale mamelor şi taţilor noştri, ale luptătorilor acestui popor, luaţi de lângă noi fără putinţă de întoarcere. Kosova a fost arsă şi distrusă ca niciodată în istoria ei. Dar, peste toate acestea, Kosova va rămâne mereu în inimile şi în sufletele noastre ca un exemplu viu de sacrificiu şi de glorie.

X. ÎNTOARCEREA ACASĂ

Întâlnirea de rămas-bun

În dimineaţa aceasta, Veleshtë ne întâmpină cu bucurie, strălucitoare. Străzile sunt pline de oameni, mulţi dintre ei kosovari. Satul organizează spectacolul de rămas-bun. Acest concert festiv îi adună la un loc, pentru ultima oară, atât pe refugiaţi, cât şi pe locuitorii aşezării. Evenimentul cuprinde, în principal, cuvântări şi are, pentru noi toţi, o puternică încărcătură emoţională. Bărbaţi, femei, copii şi bătrâni s-au adunat în sala de festivităţi a şcolii pentru a asculta poezii despre război, cântece patriotice şi, desigur, discursuri copleşitoare de rămas-bun. Mulţi dintre noi avem ochii scăldaţi în lacrimi. Dar nimeni nu şi le şterge. Lacrimi amestecate cu zâmbete de fericire. În sala aceea sunt sute de oameni legaţi prin limbă şi sânge, veniţi acolo pentru un eveniment unic, în colţul acela sudic de ţară aflat la câţiva kilometri de locul în care se întâlnesc cele trei frontiere balcanice şi nu departe de cel în care şerpuieşte vechiul drum roman Via Egnatia.

Soarele de iunie însoţeşte aplauzele şi cântecele din sală, aducând în sufletele tuturor un sentiment nemaiîntâlnit, bucuria imensă de a fi împreună. În numele satului, ne-a salutat Kadri Shehu, iar din partea refugiaţilor a vorbit profesorul Dervish Qerreti. Nu avem în jur decât fraţi şi surori care sărbătoresc „Ziua Kosovei”. Ne imaginăm toţi că suntem acasă, că ne cunoaştem de ani şi ani şi că, după despărţirea politică şi teritorială de secole, suntem iarăşi împreună.

— Kosova, Kosova, UÇK, UÇK! strigă toţi, veleshtëri şi kosovari împreună.

Cântecele şi poeziile se succed neîntrerupt. Forţa acestei întâlniri frăţeşti ne leagă, aici, în satul acesta primitor, în pofida a tot ceea ce ne-a despărţit. Să nu fii liber mi se pare cel mai oribil lucru din câte sunt. Pentru că libertatea ne-a fost dată de Dumnezeu.

Amintirea anilor de robie mă întristează şi-mi strică bucuria, deşi întâlnirea de acum ar trebui să-mi dea optimism. O spun încă o dată: uneori, nenorocirile au şi părţile lor bune! Albanezii, care au suferit atât de mult în izolare, acum, în situaţia actuală, au arătat o solidaritate biblică.

„Din Kosova, la Preveza”, asta cântă rapsodul, emoţionat de sensul textului, după care adaugă cu entuziasm: „Vino, frate, să cântăm împreună!”. Ultimele evenimente i-au unit pe fiii Acvilei*, i-au adus împreună, i-au făcut

* Aluzie la acvila bicefală de pe drapelul albanez (n. red.).

să-şi cunoască reciproc necazurile şi bucuriile, să lupte şi să moară împreună, să se lege prietenii...

Aici, la Veleshtë, unde am găsit adăpost pentru mai mult de două luni, împreună cu soţia şi cu fiul meu, Niku, vom lăsa o parte din sufletul nostru. Aici, în acest răstimp, şi mai ales în momentele pe care le-am petrecut la „Cei doi stejari", cum numesc localnicii centrul satului, am întâlnit şi am cunoscut mulţi oameni din Struga şi din împrejurimi, din Librajd şi Pogradec. Veleshtë, căreia mulţi îi spun în glumă „Canton", va rămâne pentru mine o oază de fericire, în care am fost primiţi şi trataţi frăţeşte de oamenii simpli de aici. La Veleshtë, şi peste tot în raionul Struga, am petrecut clipe de neuitat cu prieteni buni, pe care mi-i voi aminti mereu cu nostalgie, chiar dacă pe unii dintre ei nu-i voi mai revedea niciodată. Cum e poetul Vahid Nasufi, tânărul scriitor Geladin Mugea, apoi fostul deţinut politic Syleiman Hani sau Shefi Reci, un cunoscut karateka din Macedonia. Apoi Sadik, muncitor cu ziua din Librajd, sau cunoscutul profesor şi scriitor kosovar Agim Vinca. Tot aici l-aş mai putea aminti pe ziaristul Femi Arifi, pe Luli, patronul unui local unde se juca biliard şi pe care îl strigam „apaşul" pentru că era foarte negricios şi purta părul lung, pe Bashkim, care conducea o asociaţie numită „Toleranţa", pe ziaristul Megeit, pe care-l numeam în glumă „Mujahedin" şi pe mulţi alţii. Petrecând aici aceste zile grele şi triste, cum se spune, la fel ca sute şi mii de alţi refugiaţi din Kosova, am

strâns o mulţime de amintiri, pe care timpul nu va putea să mi le şteargă niciodată din memorie.

Cei din Veleshtë, mai ales, ne-au fost alături zi şi noapte, cu tot ceea ce am vrut şi am avut nevoie. Cum să uităm că, doar la Veleshtë, femeile kosovare însărcinate au născut mai mult de 17 copii? Aceştia vor fi mereu cel mai minunat semn de dragoste şi de solidaritate frăţească într-unul dintre cele mai grele momente pentru poporul nostru şi pentru Kosova.

Concertul s-a terminat. Oamenii se îmbrăţişează din nou. Se fac fotografii. Se schimbă adrese. În tot acest vacarm, printre lacrimi şi sărutări, îl îmbrăţişez pe bătrânul nostru cel bun, unchiul Behdjet. Niku nu ştie ce se petrece şi mă prinde de păr. Shpresa se chinuie să-şi şteargă lacrimile. Pare pierdută. Poate de durere, poate de bucurie sau poate că nu-i vine să creadă că suntem liberi...

La revedere, în Kosova liberă!

Zilele trec cu repeziciune. Primele zile de libertate îi conving pe refugiaţi să se întoarcă la casele şi la avutul lor. La fel cum au plecat, în convoi, tot aşa se şi întorc. Nu-i interesează apelurile care se fac despre eventualele pericole. Şi nici măcar mesajele de atenţionare transmise insistent de Denis McNamara, trimisul special al ONU pentru repatrierea albanezilor, care semnalează o mulţime de riscuri la

care se expun cei care se întorc imediat. Adevărul e că s-au înregistrat şi primele victime ale acestei repatrieri masive.

Dar, ca şi când ar fi bătut clopotele biblice, coloanele de refugiaţi care au hotărât să revină cu de la sine putere cuprind sute de mii de oameni. Și de aici, de unde sunt eu, sute de persoane au părăsit Struga şi au luat-o, fiecare cum a putut, spre Kosova. Au plecat fără să mai aştepte să-i organizeze cineva, după cum s-a anunţat şi se anunţă necontenit.

Astăzi este ultima zi a termenului până la care forţele sârbe trebuie să evacueze Kosova, deşi, după cum s-a aflat, acestea au plecat deja cu 12 ore înainte. Pentru noi, două autobuze vor porni din Veleshtë mâine, 21 iunie. Toţi cei care vor merge cu ele sunt extrem de emoţionaţi. Bucuria plecării e copleşitoare. Fiecare vrea să ajungă cât mai repede acasă. Bineînţeles că şi eu îmi doresc acelaşi lucru, să plec cât mai repede cu putinţă. Să zbor cu aripi de vultur peste plaiurile şi crestele de piatră ale Kosovei-martire. Flacăra nerăbdării îmi arde sufletul mai rău decât ar face-o soarele Saharei.

Aflu că vom pleca şi noi, eu, Shpresa şi Niku, mâine. Mai avem de stat la Veleshtë doar 12 ore, nu mai mult. Îi vom lăsa în urmă pe localnici, cu dragostea şi cu mâhnirea lor. Am petrecut împreună zile pline de dramatism şi durere. Dar vom pleca, iar în urma noastră va rămâne amintirea unor momente de neuitat. Zile şi luni petrecute împreună, acele zile şi luni care consemnează un capitol dramatic al istoriei noastre comune.

Într-adevăr, vom pleca chiar mâine. Iar locuitorii din Veleshtër ne transmit tuturor cunoscuta urare: „La revedere, în Kosova liberă". Mă macină un gând: eu, cum o să răspund eu bunătăţii lor?

O, Doamne, cât sunt de trist! Aşa sunt despărţirile, plecările, drumurile fără întoarcere, pline de tristeţe. Pe noi, refugiaţii, perspectiva libertăţii ne atrage cu forţa unui magnet. Deşi, dincolo de tristeţe şi de visul libertăţii, simt cum o greutate uriaşă îmi apasă inima. Ceva sfâşietor. Să fie melancolia despărţirii? Nu cred, nu ştiu…

Oricum, de azi înainte nimic nu va mai fi ca până acum. Niciodată. Pentru că totul se va schimba.

Iunie, 1999

Cuprins

Pentru comenzi şi informaţii, contactaţi:
GRUPUL EDITORIAL CORINT

Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, Bucureşti, cod poştal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20

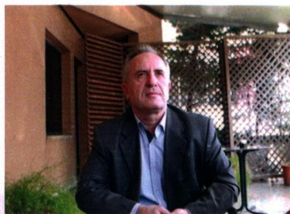
Depozit
Strada Gării nr. 11, jud. Ilfov, localitatea Mogoşoaia
Tel.: 0758 053 416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

Format: 16/54 x 84;
Coli tipo: 14

Tiparul executat la:

Tipografia REAL
Excelenta in tipar!

FEHMI AJVAZI
s-a născut la 23 septembrie 1962, la Gjilan (Kosova). A absolvit științele juridice, completate mai târziu cu cele de politici administrative. A început să publice versuri și să colaboreze cu articole în presa scrisă, activitate desfășurată mai mult de douăzeci de ani. În anul 1996 i-a apărut primul volum de versuri, intitulat *O poartă deschisă*, după ce, cu un an înainte, publicase o carte-document, *Ani furtunoși. Amintiri despre evenimentele de la Universitatea din Priština*. În perioada 2008-2009 a fost președintele Uniunii Scriitorilor din Kosova. Dintre volumele publicate amintim: *Portretul luptătorului pentru libertate* (documentar) (2000), *Spiritus* (versuri) (2007), *Tehnologia zidurilor* (comentarii și analize) (2008), *Complotul* (analiză-cronică) (2011), *Spre Paris. Despre Naționala albaneză la Euro 2016* (cronică-analiză) 2016, *Figura lui Adem Jashari* (studiu) (2018).

24 MARTIE
CRONICA INFERNULUI KOSOVAR

„Poate că nimic nu este mai teribil în istorie decât deznaționalizarea forțată a unui popor. Intrată sub administrație sârbă după dezmembrarea Imperiului Otoman, Kosova a trecut, vreme de aproape un secol, prin această încercare cumplită, curmată în urmă cu douăzeci de ani de intervenția salvatoare a forțelor NATO. Și nu exagerăm cu nimic atunci când comparăm exodul celor aproape un milion de albanezi spre țările vecine cu exodul populației siriene din anii noștri, pentru că forțele Răului sunt peste tot și mereu aceleași. Cartea lui Fehmi Ajvazi chiar asta și este: o mărturie cutremurătoare a calvarului prin care a trecut poporul albanez în ultimii ani ai secolului trecut."

MARIUS DOBRESCU

ISBN: 978-606-793-678-0

www.edituracorint.ro